

MOŽNOSTI A OBMEDZENIA

Vzdelávanie v jazyku maďarskom na Slovensku 1918 – 1938

Soňa Gabzdilová

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV

Spoločenskovedný ústav Košice

2017

Soňa Gabzdilová

Možnosti a obmedzenia. Vzdelávanie v jazyku maďarskom na Slovensku 1918 – 1938

Recenzenti: prof. Štefan Šutaj, DrSc.

doc. Barnabás Vajda, PhD.

Vydal: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice

1. vydanie

Vytlačila tlačiareň Multiprint, s. r. o.

Náklad: 100 kusov

ISBN 978-80-972693-3-3

OBSAH

ÚVOD.....	4
I. VZDELÁVANIE NA SLOVENSKU ZAČIATKOM 20. STOROČIA.....	6
II. PRELOMOVÝ ROK 1918 A MAĎARSKÁ MENŠINA NA SLOVENSKU	11
III. MEDZINÁRODNÉ ZÁVÄZKY ČESKOSLOVENSKEJ VLÁDY VO VZŤAHU K VZDELÁVANIU MINORÍT .	18
IV. PREBERANIE ŠKÔL DO SPRÁVY ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY A ZAVÁDZANIE SLOVENČINY AKO VYUČOVACIEHO JAZYKA.....	21
V. UČITELIA MAĎARSKEJ NÁRODNOSTI.....	40
VI. PROBLÉM NEGRAMOTNOSTI	57
VII. ŠKOLY S VYUČOVACÍM JAZYKOM MAĎARSKÝM	61
Detské opatrovne	62
Ľudové školy	63
Meštianske školy.	77
Stredné školy.	85
VIII. VYSOKOŠKOLSKÉ ŠTÚDIUM	110
IX. UČEBNICE	122
X. VZDELÁVANIE V JAZYKU MAĎARSKOM A POSTOJ MAĎARSKÝCH OPOZIČNÝCH STRÁN	127
ZÁVER	138
SUMMARY	140
ÖSSZEFOGLALÁS	142
PRAMENE A LITERATÚRA	144
MENNÝ REGISTER	150

ÚVOD

Po rozpade Rakúsko-Uhorska došlo v strednej Európe k zásadným geopolitickým zmenám, ktorých súčasťou bol aj vznik Československej republiky (ČSR), štátu založeného na radikálne odlišných princípoch než bolo predvojnové Uhorsko. Československo sa stalo parlamentnou demokraciou, v rámci ktorej pôsobili politické strany organizované na ideovom, konfesionálnom a etnickom princípe. Mocenským, politickým a spoločenským základom ČSR bol tzv. československý národ, ktorého určujúce zložky, Česi a Slováci, boli v súlade s ideou čechoslovakizmu, chápané ako „vetvy“ jednotného národného celku a definované ako „štátotvorný národ“. Z aspektu mocenského postavenia Čechov a Slovákov v štáte rozhodujúcu úlohu zohrával český národ. Československá republika, napriek skutočnosti, že na jej území žili početné etnické minority Nemcov a Maďarov a i., bola počas svojej dvadsaťročnej existencie národným štátom. Konštrukt „československého“ národa konzekventne prinášal so sebou „československý“ jazyk, ktorý v oblasti vzdelávania spôsobil viaceré nelogické postupy, problémy a nedorozumenia.

Záujmy maďarskej menšiny v Československej republiky, vrátane otázok vzdelávania v materinskom jazyku, presadzovali viaceré politické subjekty, z ktorých najvýznamnejšie boli Krajinská kresťanskosocialistická strana (KKSS, Országos Keresztény Szocialista Párt) a Maďarská národná strana (MNS, Magyar Nemzeti Párt). Na základe výsledkov parlamentných volieb mali zastúpenie v zákonodarnom zbore, no ani raz počas 20 ročnej existencii ČSR neboli členmi vládnej koalície. Počty poslancov maďarských politických strán v poslaneckej snemovni a v senáte boli nízke a nepostačovali na presadenie požiadaviek maďarskej komunity. Predstavitelia politických subjektov vo vládnych kabinetoch prebojovali záujmy strán, ktoré zastupovali aj v oblasti školstva a každá z vlád sa snažila čo najväčšou mierou zasahovať, ovplyvňovať a kontrolovať mechanizmus vzdelávania.

Zásadným poslaním škôl je zabezpečiť žiakom i študentom potrebnú vzdelanostnú bázu, no vzdelávacie inštitúcie plnia nezastupiteľnú úlohu aj pri vytváraní spoločenských, politických a i. názorov mladej generácie, formovaní národného povedomie, hodnotového systému i morálneho profilu. Škola má významný podiel na tvorbe pozitívnych hodnôt mladej generácie, ale môže byť tiež živnou pôdou xenofóbie a rasistických postojov.

Vzdelávací systém Československej republiky sa od jej vzniku formoval na radikálne nových základoch. V sledovanom období rokov 1918 – 1938 došlo k niekoľkým významným zmenám v organizačnej štruktúre jednotlivých stupňov škôl, v obsahu výučby, v personálnych

pomerach i v celkovej náplni a cieľoch výchovno-vzdelávacieho procesu. Po roku 1918 zásadným zlomom v školstve na Slovensku bolo zavádzanie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka do škôl, v ktorých sa dovtedy vyučovalo po maďarsky. Na Slovensku, dôsledku maďarizácie uhorských vlád, ktorá vrcholila na začiatku 20. storočia, školy s vyučovacím jazykom slovenským, až na niektoré výnimky, neexistovali. Vzdelávanie bolo tou oblasťou, v rámci ktorej sa veľmi rýchlo, otvorene a vo viacerých podobách prejavil prístup novej štátnej moci československého štátu v základnej podobe, ktorou bolo používanie vyučovacieho jazyka. Kým sieť škôl so slovenským vyučovacím jazykom sa rozrastala, s maďarským sa znižovala a oblasť školstva vytvárala priestor pre nedorozumenia a konflikty medzi štátnymi úradmi a maďarským obyvateľstvom, resp. slovenskou majoritou a maďarskou minoritou.¹

Zámerom publikácie je poukázať na viaceré otázky a nedoriešené problémy škôl s vyučovacím jazykom maďarským na Slovensku. Takými boli napr. rázny, nekompromisný postup školskej správy voči učiteľom maďarskej národnosti po roku 1918, nedostatky v organizácii školských inšpektorátov, systematické vytlačanie „maďarského ducha“ zo škôl, zrušenie vysokoškolského vzdelávania v maďarskom jazyku, organizačná sieť maďarských škôl a i.

¹ ŠUTAJ, Štefan. Etnicita – napätia a konflikty v slovenskej spoločnosti. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov: UNIVERSUM, 2005, strana (s.) 5-8.

I. VZDELÁVANIE NA SLOVENSKU ZAČIATKOM 20. STOROČIA

Štátne orgány Rakúsko-uhorskej monarchie sa o vzdelávanie mladej generácie začali systematickejšie zaujímať v období panovania Márie Terézie. Postupné formovanie občianskej spoločnosti si aj vo sfére školstva vynútilo vznik osobitného vládneho rezortu, ktorý určoval základné pravidlá školského systému a sčasti hradil aj jeho financovanie. Po Rakúsko-uhorskom vyrovnaní oblastí školstva zabezpečovali vlády a parlamenty oboch častí monarchie.

Cieľom dlhodobej koncepcie školskej politiky maďarských vlád bolo na školách prostredníctvom vzdelávania a výchovy v maďarskom jazyku upevňovať jednorečový uhorský, eo ipso maďarský národ a viesť žiakov k uhorskému patriotizmu. Proces pomadžarčovania nemaďarského obyvateľstva súvisel nielen s rozvojom nového výrobného spôsobu v Uhorsku, s utváraním jednotného trhu, ale aj s upevňovaním štátnej moci. Bolo to na jednej strane spontánne a na strane druhej organizované formovanie jazykovo a ideovo jednotného Uhorska. Zasiahlo všetky sociálne vrstvy obyvateľstva, predovšetkým inteligenciu, obchodníkov a remeselníkov. V menšej miere bolo v dôsledku nízkej hospodárskej a sociálnej interaktivity s urbárnymi centrami ovplyvnené rurálne obyvateľstvo. Dôležitým aspektom pomadžarčovania bol stupeň závislosti jednotlivých skupín obyvateľstva od vládnych, župných, cirkevných, školských a iných orgánov. Maďarizácia, aj napriek značnému úsiliu štátnych úradov, nedosahovala vo všetkých regiónoch Uhorska predpokladané výsledky, vrátane oblastí obývaných prevažne slovenským obyvateľstvom. Dominantnú úlohu v procese premeny multilingválneho obyvateľstva Uhorska na politicky, kultúrne a jazykovo jednotný uhorský národ mali popri štátnych orgánoch zohrať aj vzdelávacie inštitúcie. Dôležitým článkom procesu maďarizácie boli učitelia a uhorské vlády kládli dôraz na to, aby sa stotožnili s ideou uhorského národa. Základným predpokladom pre osvojenie si uhorského patriotizmu bola znalosť maďarského jazyka, ktorá však medzi učiteľmi v župách na Slovensku nevykazovala z pohľadu maďarských úradov pozitívny stav.

Tabuľka č. 1

Vzťah medzi učiteľmi a znalosťou maďarčiny v jednotlivých župách na Slovensku v roku 1910.²

Župa	Podiel po maďarsky hovoriaceho sloven. obyvateľstva v % v župe	Počet učiteľov	Učitelia neschopní vyučovať maďarský jazyk	
			počet	podiel v %
Orava	4,1	150	25	16,66
Tekov	13,4	279	11	3,94
Ostrihom	44,0	188	-	-
Hont	23,3	225	1	0,44
Liptov	6,5	155	18	11,61
Novohrad	32,5	434	42	9,67
Nitra	10,4	809	21	2,59
Bratislava	11,4	526	16	3,04
Trenčín	4,2	492	70	14,22
Turiec	8,5	155	13	8,38
Zvolen	11,1	237	36	15,18
Gemer	27,3	419	3	0,71
Šariš	6,3	316	42	13,29
Spiš	9,6	362	82	22,65
Zemplín	9,6	532	23	4,32
Spolu		5 279	403	7,59

Uvedené údaje dokladajú, že maďarizácia neprebiehala v súlade s predpokladanými zámermi maďarskej štátnej administratívy. V župách na Slovensku bolo 7,59% učiteľov, ktorí neboli schopní učiť maďarský jazyk. To znamenalo, že sa nemohli podieľať na formovaní

² DUGOVICH, Titusz. A tót nemzetiségi mozgalmak fejlődésének története. Turócszentmárton, 1903, s. 98-99; s úpravami oproti originálu. Citované podľa: HOLEC, Roman. Úvahy k fenoménu maďarizácie pred rokom 1918. In BYSTRICKÝ, Valerián – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jan a kolektív. *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848 – 1992*. Bratislava: VEDA, 2012, s. 86.

jednotného uhorského národa, pretože jedným zo základných znakov etnickej identifikácie bola znalosť maďarčiny. Vládne kruhy v Budapešti vyvinuli cieľavedomé úsilie, aby skorigovali tento, podľa ich presvedčenia nepriaznivý stav a to nielen v radoch pedagógov, ale všetkých obyvateľov.

Maďarizačný tlak v oblasti vzdelávania kulminoval začiatkom 20. storočia, keď boli prijaté nové školské zákony. Od roku 1901 vo všetkých vládných vyhláseniach o školskej politike a opatreniach vlády i štátnych orgánov na poli školstva sa na prvom mieste zdôrazňovala zásada maďarskej národnej výchovy. Mala sa realizovať striktne na všetkých stupňoch a typoch škôl. Maďarizácia v oblasti školstva vrcholila najmä na konci prvého decénia 20. storočia, keď uhorský snem v roku 1907 prijal zákonné články XXVI a XXVII³ a v roku 1908 článok XLVI uhorského zákonníka (Lex Apponyi). Uhorské zákony, vrátane školských, označované ako zákonné články, boli číslované rímskymi číslicami. Od roku 1868 boli uvádzané v úradnej zbierke zákonov *Országos Törvénytár* v autentickom maďarskom texte a v prekladoch - nemeckom, slovenskom, srbskom, rumunskom a talianskom. Okrem zákonov boli od roku 1867 vydávané aj nariadenia ministerstiev v úradnej zbierke nariadení *Magyarország Rendeleték Tára* výhradne v maďarčine.

Primárne boli uvedené školské zákony zamerané na vybudovanie bezplatného školstva a zvýšenie miezd učiteľov. Ekonomické a spoločenské postavenie pedagógov bolo upravené s cieľom zvýšiť štátnu kontrolu nad učiteľmi všetkých typov škôl. Štátna podpora pre neštátne školy sa viazala na celý rad prísnych podmienok. Neštátne školy národností a cirkví boli postavené pod štátny dozor. Vo všeobecnosti školy boli povinné viesť žiakov k maďarskému patriotizmu, realizovať maďarsko-patriotickú výchovu budúcich uvedomelých uhorských občanov. Maďarčina sa dôsledne presadzovala ako vyučovací jazyk. Aj deti nemaďarských národností sa vzdelávali v štátnom jazyku tak, aby už po skončení štvrtého ročníka ľudovej školy zvládli maďarčinu slovom a písmom. Imperatívom vládných opatrení bolo znížiť podiel osôb, ktoré neovládali maďarský jazyk, keďže 40% obyvateľov Uhorska nehovorilo maďarsky, a z tých, ktorí neuvádzali maďarčinu ako svoj materinský jazyk, hovorilo v roku 1910 po maďarsky len 22,5%.⁴

³ Panovník ich podpísal 2. júna 1907 a v platnosť vstúpili 1. júla 1907.

⁴ HOLEC, Roman. Úvahy k fenoménu maďarizácie...,s. 86.

V rámci maďarizačnej politiky patrili školské zákony k najtvrdším. Maďarská vláda chápala vzdelávacie inštitúcie ako jeden z najefektívnejších a najrozsiahlejších nástrojov asimilačnej politiky. Žiaci získavali základy vzdelania a primárne pojmy nie v materinskom jazyku, ale v maďarčine. Na druhej strane sa prostredníctvom detí mohlo pôsobiť aj na ostatných členov rodiny. Účelom prijatých opatrení bolo zabezpečiť rýchlejšie zvyšovanie podielu maďarizovaných osôb na celkovom počte obyvateľov štátu.

Okamžitým účinkom Apponyiho zákonov bol pokles počtu nemaďarských škôl. V roku 1876 sa učilo na 2 016 slovenských školách. V školskom roku 1912/1913 bolo na Slovensku celkovo 3 864 ľudových škôl, pričom až v 3 478 (90%) sa vyučovalo v maďarskom jazyku, len 354 škôl (9,2%) malo vyučovací jazyk slovenský, v ďalších 32 (0,82%) sa učilo buď nemecky alebo rusky.⁵ Podstatne nepriaznivejšia bola situácia na úseku odborného a stredného školstva. Kým v 976 školách (94%) sa vyučovalo po maďarsky, slovenská nebola ani jediná. V rámci slovenských ľudových škôl prevažovali cirkevné, ale v súlade s Apponyiho zákonmi sa aj na týchto školách podstatná časť predmetov vyučovala po maďarsky.

Na dôsledky maďarizácie vo vzťahu k jazyku poukázal aj tlačový orgán Slovenskej národnej strany *Národné noviny*. Autor článku *Účinky pomadžarčenej elementárnej školy* o šírení maďarského jazyka napísal „*Mládež, ktorá vychodila každodennú školu, perfektne vie po maďarsky. Poznám mládencov, dievčence v okolitých dedinách, ktorí nikdy neboli v maďarskom kraji a vedia pekne hovoriť po maďarsky...A bieda je v tom, že sa im maďarská reč páči a sú pyšní na ňu. Medzi sebou sa síce ešte po slovensky shovárajú, ale maďarské piesne radšej spievajú, ako slovenské. Sedlička-mať, nevediac ani slova po maďarsky, vychvaľuje sa, že jej syn, vojak, sedliak, maďarské listy jej píše a maďarsky sa modlieva, slovenskú modlitebnú knižku vrátil.*“⁶

Podľa uhorského zákonného článku XXXVIII/1868 do základného systému výchovy a vzdelávania patrili:

detské opatrovanie (óvoda), t. j. materské školy, pre deti troj až šesťročné
a štyri druhy škôl:

⁵ POTEIRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901 – 1918*. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1990, s. 31.

⁶ *Národné noviny*. Ročník (Roč.) XLIX, č. 12, s. 1. *Účinky pomadžarčenej elementárnej školy*.

1. elementárne ľudové školy (mindennapi iskola), šesťtriedne, povinné pre mládež od 6. do 12. roku, a ako ich súčasť opakovacie školy;
2. vyššie ľudové školy (felsőbb népiskola), zriaďované obcami, ktoré mali nad 5 000 obyvateľov, chlapci ich navštevovali tri roky, dievčatá dva roky, mohli do nich nastúpiť žiaci po skončení elementárnych ľudových škôl, alebo po absolvovaní prijímacích skúšok;
3. meštianske školy (polgári iskola), žiaci sa v nich mohli vzdelávať po ukončení štvrtého ročníka elementárnej školy, resp. po zložení prijímacej skúšky, pôvodne pre chlapcov šesťročné, pre dievčatá štvorročné, neskôr bola dochádza zjednotená na štyri roky;
4. učiteľské ústavy (tanítóképezde), trojročné pre učiteľov ľudových škôl, na ktoré nadväzovali odborné kurzy, po absolvovaní ktorých sa skladali odborné skúšky pre učiteľov meštianskych a vyšších škôl.

Žiaci po ukončení povinnej šesťročnej ľudovej školy mohli pokračovať vo vyšších ročníkoch ľudovej školy, tie sa však v praxi neujali, žiaci preferovali meštianske školy. Po ich absolvovaní mohli pokračovať v štúdiu na strednej, odbornej resp. učňovskej škole. Žiaci, ktorí mali v budúcnosti záujem o vysokoškolské štúdium, nastupovali po ukončení piateho ročníka ľudovej školy na osemročné gymnázia, ktorých absolvovanie bolo jediným spôsobom prípravy na vysoké školy.

Na základe zákonného článku XXX/1883 boli na území Uhorska až do roku 1918 osemtriedne gymnázia a osemtriedne reálky. Popri štátnych školách existovali cirkevné, obecné a súkromné školy v závislosti od zriaďovateľa.

Rozvoj školstva v Uhorsku nenapredoval rovnakým tempom ako v rakúskej časti monarchie. Príčin bolo viacero. Popri nízkom počte štátnych škôl v pomere k cirkevným, faktorom bola aj nejednotnosť a nezriedka konzervatívnosť vydržiavateľov škôl. K tomu pristupovala chudoba obcí i obyvateľstva. V neposlednom rade, v prípade nemaďarských národností, tiež nemožnosť uplatnenia sa v materinskom jazyku v štátnej i verejnej službe, v spoločenskej a kultúrnej oblasti, či v politickej sfére.

II. PRELOMOVÝ ROK 1918 A MAĎARSKÁ MENŠINA NA SLOVENSKU

Geopolitické transformácie prebiehajúce na európskom kontinente po skončení 1. svetovej vojny priniesli so sebou nielen zmeny hraníc medzi jednotlivými krajinami, ale aj zánik Rakúsko-Uhorska a vznik nástupníckych štátov, medzi nimi aj Československej republiky a Maďarska. Maďarsko získalo na základe Trianonskej zmluvy podpísanej v rámci Parížskej mierovej konferencie 4. júna 1920 približne tretinu z pôvodnej rozlohy Uhorska, jeho severné oblasti pripadli Československu. V dôsledku vytýčenia nových štátnych hraníc bola časť maďarského obyvateľstva odlúčená od materského národa a v novovzniknutej Československej republike sa ocitla v radikálne odlišnej situácii – v postavení menšiny.

Československá republika bola založená na zásadne odlišných princípoch ako Rakúsko-uhorská monarchia. Pre všetkých jej obyvateľov vznik nového štátu znamenal zásadný obrat politických, hospodárskych, spoločenských a kultúrnych pomerov. Zakladatelia Československa, authority, ktoré rozhodujúcim spôsobom určili charakter politického zriadenia v novovzniknutej republike, nepatrili k privilegovaným vrstvám predošlého režimu. Na rozdiel od Rakúsko-Uhorska, kde takmer bez výnimky politickú moc kontrolovala šľachta, elitu v Československu tvorili osobnosti, ktoré boli radikálnymi kritikmi monarchie. Mocenským, politickým a spoločenským základom republiky bol konštrukt tzv. československého národa, súručenstva Čechov a Slovákov. Česi a Slováci, vnímaní ako „vetvy“ jednotného národného celku, boli definovaní ako „štátotvorný národ“, ipso facto, oprávnení k určujúcej úlohe v štáte. Dominantné postavenie v štáte mali Česi, ich prevaha bola evidentná vo všetkých oblastiach politického, hospodárskeho, kultúrneho a spoločenského života.

Československá republika sa stala národným štátom, napriek skutočnosti, že jej obyvateľstvo tvorili viaceré etnické minority. Z nich najpočetnejší boli Nemci obývajúci pohraničné územia českých krajín a Maďari žijúci na juhu Slovenska, na územiach susediacich s Maďarskom. ČSR bola z etnického hľadiska štátnym útvarom sui generis. Počet príslušníkov národnostných minorít bol v pomere k Čechom a Slovákom väčší, ako v ktoromkoľvek stredoeurópskom štáte. Maďari, ale i Nemci odmietali začlenenie do Československej republiky, ktorú vnímali ako štát im cudzí a tiež ako prekážku spojenia sa s „materskými krajinami“. Príslušníci maďarskej komunity považovali Uhorsko za svoju „tisícročnú vlasť“ a novou situáciou boli obzvlášť zaskočení. Rozpad Uhorska bol pre nich traumatickým vstupom do novej reality – života v Československej republike.

Československá vláda sa zaviazala na základe medzinárodných zmlúv, ktoré garantovali jej vznik, prijať legislatívne normy zabezpečujúce jednotlivým minoritám základné menšinové práva. Je možné konštatovať, že svoje záväzky v podstate napĺňala. V prípade maďarskej menšiny fungovali maďarské politické strany, vzdelávacie inštitúcie s vyučovacím jazykom maďarským, vychádzali maďarské noviny, časopisy, knihy. Úradným jazykom v miestach s 20% zastúpením maďarského obyvateľstva bol jazyk maďarský, činnosť vyvíjali rôzne maďarské záujmové organizácie a spolky. Bohoslužobné obrady sa vykonávali v materinskom jazyku maďarskej menšiny. V národnostnej politike československých vlád však existovalo mnoho závažných nedoriešených problémov najmä v hospodárskej a sociálnej sfére. Oblasti južného Slovenska charakterizovala preľudnenosť dedín, rozsiahlosť sezónnych prác v poľnohospodárstve a vysoká nezamestnanosť. Obyvateľstvo trpelo nízkou úrovňou zdravotníckej starostlivosti. Konflikty vyvolávala pozemková reforma realizovaná v 20. rokoch, ktorá sledovala aj národnopolitický aspekt, posilnenie najmä českého, ale aj slovenského faktoru v regiónoch južného Slovenska na úkor maďarského.⁷ Príslušníci maďarskej menšiny boli nespokojní s personálnou politikou vo verejnej správe. Ako krivdu vnímali oficiálny štátny postoj k reformovanej cirkvi a mnoho sporov vyvolávala otázka československého štátneho občianstva. Latentnú i otvorenú nespokojnosť vyjadrovali k zákazu používania maďarských národných symbolov.⁸

Maďarská minorita v ČSR žila v demokratickejších a vyspelejších pomeroch ako jej materský národ v horthyovskom Maďarsku. To však nevyvážilo pocity krivdy, ktoré maďarské obyvateľstvo intenzívne prežívalo. Trianonská zmluva, trauma v ponímaní maďarskej menšiny, bola po celé dve desaťročia neprekonaná. Neprekonaná ostávala aj na úrovni vládnych kruhov v Maďarsku, ktoré postupne čoraz otvorenejšie proklamovali požiadavku revízie hraníc a tento názor bol všeobecne rozšírený aj medzi širokými vrstvami maďarskej spoločnosti.

Príslušníci maďarského etnika sa po roku 1918 ocitli v situácii, keď sa z pozície dominantného národa dostali na základe rozhodnutia veľmocenských štátov tej doby do pozície menšiny. Maďari po Rakúsko-uhorskom vyrovnaní niekoľko desaťročí ovládali štátny

⁷ Bižšie: SIMON, Attila. *Telepesek és telepesek falvak Dél-Szlovákiában a két világhaború között*. Šamorín: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

⁸ MICHELA, Miroslav. K otázke historickej kultúry Maďarov na Slovensku. In ŠUTAJOVÁ, Jana – ĎURKOVSKÁ, Mária (eds.). *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika II)*. Prešov: UNIVERSUM, 2008, s. 191-197.

a mocenský aparát, čo sa po októbri 1918 stalo minulosťou. Vznikom Československa sa na Slovensku skončila aj právomoc uhorského Ministerstva kultu a výučby v Budapešti. Očakávať zo strany maďarského obyvateľstva na južnom Slovensku pozitívne reakcie na vznik nového štátneho útvaru – Československej republiky, ktorej sa nechceme stali súčasťou, bolo nelogické. Pre stabilitu novej republiky však bola dôležitá integrácia početnej maďarskej minority. Hľadanie najúčinnějších možností postupného budovania pozitívneho vzťahu maďarského obyvateľstva k československému štátu bolo otázkou štátnej múdrosti, politickej prezieravosti najvyšších predstaviteľov republiky. Jednou z oblastí, ktorá pre to poskytovala široký priestor bolo školstvo. Konzekventne kreovanie výchovno-vzdelávacieho systému bolo jednou z primárnych úloh vlády, parlamentu, resp. Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) Československej republiky.

Z hľadiska charakteru štátneho zriadenia bola ČSR parlamentnou demokraciou, v rámci ktorej pôsobili politické subjekty organizované na ideovom, konfesionálnom i etnickom princípe. Maďarské obyvateľstvo reprezentovalo viacero politických strán. Najsilnejšou bola Krajinská kresťanskosocialistická strana, ktorá vznikla v jeseni 1919. Jej organizácie pôsobili na celom Slovensku i na Podkarpatskej Rusi.⁹ Významnú úlohu v politickej orientácii strany zohrávalo katolícke duchovenstvo, ktoré malo vysoké zastúpenie v jej centrálnych orgánoch. Aj keď sa KKSS orientovala v prvom rade na maďarské obyvateľstvo, vedenie strany sa usilovalo aj o získanie slovenských voličov na báze kresťanskej vzájomnosti a presadzovania programu autonómie pre Slovensko. Vo funkcii predsedu strany pôsobil najskôr Jenő Lelley, od roku 1925 Géza Szűllő a v roku 1932 sa jej vedenia ujal gróf János Esterházy. Čo do významu, druhým najsilnejším politickým subjektom zastupujúcim záujmy maďarskej minority bola Maďarská národná strana združujúca predovšetkým maďarské obyvateľstvo kalvínskeho vierovyznania. Základným cieľom strany, popri požiadavkách podmienených konfesionálnou orientáciou, bolo posilnenie samosprávy vo všetkých oblastiach politického, hospodárskeho a spoločenského života.¹⁰ Od roku 1920 bol jej predsedom József Szent-Ivány, ktorého v roku 1933 vystriedal Andor Jaross. Vývoj na európskom kontinente v druhej polovici 30. rokov, ako aj situácia na československej politickej scéne, podmienili v roku 1936 zlúčenie dvoch dominantných politických subjektov reprezentujúcich záujmy príslušníkov maďarskej minority

⁹ ZELENÁK, Peter. Krajinská kresťansko-socialistická strana. In LIPTÁK, Ľubomír. *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava: Archa, 1992, s. 150-158.

¹⁰ OLEJNÍK, Milan. Vzťahy slovenskej a maďarskej komunity na Slovensku v období prvej ČSR a po roku 1989 – rozdiely a podobnosti. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti na Slovensku...*, s. 134.

v Zjednotenú krajinsko kresťanskosocialistickú a maďarskú národnú stranu (Egyesült Országos Keresztényi-szocialista és Magyar Nemzeti Párt).

V Československu pri cenzu v roku 1921 sa s maďarskou národnosťou identifikovalo 634 827 osôb, čo predstavovalo 21,48% obyvateľov Slovenska.¹¹ Sčítanie obyvateľstva v roku 1930 zaznamenalo pokles príslušníkov maďarskej národnosti, ku ktorej sa prihlásilo 571 988 osôb – 17,58%.¹² Kým v roku 1921 bolo šesť okresov, v ktorých maďarské obyvateľstvo dosahovalo viac ako 90% (Dunajská Streda, Komárno, Jesenské, Štúrovo, Tornaľa a Želiezovce), v roku 1930 najvyššie zastúpenie s 80% dosiahli len dva okresy Dunajská Streda a Komárno.¹³ Podstatná časť maďarského obyvateľstva žila na vidieku v južných oblastiach, kde boli najvýhodnejšie podmienky pre poľnohospodársku výrobu, čo ovplyvňovalo charakter zamestnanosti obyvateľstva. Podľa údajov cenzu z roku 1921, až 62,47% z celkového práceschopného maďarského obyvateľstva pracovalo v poľnohospodárstve a iba 16,12% v priemysle. Situácia sa do roku 1930 podstatne nezmenila. V tom čase bolo v poľnohospodárstve zamestnaných 65,35% a v priemysle 16,92% práceschopných príslušníkov maďarskej minority.¹⁴

Ďalekosiahle revolučné zmeny po 28. októbri 1918 mali vo väčšej, či menšej miere dosah prakticky na všetko, čo sa na Slovensku v priebehu ďalších rokov odohralo. Niektoré z nich pociťovali obyvatelia Slovenska len okrajovo, iné výrazne zasiahli do reality ich každodenného života. Jednou z najvýznamnejších zmien bola otázka jazyka – maďarský jazyk nahradila v úradnom styku slovenčina. V nových pomeroch sa dovtedy uhorskou elitou zaznávaná slovenčina stala jazykom komunikácie na súdoch, v doprave, na poštách, notárstvach i ďalších úradoch a zaviedla sa aj ako vyučovací jazyk do vzdelávacieho procesu. Maďarčina sa stala jazykom menšiny. S touto skutočnosťou sa dovtedajšie politické a kultúrne elity Uhorska, ale aj radoví príslušníci maďarskej menšiny, ktorí sa po 28. októbri ocitli v novom štátnom útvare, nevedeli zmieriť. Otázka používania jazyka sa dotýkala každého Maďara v jeho každodennom živote a bola jednou z príčin nevraživosti voči novému štátu. Maďarský jazyk

¹¹ *Statistický lexikon obcí v republike Československej. III. Slovensko*. Praha: Štátny úrad štatistický, 1927, s. 173.

¹² *Československá statistika – svazek 98. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Díl I. Praha: Státní úřad statistický, 1934, s. 35.

¹³ ĎURKOVSKÁ, Mária. Sčítanie obyvateľstva v roku 1930 a demografické faktory postavenia maďarskej menšiny na Slovensku. In SIMON, Attila a kol. *Változó világban. V premenlivom svete. A magyar kisebbség a harmincas évek Csehszlovákiájában. Maďarská menšina v Československu v tridsiatych rokoch*. Komárno: Univerzita Jánosa Selyeho. Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2015, s. 12-13.

¹⁴ ĎURKOVSKÁ, Mária. Sčítanie obyvateľstva v roku 1930..., s. 17.

bol pre Maďarov symbolom Uhorska i slobody a slovenčina jazykom dovtedy zaznávaných Slovákov.

Školstvo a vzdelanie sa počas vývoja spoločnosti formovali v konkrétnych politických, spoločenských a hospodárskych podmienkach, ktoré ich determinovali, čo v plnom rozsahu platilo aj o situácii v Československej republike po roku 1918. Československo bolo budované ako liberálnodemokratický štát so silným vplyvom politických strán, ale súčasne postavené aj na centralistických základoch s jediným zákonodarným zborom, so silnou centrálnou vládou a len s obmedzenými právomocami miestnej a regionálnej samosprávy. Každý politický subjekt sa snažil väčšou, či menšou mierou vplývať na vzdelávací proces. Jeho pôsobenie na školský systém bolo závislé na rozsahu účasti na vládnej moci. O otázkach školstva sa rokovalo a rozhodovalo na pôde zákonodarného orgánu – Národného zhromaždenia ČSR a vládneho kabinetu.

Slovensko v roku 1918 vstupovalo do rámca ČSR ako krajina, ktorá sa v mnohých oblastiach politického, hospodárskeho, správneho a kultúrneho života podstatne líšila od západnej časti štátu. Diferencie medzi českými krajinami a Slovenskom vyplývali predovšetkým z ich odlišného kultúrno-historického vývinu v Rakúsko-uhorskej monarchii. V plnom rozsahu to platilo aj vo sfére školstva. Kým v Čechách a na Morave pred rokom 1918 pôsobili všetky stupne vzdelávacích inštitúcií aj s vyučovacím jazykom českým, na Slovensku výuka prebiehala v jazyku maďarskom, s výnimkou niekoľkých cirkevných ľudových škôl, kde sa časť predmetov učila po slovensky.

Národný výbor československý, už niekoľko dní po vyhlásení ČSR, zriadil zákonom č. 2/1918 Zb. z. a n. z 2. novembra 1918 najvyššie správne úrady československého štátu, medzi nimi aj Úrad pre správu vyučovania a národnej osvety.¹⁵ Jeho pomenovanie bolo upravované, nakoniec názov Ministerstvo školstva a národnej osvety pretrvalo až do zániku Československej republiky. Ministerstvo, centrálny orgán riadenia školstva, malo šesť oddelení. V kompetencii piateho, pomenovaného ako oddelenie slovenské, bola správa vzdelávacích inštitúcií na Slovensku, vrátane škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Oddelenie viedol sekčný šéf Jaroslav Vlčko. Na Slovensku bol zriadený aj Školský referát MŠaNO so sídlom v Bratislave, ktorý pôsobil ako expozitúra ministerstva školstva.

¹⁵ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Roč. 1918. Čiastka I., vydaná 4. novembra 1918, s. 2.

Aby bol zabezpečený postupný a nerušený prechod dovtedajšieho právneho poriadku k novému, Národný výbor československý nariadil zákonom č. 11/1918 Zb. z. a n., že „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“¹⁶, podobne všetky štátne, župné a samosprávne úrady, ako aj štátne, zemské, okresné a obecné ústavy úradujú a konajú dočasne podľa dovtedajších platných zákonov a nariadení. Na území Čiech, Moravy a Sliezska platili zákony a nariadenia bývalého Rakúska, na Slovensku bývalého Uhorska. V oblasti vzdelávania tak legislatívna norma ponechala staré uhorské zákony z rokov 1868 a 1891. Doba ich platnosti bola otázkou dobudovania legislatívy československého štátu.

Kým koncom roka 1918 centrálné orgány v Prahe vcelku úspešne pokračovali v stabilizácii pomerov v českých krajoch a zabezpečovaní suverenity nového štátu, situácia na Slovensku v novembri i decembri 1918 bola stále nejasná. Aj keď sa slovenská politická reprezentácia 30. októbra 1918 prihlásila k novému štátu, Slovensko ovládala bývalá uhorská administratíva, vojsko a žandárstvo. Jeho územie sa stalo súčasťou novej republiky až keď československé vojsko za pomoci talianskych a francúzskych légii i dobrovoľníkov vytlačilo maďarské jednotky za demarkačnú čiaru určenú Dohodou. Milan Hodža, splnomocnenec československej vlády v Budapešti, ešte 12. decembra 1918 zaslal pražskej vláde telegram, v ktorom urgoval, aby československé orgány ihneď obsadili východné Slovensko.¹⁷

Pomery na slovenskom území mala riešiť dočasná, tzv. skalická vláda, ktorú 4. novembra menoval a vyslal na Slovensko Národný výbor československý. Jedno z jej prvých nariadení zo 6. novembra 1918 zrušilo vyučovanie v jazyku maďarskom v slovenských obciach.¹⁸ Vzdelávanie na etnicky homogénnom maďarskom území a v národnostne zmiešaných oblastiach prebiehalo v tej dobe v maďarčine.

Dočasnej skalickej vláde, Slovenskej národnej rade a ani československým vojenským jednotkám sa nedarilo rozšíriť štátnu moc na celé územie Slovenska. Národné zhromaždenie tak 10. decembra 1918 prijalo zákon č. 64/1918 Zb. z. a n. o mimoriadnych, prechodných ustanoveniach na Slovensku, na základe ktorého bolo zriadené Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska, Vavro Šrobár, mal

¹⁶ *Sbírka zákonů...* Roč. 1918. Čiastka II., vydaná 6. novembra 1918, s. 9.

¹⁷ Národní archiv (NA) České republiky, Praha, fond (f.) Prezídium ministerstva vnútra (PMV), 1919 – 1924, Slovensko, 225-243-3. Citované podľa: CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Levoče 2*, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 218.

¹⁸ KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava: VEDA, 2004, s. 419.

rozsiahle, spočiatku takmer diktátorské právomoci. Ak to situácia vyžadovala mohol meniť aj uhorské právne normy prevzaté novou štátnou mocou, vrátane školských. Prvoradou úlohou úradu, v tej dobe bežne nazývaného aj Šrobárová vláda, bola konsolidácia pomerov na Slovensku a podriadenie správneho a súdneho aparátu československej štátnej moci. Podľa §3 legislatívnej normy č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 sa na Slovensku úradným jazykom stala slovenčina. Uvedený paragraf ďalej stanovil, že právo používať iné „domáce reči“ bude realizované na základe zvláštného nariadenia.¹⁹

Šrobárova vláda pozostávala zo 14 referátov – úradov pre jednotlivé oblasti politického, hospodárskeho a kultúrneho života, ktorých štruktúra zodpovedala štruktúre pražských rezortných ministerstiev. Jedným z nich bol školský referát pôsobiaci pod vedením Antona Štefánka, dovtedy redaktora *Národních listů* v Prahe,²⁰ ktorý vo funkcii pracoval v rokoch 1918 – 1923. Jeho zástupcom a administratívnym správcom bol Václav Müller.²¹ Referát bol prvou slovenskou inštitúciou, ktorá mala spravovať školy na Slovensku, vrátane vzdelávacích inštitúcií s maďarským vyučovacím jazykom. Plnil funkciu expozitúry ústredného orgánu – pražského MŠaNO. Činnosť referátu však v tej dobe podliehala priamo Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska a v ňom ministrovi Vavrovi Šrobárovi. V praxi to vyzeralo tak, že všetky zásadné otázky v oblasti personálnej politiky a organizačnej činnosti sa vykonávali so súhlasom ministra s plnou mocou pre správu Slovenska.

¹⁹ *Sbírka zákonů...* Roč. 1918. Čiastka XIII., vydaná 16. decembra 1918, s. 55.

²⁰ Anton Štefánek najskôr plnil funkciu školského komisára pre Slovensko, ktorou ho ešte pred vydaním zákona č. 64 z 10. decembra 1918 poverilo ministerstvo školstva. Jeho menovanie akceptovala aj dočasná vláda na čele s Vavrom Šrobárom. V Školskom referáte MŠaNO, zriadenom na základe uvedeného zákona č. 64, zastával post vládneho referenta ministerstva školstva. A. Štefánek dovtedy pôsobil ako redaktor *Národních listů* v Prahe. Nemal síce ukončené pedagogické vzdelanie, ale bol uznávaným znalcom pomerov v Uhorsku. Poznal dôkladne problémy kultúry a školstva na Slovensku, najmä po dlhodobom pôsobení politiky uhorských vlád na túto oblasť spoločenského života.

²¹ V ďalších rokoch referát viedli Karel Jelínek, Bohumil Pluhař, Ján Halla, František Mačenka a František Písecký.

III. MEDZINÁRODNÉ ZÁVÄZKY ČESKOSLOVENSKEJ VLÁDY VO VZŤAHU K VZDELÁVANIU MINORÍT

Etnické menšiny po skončení 1. svetovej vojny neboli považované za vnútropolitickú otázku jednotlivých európskych štátov, ale boli chápané ako objekt medzinárodného práva a tak po prvýkrát došlo k ich medzinárodnej ochrane. Výrazom uvedenej skutočnosti boli tzv. garančné zmluvy na ochranu menšín uzavreté medzi víťaznými mocnosťami 1. svetovej vojny a ďalšími krajinami, resp. časti zmlúv so štátmi porazenými, napr. s Rakúskom a Maďarskom.

Na základe mierovej zmluvy, ktorú ČSR a dohodové mocnosti signovali v Saint-Germain-en-Laye 10. septembra 1919, sa československá vláda okrem iného zaviazala, že príslušníci etnických menšín budú mať na území štátu právo vlastným nákladom zakladať a riadiť náboženské, sociálne i výchovné ústavy ako aj školy, vrátane práva používať v rámci ich pôsobenia bez obmedzení materinský jazyk a tiež vykonávať bohoslužby (hlava 1, článok 8).²² V prípade verejných škôl článok 9 zaväzoval československú vládu poskytnúť v mestách a okresoch, kde žila značná časť československých štátnych príslušníkov majúca iný materinský jazyk než český, primerané možnosti poskytujúce záruku vzdelávania ich detí v materinskom jazyku. Uvedené ustanovenie však nemalo byť prekážkou zabezpečenia povinného vyučovania českého jazyka. Druhý odsek článku 9 zaručoval menšinám *„slušný podíl v požitkoch a v použití částek, které mají býti vynaloženy na výchovu, náboženství nebo lidomilnost z veřejných fondů podle státního rozpočtu, rozpočtů obecných a jiných.“*²³

Záväzky zakotvené v Saintgermainskej zmluve boli implementované do *Ústavnej listiny Československej republiky* a do *Zásad jazykového práva v republike Československej* prijatých 29. februára 1920.²⁴

Paragraf 130 ústavnej listiny etnickým menšinám zabezpečoval okrem iného právo zakladať, riadiť a spravovať vlastným nákladom školy i iné výchovné ústavy, na pôde ktorých mohli voľne používať svoj materinský jazyk. Paragraf 131, v súlade s 1. odstavcom 9. článku Saintgermainskej zmluvy stanovil možnosť vzdelávania detí etnických menšín vo svojom materinskom jazyku na verejných školách Československej republiky v tých mestách a okresoch, kde bol usadený *„značný zlomok štátnych občanov československých iného jazyka*

²² *Sbírka zákonů...* Roč. 1921. Čiastka 134, vydaná 31. decembra 1921, s. 2307.

²³ *Sbírka zákonů...*

²⁴ Zákon ze dne 29. února 1920 podle §129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.

než československého.“²⁵ Paragraf 132, v súlade s 2. odstavcom článku 9 Saintgermainskej zmluvy určil, že pokiaľ v mestách a okresoch, v ktorých je usídlená značná časť štátnych občanov československých patriacich k menšinám náboženským, národným a jazykovým, „mají býti určité částky vynaloženy na výchovu, náboženství, neb lidumilnost z veřejných fondů podle rozpočtu štátního, rozpočtů obecních neb jiných veřejných, zabezpečuje sa těmto menšinám v mezích všeobecných předpisů pro veřejnou správu platných přiměřený podíl na požitku a používání.“²⁶

Právo na vzdelávanie etnických menšín v ich materinskom jazyku bolo potvrdené aj v zákone č. 122/1920 Zb. z. a n. z 29. februára 1920, ktorý stanovil zásady jazykového práva v Československej republike v súlade s §129 ústavnej listiny (jazykový zákon).²⁷ Tomáš Garrigue Masaryk, v pripomienkach k pripravovanému jazykovému zákonu v auguste 1919 zdôrazňoval, že minority žijúce v Československu, predovšetkým Nemci, Maďari, Poliaci, Rusíni a Rumuni „se vyznačují tím, že všechny jsou částí národů větších za hranicí. Tudíž musíme očekávat, že zacházení s minoritami bude sledováno ve státech sousedních, naše politika jazyková má význam mezinárodní. Pro naši administraci jsou nejbližší Němci a Maďari. Němci jsou bohatí a vzdělaní a byli dosud našimi pány; mají za sebou velké Německo a německé Rakousko.“ V otázke maďarskej minority poukázal na špecifiká jej postavenia, v ktorom sa ocitla po roku 1918. „Maďari také byli národem panujícím a zejména proti Slovákům projevovali svou nešetrnou panovačností. Jsou energičtí a svou izolací v Evropě odhodlaní ke krajnímu odporu...proto s maďarskou iredentou musí být počítáno.“²⁸

Zákon č. 122/1920. Zb. z. a n. stanovil, že štátnym jazykom je jazyk „československý“. Komunikovali v ňom mali súdy, úrady, ústavy a ďalšie orgány republiky. V §5 určil, že vyučovanie v školách, zriadených pre príslušníkov národných menšín, sa uskutočňuje v ich jazyku, rovnako v kultúrnych inštitúciách pre nich zriadených používa sa jazyk menšiny.²⁹ Konkretizácia proklamovanej zásady závisela od ďalších zákonov.³⁰

²⁵ Sbírka zákonů...Roč. 1920. Čiastka XXVI., vydaná 6. marca 1920, s. 267.

²⁶ Sbírka zákonů...

²⁷ Sbírka zákonů...,s. 269.

²⁸ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Vavro Šrobár, škatuľa (š.) 8, inventárne (inv.) číslo (č.) 596.

²⁹ Zákon zo dňa 29. februára 1920 podľa §129 ústavnej listiny, ktorým sa stanovujú zásady jazykového práva v republike Československej.

³⁰ Bližšie k právnym otázkam postavenia etnických menšín: MOSNÝ, Peter. Postavenie národnostných menšín v právnom poriadku predmníchovského Československa. In PALÚŠ, Igor (ed.) *Acta iuridica Cassoviensia* 15. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 15-29.

Uvedené záväzky zakotvené v Saintgermainskej zmluve našli síce svoje miesto v *Ústavnej listine Československej republiky* a v zásadách jazykového práva, no už v menšej miere v legislatíve, vykonávacích predpisoch, nariadeniach a v každodennej praxi. Neúplná implementácia ustanovení Saintgermainskej zmluvy do československého zákonodarstva, predovšetkým ale nedôsledná realizácia zákonov a nariadení v praxi, oblasť školstva nevynímajúc, vytvárali široký priestor pre nespokojnosť príslušníkov maďarskej národnosti a kritiku maďarských politických subjektov pôsobiach na československej politickej scéne. Zvlášť citlivo sa dotýkala záujmov národnostných menšín skutočnosť, že k §132 *Ústavnej listiny Československej republiky* nebol prijatý zákon, ani vykonávacie nariadenia. Paragraf 134 proklamoval, že násilné odnárodňovanie môže zákon prehlásiť za trestné konanie, ale ani v tomto prípade všeobecný trestný predpis nebol vydaný.

IV. PREBERANIE ŠKÔL DO SPRÁVY ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY A ZAVÁDZANIE SLOVENČINY AKO VYUČOVACIEHO JAZYKA

Maďarské školy boli v čase vzniku Československej republiky vnímané ako primárny nástroj maďarizácie v Rakúsko-Uhorsku. Československé štátne orgány od roku 1918 podporovali výstavbu škôl so slovenským vyučovacím jazykom, ktoré sa mali stať bázou pre formovanie slovenského národného povedomia a výchovy slovenskej inteligencie. Po vzniku Československa sa paralelne so zavádzaním slovenčiny ako vyučovacieho jazyka radikálne redukoval počet škôl s maďarským vyučovacím jazykom na všetkých stupňoch a typoch vzdelávacích inštitúcií. K zásadnému poklesu maďarských škôl došlo predovšetkým v rokoch 1918 – 1920.

Preberanie vzdelávacích inštitúcií do správy československého štátu na Slovensku uskutočňoval Školský referát MŠaNO v Bratislave. Na uvedenú činnosť sa koncom roka 1918 a začiatkom nasledujúceho sústredili vedúci pracovníci referátu. Bolo nevyhnutné zabezpečiť kontinuitu vyučovania na školách všetkých stupňov po materiálnej i personálnej stránke a kreovať príslušné inštitúcie v oblasti riadenia vzdelávacieho procesu. Začali sa vytvárať i podmienky pre postupnú unifikáciu školstva, pretože, ako už bolo uvedené, medzi školskými systémami v českých krajoch a na Slovensku existovali rozdiely. Diferencie spočívali predovšetkým v možnostiach vzdelávania českých a slovenských detí vo svojom materinskom jazyku a v dĺžke povinnej školskej dochádzky, ktorá v Čechách trvala osem rokov, na Slovensku šesť. Odlišnosti boli tiež v štruktúre školstva na všetkých stupňoch škôl, zvlášť stredných.³¹ V oboch častiach republiky pôsobili štátne, cirkevné a súkromné vzdelávacie inštitúcie, pričom na Slovensku veľkou mierou prevažovali cirkevné.

V súvislosti s otázkou preberania vzdelávacích inštitúcií do správy nového štátu je vhodné uviesť vyhlásenie prezidenta T. G. Masaryka v auguste 1919, v ktorom charakterizoval vtedajší stav a jasne formuloval zámer a postup československých štátnych orgánov. Vo vzťahu k vzdelávaniu príslušníkov etnických menšín uviedol, že „*minority budou mít své národní školy, to se rozumí samo sebou. Totéž platí o školách středních.*“ Vyjadril sa tiež k uzatváraniu stredných škôl s vyučovacím jazykom nemeckým a maďarským. Podľa jeho názoru, nebolo „*nespravedlivo některé střední školy německé a maďarské zrušit, proto, že právě těchto škol bylo nepoměrně mnoho.*“ Poukázal na špecifickú situáciu v slovenských

³¹ Pri gymnaziálnom type vzdelávacích inštitúcií bolo potrebné zosúladiť najmä osnovy škôl. Rozdiely v strednom odbornom školstve a učňovskom školstve boli hlbšie a existovali v dôsledku odlišných hospodárskych pomerov v Čechách a na Slovensku. Školy umeleckého smeru na Slovensku vôbec neexistovali.

krajoch, kde „zrušení maďarských středních škol, musí být pozvolné proto, že je nedostatek slovenských profesorů středoškolských, a také prešburská maďarská universita může být zrušena jen pozvolně.“ Citlivú otázku vzdelávania príslušníkov maďarskej menšiny v materinskom jazyku chápal v širších súvislostiach. Zdôraznil, že československá štátna správa musí realizovať nie okamžité, ale postupné uzatváranie stredných a vysokých škôl preto, „abychom totiž z propuštěných maďarských profesorů neudělali kádr maďarské iredenty a také z důvodů kulturních.“ Ďalej pokračoval. „Slováci od Maďarů nebyli připoštěni do administrace, tudíž úřednická a také jazyková kvalifikace slovenské inteligence a lidu je poměrně slabá...Maďarizace inteligence slovenské velmi pokročila. Proto je pro Slovensko potřebí nejen slovenských škol, ale také připoutání kulturní k Čechám.“³²

Pracovníci MŠaNO a školského referátu v Bratislave si uvedomovali, že na Slovensku je nevyhnutné vybudovať slovenské školstvo na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy. Podľa ich názoru to predpokladalo zbaviť sa veľkej časti pedagógov maďarskej národnosti a učiteľov označovaných ako „maďaróni“. Za učiteľov maďarskej národnosti boli považované osoby, ktoré mali maďarský pôvod, oficiálne deklarovali svoju etnickú príslušnosť, cítili sa byť Maďarmi a slovenský jazyk neovládali ani aktívne, ani pasívne. Ako „maďaróni“ boli charakterizovaní učitelia, ktorí mali slovenský pôvod, avšak hlásili sa k maďarskej národnosti a v súlade s tým aj konali, pričom slovenský jazyk ovládali na rôznej úrovni. V záujme osobnej kariéry pracovali pre prospech väčšinového národa, prijali jeho ideológiu a stotožnili sa s maďarskou štátnou ideou. K učiteľom - „maďarónom“ sa radili aj osoby, ktoré sa s maďarskou národnosťou identifikovali iba pod tlakom uhorských úradov a v procese maďarizácie sa nad rámec vyžadovaných povinností neangažovali, cítili sa byť Slovákmi a aktívne ovládali jazyk slovenský.

Bolo by však nesprávne pod označenie „maďarón“ zahrnúť všetky osoby stotožňujúce sa s oficiálnou uhorskou politikou. Podľa historika Ivána Halásza je preto na mieste označenie „lojálni“ Slováci. Boli to verejní a cirkevní činitelia, ktorí mali slovenský pôvod a aspoň čiastočne aj slovenskú kultúrnu identitu. Boli však vnímaní ako verní uhorskí vlastenci, prívrženci uhorskej štátnej ideológie a podporovatelia idey jednotného uhorského politického národa, teda ako osoby lojálne Budapešti. Lojalita je pomerne relatívny a mnohvrstevný pojem, ktorý sa môže ľahko v priebehu krátkeho obdobia zmeniť pod vplyvom konkrétnych

³² SNA, f. Vavro Šrobár, š. 8, inv. č. 596.

udalostí, čo sa ukázalo u mnohých osôb práve po vzniku Československej republiky.³³ Konzekventne hranicu, kde sa končí „lojálny“ Slováč a začína „maďarón“, resp. skutočne asimilovaný Maďar slovenského pôvodu nie je možné presne určiť.

Zodpovední vedúci pracovníci rezortu školstva si boli vedomí tiež toho, že prevzatie škôl musí byť realizované čo najskôr. Bratislavský referát školstva využil stav, ktorý existoval v prvých mesiacoch po vzniku republiky. Bolo to obdobie, kedy na Slovensku vládol všeobecný zmätok, jeho územie prechádzalo pod správu československých orgánov len postupne. V niektorých oblastiach, a tou bolo aj školstvo, platili uhorské zákony. Nestabilizované prostredie vytváralo priestor pre radikálne, podľa vyjadrenia samotných pracovníkov referátu školstva, revolučné zmeny vo vzdelávacom systéme. Takýto stav trval približne do konca marca 1919. Stávalo sa, že A. Štefánek a inšpektori referátu školstva v tej dobe obchádzali uhorské legislatívne normy. A. Štefánek v súvislosti s postupom školského referátu uviedol, že v praxi v prípade niektorých, stále platných paragrafov uhorských zákonov v oblasti vzdelávania, *„postavili sme sa radšej na pôdu nezákonnosti a užívame noriem lepšieho zákona školského v Čechách a na Morave platného a riadime sa ďalej z veľkej časti zdravým rozumom.“*³⁴

Podľa vyjadrenia A. Štefánka, *„v prvých mesiacoch držali sme sa výlučne zásady, že je treba pracovať rýchle bez dlhých protokolov a formálnych inšancií, krátkou cestou, pokiaľ možno osobne a bez dlhých prietahov, skrátka revolučne.“*³⁵ Ukázalo sa, že odmaďarčovanie škôl bolo jedným z najväčších problémov stojacich pred školským referátom, okrem iného aj preto, že sa jednalo nie o stovky, ale tisícky škôl všetkých stupňov, ktoré boli československou štátnou správou vnímané ako „bašty maďarstva“. Z tohto dôvodu sa aj podľa názoru školského inšpektora F. Mačenku, muselo *„jednať rýchle a rozhodne, s rutinou válečného chirurga.“*³⁶

V tom období záviselo od A. Štefánka a jeho najbližších spolupracovníkov, akou formou sa bude realizovať preberanie vzdelávacích inštitúcií na Slovensku. Právny podklad pre svoje

³³ HALÁSZ, Iván. Tzv. lojálni Slováci v dualistickom Uhorsku („dobrí Slováci“, úradní Tóti, uhorskí vlastenci, maďaróni a tí druhí...) In ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László (eds.). *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. Regionális és nemzeti identitásform a 18. – 20. századi magyar és a szlovák történelemben*. Prešov: UNIVERSUM, 2007, s. 92.

³⁴ SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

³⁵ SNA, f. Anton Štefánek...

³⁶ Archiv Ústavu Tomáše Garrigua Masaryka (A ÚTGM), Praha, f. Tomáš Garrigue Masaryk (TGM) – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

pôsobenie mali v zákone č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918, ktorého §2 stanovil, že vo svojich funkciách sa dočasne ponechávajú štátni, samosprávni, cirkevní úradníci a zamestnanci „kráľovstva uhorského“, ak zložia sľub poslušnosti Československej republike a ak uzná zmocnenec vlády, že sú schopní a kompetentní vykonávať svoje úlohy.³⁷ Už koncom roka 1918 československý štát preberal pod svoju správu jednotlivé vzdelávacie inštitúcie prostredníctvom pracovníkov referátu školstva a obyčajne aj osobne referentom školstva. Prvými boli školy v Skalici a okolí, pretože v meste mala sídlo dočasná vláda. Nasledovali ďalšie v oblasti Záhoria. Pri preberaní škôl sa nevyskytol výraznejší odpor pedagógov, či verejnosti. V tom období mal A. Štefánek na prevzatie škôl len verbálne, nie písomné splnomocnenie.³⁸

V nasledujúcich mesiacoch A. Štefánek uskutočnil veľký počet ciest po celom Slovensku. Ako uvádza správa školského inšpektora Karola Jelínka zaslaná Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, navštívil všetky väčšie mestá s cieľom spoznať existujúce školské pomery.³⁹ A. Štefánek v liste Vavrovi Šrobárovi v júni 1919 napísal, že od 11. decembra 1918 do 1. júna 1919 precestoval celé západné a stredné Slovensko a na východe Šariš, Spiš a Abov. Informoval, že zrušil viaceré stredné a odborné, na mnohých miestach i ľudové štátne školy v bratislavskej, nitrianskej, trenčianskej, oravskej, turčianskej, liptovskej, zvolenskej, tekovskej, hontianskej, šarišskej a spišskej župe a podal návrhy do Prahy na otvorenie československých škôl.⁴⁰

A. Štefánek, podľa vlastného vyjadrenia, vychádzal z dvoch premís – 1. všetky školské ústavy sú pomad'arčené tak po jazykovej, ako aj ideovej stránke, 2. Slováci nemajú svojich učiteľov. Preto bolo potrebné Slovensko odmaďarčiť. A odmaďarčiť Slovensko podľa A. Štefánka znamenalo „*prakticky počesťiť ho mravne...čím viac dobrých českých úradníkov, tým ľahšie bude pacifikovanie bývalej pomad'arčenej čiastky uhorského štátu...vlastnú prácu na Slovensku musejú vykonávať Česi a Slováci majú fungovať popri nich.*“⁴¹

Pracovníci referátu školstva monitorovali stav vzdelávacích inštitúcií okrem iného aj podľa vypracovaného dotazníka, na základe ktorého sledovali počet pedagógov a žiakov, ich

³⁷ *Sbírka zákonů*...Roč. 1918. Čiastka XIII., vydaná 16. decembra 1918, s. 55.

³⁸ KÁZMEROVÁ, Ľubica. Anton Štefánek a slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch (1918 – 1923). In *Historický časopis*. Roč. 59, 2011, č. 4, s. 688.

³⁹ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

⁴⁰ A ÚTGM, f. TGM – Republika...

⁴¹ A ÚTGM, f. TGM – Republika...

dochádzku do školy, národnosť a znalosť slovenského jazyka. Zaujímal sa o školské zbierky, knižnice a vybavenie škôl učebnicami. Zisťovali, či škola disponuje učiteľskými bytmi, čo bolo dôležité pre prípadný príchod českých pedagógov. Mapovali tiež, ako dlho sa v škole nevyučovalo. Skúmali stav rôznych finančných fondov na školách. Dôležité bolo aj umiestnenie školy a fyzický stav budovy.

Veľkým problémom bolo zabezpečiť vyučovanie v slovenčine, pretože pedagógov ovládajúcich slovenský jazyk bol minimálny počet. Tak napr. v Podolínci zostal na piaristickom gymnáziu jediný profesor, ostatní odišli do Maďarska, resp. kvôli údajnej protištátnej agitácii boli internovaní. V Liptovskom Svätom Mikuláši Anton Štefánek zistil, že na tamojšom gymnáziu ani jeden profesor nevedel po slovensky, rovnaká situácia bola na meštianke i obecných školách.⁴² Riaditeľ školy sa vyjadril, že v škole s vyučovacím jazykom slovenským učiť nebude. V Sabinove riaditeľ piaristického gymnázia prehlásil, že sa „*cíti byť Maďarom a do smrti sa neponíži tak, aby slúžil pod správou Československej republiky.*“⁴³

V Spišskej Novej Vsi ako prvé boli do československej správy prevedené dve štátne vzdelávacie inštitúcie – štátna ľudová škola a štátna chlapčenská meštianska škola. Po príchode do mesta A. Štefánek žiadal, aby učitelia zložili sľub vernosti. Kým v prvej škole sľub zložili všetci učitelia, na chlapčenskej sa tak nestalo a školský referent preto všetkých pedagógov s okamžitou platnosťou prepustil. Zložitá bola situácia na tamojšom gymnáziu, kde sa predstavitelia evanjelickej cirkvi au. v. obrátili na A. Štefánka a žiadali o zavedenie nemčiny ako vyučovacieho jazyka.⁴⁴

V marci 1919 pricestoval A. Štefánek do Levoče, aby úradne prevzal tamojšie školy a zabezpečil vyučovanie v jazyku slovenskom. Kým na ľudových školách sa slovenčina mala stať vyučovacím jazykom okamžite, stredné školy mali po maďarsky učiť do konca školského roka – do 1. mája 1919 s tým, že slovenčina bola jedným z vyučovacích predmetov. Inventár a majetok škôl prevzali poverení riaditelia. Prevažná väčšina učiteľov i profesorov, ale aj časť verejnosti Levoče zmeny iniciované A. Štefánkom odmietala. Niektorí rodičia organizovali početné protesty, podpisové akcie a deputácie na rôzne úrady, aby maďarčina ostala vyučovacím jazykom, resp. jedným z vyučovacích predmetov aspoň na niektorej škole

⁴² ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. I. zväzok. Praha: Vydavatelství neuvedené, 1928, s. 430.

⁴³ ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko...*

⁴⁴ KORMOŠOVÁ, Ružena a kol. *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi. Dávne a nedávne*. Spišská Nová Ves: Gymnázium Školská 7, 2006, s. 26-27.

v Levoči. Školské a správne úrady s poukázaním na nízky podiel maďarského obyvateľstva v meste žiadosti odmietli.⁴⁵ Situácia sa vyhrotila na tamajšom katolíckom gymnáziu, kde proti riaditeľovi E. Kalmárovi musela zakročiť brachiálna moc, pretože odmietal odovzdať vzdelávaciu inštitúciu československým úradom v presvedčení, že je stále vo vlastníctve maďarského štátu. Niektoré vzácne zbierky, vrátane veľkého počtu mincí, sa stratili. Až do svojho odchodu do Maďarska v roku 1921, sa E. Kalmár snažil ovplyvňovať zamestnancov i žiakov gymnázia a negatívne sa vyjadroval na adresu profesorov, ktorí vstúpili do služieb československého štátu. Aj keď podľa vyjadrenia A. Štefánka len „jedno jediné gymnázium na Slovensku a to v Levoči malo troch takých profesorov, ktorí znali slovensky a ktorí sa prispôbili hneď“⁴⁶, vedením reálneho gymnázia v Levoči bol poverený František Matějček, profesor gymnázia na Morave v Uhorskom Brode.

V Rožňave stredoškolské vzdelanie zabezpečovali dve cirkevné gymnáziá, rímskokatolícke a evanjelické au. v.. Obe inštitúcie sa do roku 1918 výrazne exponovali za uhorskú štátnu ideu. Anton Štefánek sa v lete 1919 na adresu členov premonštrátskej rehole, ktorí realizovali vyučovanie na rímskokatolíckom gymnáziu vyjadril, že príslušníkov rehole, ktorí „ticho pracovali na kultúrnom poli, prevezme štát, ale dovtedajší charakter rehole sa zmení.“⁴⁷ 26. augusta 1919 pricestovala do mesta delegácia vedená referentom A. Štefánkom. Jej ďalšími členmi boli inšpektor K. Jelínek, župan Ján Jesenský a inšpektor evanjelickej cirkvi au. v. východného dištriktu Július Botto.⁴⁸ A. Štefánek vo svojom vystúpení vyhlásil, že obidve cirkevné gymnáziá budú v meste do konca augusta zrušené a namiesto nich sa vyučovanie začne v školskom roku 1919/1920 realizovať v Československom štátnom reálnom gymnáziu. Až 15. septembra 1919 poveril školský referát profesora Gustava Adamiša úlohou vykonať predbežný zápis a začiatkom októbra nariadil okresnému náčelníkovi Vincencovi Paceltovi, aby zabezpečil pre novú strednú štátnu školu budovu. Okresný náčelník sa rozhodol pre priestory bývalého premoštrátskeho gymnázia, pretože v tej dobe boli moderné a kvalitne zariadené. Počas bojov medzi Červenou armádou Maďarskej republiky rád a československým

⁴⁵ CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Levoče 2...*, s. 250.

⁴⁶ SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667. A. Štefánek predpokladal, že na celom Slovensku bolo približne 300 pedagógov schopných viesť vzdelávací proces v slovenskom jazyku.

⁴⁷ FILO, E. Vyučovanie slovenčiny na bývalom katolíckom gymnáziu v Rožňave. In *Sborník Spolku profesorov Slovákov*. Martin 1932/33, s. 96. Citované podľa: TAJTÁK, Ladislav (ed.). *Dejiny Rožňavy 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 170.

⁴⁸ Štátny archív (ŠA) Košice, f. Československé reálne gymnázium (ČRG) v Rožňave, š. 7. I. a II. výročná správa Československého štátneho reálneho gymnázia v Rožňave za školský rok 1919 – 1920 a 1920 – 1921.

vojskom bola v priestoroch školy prechodne umiestnená poľná vojenská nemocnica, ktorá tu pôsobila do 6. októbra 1919. Vyučovanie sa tak v septembri a ani v októbri nezačalo. Rodičia študentov oprávnene vyjadrovali nespokojnosť s existujúcou situáciou a vysielali k V. Paceltovi deputácie i jednotlivcov, ktorí poukazovali na neuspokojivý stav stredoškolského vzdelávania v Rožňave. Postoje občanov mesta prezentovali *Rozsnyói Híradó*, ktoré uverejnili otvorený list okresnému náčelníkovi.

Československé reálne gymnázium v Rožňave bolo oficiálne zriadené na základe výnosu MŠaNO zo dňa 17. novembra 1919. Do funkcie riaditeľa školy ustanovilo Ľudovíta Grecka. V školskom roku 1919/1920 sa mal otvoriť I. ročník s vyučovacím jazykom slovenským a vyučovanie v ročníkoch II. – VIII. prebiehalo kompletne vo všetkých predmetoch v jazyku maďarskom. Školské úrady predpokladali postupné zanikanie maďarských tried. Pri zápise do I. ročníka v dňoch 18. – 22. decembra sa však neprihlásil ani jeden žiak, preto na 3. januára 1920 určili dodatočný zápis, kedy sa prihlásilo 15 žiakov. Ťažkosti spôsobovali tiež národnostné vzťahy v radoch profesorov i medzi žiakmi. Na novoutvorenom gymnázii pôsobila naďalej prevažná väčšina pedagógov z bývalých maďarských škôl, niektorí z nich neovládali slovenský jazyk. K vyostreniu pomerov došlo v polovici novembra 1920, keď študenti maďarskej národnosti, v snahe vynútiť si výuku vo svojom materinskom jazyku, bojkotovali vyučovací proces. Situácia sa upokojila potom, keď vedenie školy pohrozilo, že študenti, ktorí sa do 17. novembra nezúčastnia vyučovacieho procesu, budú z gymnázia vylúčení.⁴⁹ Pomery sa postupne konsolidovali, k čomu prispel aj odchod niektorých promaďarsky orientovaných profesorov zo školy. Avšak aj po ich odchode, protičeskoslovenské sentimenty pretrvávali. Došlo k incidentu, keď študenti v triedach poškodili obraz prezidenta republiky Tomáša G. Masaryka. Na pomery rožňavského gymnázia upozornil aj predseda Maďarskej ľudovej strany József Szent-Ivány v liste V. Šrobárovi v júni 1921. Kritizoval rušenie maďarských tried na škole. Poukázal na postup štátnych úradov, ktoré nepovolili vznik maďarského gymnázia v Rožňave, aj keď ho v novej situácii chcela založiť a udržiavať katolícka cirkev bez štátnej subvencie.⁵⁰

Zásadné zmeny neobišli ani kolégium v Prešove. Vyučovanie v školskom roku 1918/1919 bolo na jednotlivých ústavoch kolégia prerušené najskôr kvôli chrípkovej epidémii a neskôr v dôsledku nariadenia podžupana Šarišskej župy z 5. novembra 1918. Na teologickej

⁴⁹ TAJTÁK, Ladislav (ed.). *Dejiny Rožňavy 2....*, s. 171. Na Československom reálnom gymnázii v Rožňave sa k maďarskej národnosti hlásilo 43,71% študentov.

⁵⁰ SNA, f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, š. 40, č. 40/603.

akadémii, učiteľskom ústave a gymnáziu bola výuka obnovená až 8. januára 1919. Nový župan Šarišskej župy, Pavol Fábry, dal 9. januára na vedomie školám v Prešove, aby plnili svoje povinnosti v súlade so zákonmi nového štátu. Na základe rozhodnutia Antona Štefánka sa školský rok na prešovskom kolégiu ukončil predčasne 6. marca 1919.⁵¹ Vládny referent zároveň informoval profesorov, že v prípade odmietnutia ustanovení školského referátu, majú dve možnosti – buď odídu do Maďarska, alebo budú prepustení. V tom čase bolo kolégium bez pokynov potiského dištriktu a jeho profesorský zbor volil vyčkávacie stanovisko. Evanjelická cirkev a. v. v Liptovskom Mikuláši pracovala na svojej reorganizácii, v rámci ktorej sa vytváral aj nový východný dištrikt. Dištriktuálny konvent riešil otázku evanjelických škôl 30. júla a 8. augusta oznámil rozhodnutie aj vedeniu Kolégia v Prešove. Školská rada východného dištriktu zrušila Vyššie gymnázium Kolégia ev. a. v. potiského dištriktu, Učiteľský ústav Kolégia ev. a. v. potiského dištriktu, ako aj teologickú akadémiu pri kolégiu. Právnická akadémia bola presťahovaná do Miškovca ešte 19. marca 1919. Školská rada východného dištriktu zároveň rozhodla, že od 1. septembra 1919 bude v Prešove otvorené slovenské evanjelické kolegiálne gymnázium s vyučovacím jazykom slovenským počnúc I. ročníkom.

Ďalšia stredoškolská vzdelávacia inštitúcia v Prešove, maďarské kráľovské gymnázium, prešlo do správy československých úradov 3. marca 1919 a 17. marca 1919 bolo otvorené už ako Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium.⁵² Z pôvodných 211 poslucháčov prestúpilo do novej školy 176 študentov (83%), pribudlo aj 15 žiakov z gymnázia v Sabinove a 10 z prešovského evanjelického gymnázia. Z bývalých 15 profesorov maďarského gymnázia v novej československej škole nepôsobil ani jeden. V priebehu obsadzovania územia Slovenska československou armádou boli vojaci ubytovaní aj v priestoroch školy, čo malo za následok obmedzenie výučby do štyroch miestností. Vzdelávací proces na škole bol zásadným spôsobom narušený aj počas existencie Slovenskej republiky rád – v období od 2. júna do 7. júla 1919 bola škola zatvorená a školský rok bol ukončený až 12. júla 1919. Krehkosť nového

⁵¹ VASILIOVÁ, Darina. Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín. In ŠVOR, Peter – HARBUĽOVÁ, Ľubica (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnictva FF PU v Prešove, Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave, 1999, s. 336.

⁵² HREHOR, Henrich. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove v rokoch 1919 – 1939. In ČAS. *Človek a spoločnosť*. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. Roč. 16, 2013, č. 3. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/>.

štátneho útvaru sa prejavovala tiež na pokusoch o zrušenie vyučovania na gymnáziu. Pri príležitosti osláv prvého výročia vzniku Československej republiky sa v priestoroch školy objavili letáky, ktoré vyzývali predovšetkým žiakov študujúcich do roku 1919 na maďarskom kráľovskom gymnáziu, aby vystúpili zo školy, pretože jej návštevou zapredávajú svoju pôvodnú vlasť.⁵³ Situácia sa vyostrovala a 22. mája 1921 skupina mužov ohrozovala riaditeľa školy v jeho vlastnom byte. Napriek počiatočným problémom sa gymnázium v Prešove postupne etablovalo, čoho dôkazom bol aj zvýšený záujem o štúdium na škole. Už v školskom roku 1919/1920 boli v prvom a druhom ročníku otvorené po dve triedy (dovtedy existovala len jedna) a počet žiakov stúpol na 263 žiakov, čo bolo o 52 viac ako v predošlom roku.⁵⁴

Rušenie maďarských škôl podnietilo kritiku maďarských opozičných strán, ktoré odsudzovali údajné porušovanie zmluvných záväzkov československej vlády o ochrane národnostných menšín aj na pôde parlamentu. Skupina maďarských poslancov na čele s Lajos Körmendy-Ékesom v interpelácii 16. júna 1920 obvinila ministerstvo školstva z uzatvárania maďarských vzdelávacích inštitúcií na príklade situácie v okrese Moldava nad Bodvou, konkrétne v okolí Turne nad Bodvou. *„Maďarské a německé obyvatelstvo na Slovensku trpí přes zaručené práva článkem 7. mírové smlouvy, zvláště na poli kulturním, nejbezohlednějším útiskem...Cílevědomé a násilné potlačování maďarských škol jde tak daleko, že v okolí Turně, abaujtorenské stolice, která jest sídelm okresu s čiste maďarským obyvatelstvem v čistě maďarské krajině, vyučování na obecných školách od 13. ledna 1919 úplně přestalo. Budova školní byla přeměněna v kasárna.“*⁵⁵

Zavádzanie slovenského vyučovacieho jazyka do maďarských škôl a rušenie maďarských vzdelávacích inštitúcií vyvolávalo sériu protestov aj medzi maďarským obyvateľstvom, ktoré organizovalo protestné stretnutia a demonštrácie. Rodičovské deputácie navštevovali župné úrady, školský referát v Bratislave, pražské ministerstvo školstva, ale aj úrad prezidenta republiky. Z mnohých miest, napr. Košíc, Bratislavy, Levíc, Prešova, Levoče, Rimavskej Soboty, Spišskej Novej Vsi, Rožňavy a i., boli na štátne úrady adresované sťažnosti proti zmene vyučovacieho jazyka v školách. Podľa názoru ministerstva

⁵³ HREHOR, Henrich. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove...

⁵⁴ HREHOR, Henrich. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove...

⁵⁵ N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. *Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*. Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Körmendy-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístopnosti košického školského inšpektora.

pre správu Slovenska nemali reálny podklad, pretože bolo samozrejmé, že „slovenské obyvateľstvo, ktoré v týchto uměle pomadžarčených městech nemělo za maďarské vlády ani jediné školy, nemůže nadále trpěti, aby slovenské děti byly maďarizovány.“⁵⁶ K výraznej aktivizácii maďarského obyvateľstva dochádzalo v miestach, kde bolo zatvorených viacero maďarských škôl. Na maďarskej strane bola dôležitá existencia politickej, spoločenskej, či cirkevnej sily schopnej usmerniť nespokojnosť maďarského obyvateľstva. V tej dobe organizátormi protestov boli najmä cirkevní hodnostári, resp. formujúce sa maďarské politické subjekty.⁵⁷

A. Štefánek v úradnej správe v júli 1920 informoval ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára, že najaktuálnejším problémom „v politike školskej je nateraz agitácia všetkých maďarských politických strán za maďarské školstvo. Ačkoľvek sme všemožným spôsobom hneď na začiatku revolúcie sa vynasnažili vyhovieť oprávneným požiadavkám maďarského a nemeckého obyvateľstva, predsa len sme museli sa držať zásady, že v čiste slovenskom území Slovenska nelze pripustiť maďarské ľudové a menovite ani stredné a odborné školy. Ďalej nemohli sme odstúpiť od zásady, že tak zv. nástupné mestá na hraniciach jazykových na juhu Slovenska nemôžu byť ponechané ďalej maďarizácii a tak sme založili slovenské školy v Bratislave, v Leviciach, v Lučenci, v Košiciach, v Rožňave atď. Proti týmto školám teraz vedú Maďari svorne útok a svoj výboj prenášajú i do slovenských miest ako Nitra, Kremnica, Prešov.“⁵⁸

Školský referát zdôvodňoval zatváranie maďarských škôl na etnicky zmiešanom území aj tým, že keby zodpovední pracovníci boli „nechali len maďarské školy a držali sa zásady, že v maďarských mestách môžu byť len maďarské školy, tak by podporovali maďarizáciu Slovákov i naďalej. Tieto mestá už nie sú len akýmsi kultúrnym majetkom Maďarov, ale i majetkom slovenským.“⁵⁹

Pri zmene vyučovacieho jazyka, zavádzaní slovenčiny ako vyučovacieho jazyka v školách všetkých stupňov, sa negatívny postoj maďarského obyvateľstva prejavoval najmä vo väčších mestách. Ako uvádza A. Štefánek, predovšetkým o slovenské stredné školy v dvoch

⁵⁶ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (A MZV ČR), Praha, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mírová konference v Paříži a reparace 1918 – 1938, š. 55.

⁵⁷ POPÉLY, Gyula. Magyar oktatásügy a Felvidéken 1918 – 1938. In *Társadalomtudományi Szemle*. Roč. 9, 2007, č. 3, s. 102-103.

⁵⁸ SNA, f. Vavro Šrobár, š.15, inv. č. 768.

⁵⁹ SNA, f. Anton Štefánek, š.13, inv. č. 667.

najväčších mestách Slovenska, v Bratislave a v Košiciach, musel viesť referát školstva „celú vojnu po dlhé mesiace, pretože Maďari sa bránili poslovenčeniu aj len jednej školy. Stále posielali memorandá, protestné noty, na ministerstvo v Bratislave aj do Prahy aj na pána prezidenta. Posielali jednu deputáciu za druhou, zbierali podpisy rodičov, nadávali, prosili, hrozili, len aby zostali školy po starom a aby žiadny z ich profesorov nebol prepustený alebo zamenený iným.“⁶⁰ Dve najväčšie mestá na Slovensku boli označené ako „bašty, ktoré ležia viac-menej v jazykovej pohraničnej oblasti. Tieto dve mestá sú spojené ešte s celým radom iných miest, ako sú Rožňava, Rim. Sobota, Šahy, Levice, Nové Zámky, Lučenec, atď...Odjakživa posielali Slováci do týchto miest svojich synkov na stredné a odborné školy maďarské.“⁶¹

Typickým príkladom boli Košice. V nasledujúcom texte venujeme väčší priestor situácii v meste, pretože výstižne ilustruje a dokumentuje zložité pomery pri zmene vyučovacieho jazyka. Situácia v Košiciach bola komplikovaná nielen preto, že „tu boli všetky školy maďarské počnúc od materskej školy (opatrovne) až po najvyššiu školu (právnická akadémia), ale že sa ich pôsobením vytvorilo v Košiciach a v ich okolí naskrz i v najslovenskejších obciach také ovzdušie a následkom utvrdzovania maďarskej všenárodnej ideológie taká mentalita, že ani len pomyslieť by nebolo možné bývalo na prípadnú možnosť inojazyčného vyučovania, než maďarského, na prípadné uplatnenie prirodzeného práva menšiny (ačkoľvek väčšiny, dľa maďarskej ideológie: národnosti).“⁶²

Československé štátne orgány na Slovensku vnímali Košice na začiatku 20. rokov ako mesto s početnou maďarskou komunitou. V materiáloch školského referátu sú charakterizované len z polovice slovenské. Cenzus v roku 1921 bol ovplyvnený politickou situáciou, podobne ako aj iné sčítania. S maďarskou národnosťou sa pri sčítaní identifikovalo 11 206 (22,12%) obyvateľov mesta.⁶³ Tí naďalej vnímali Košice ako maďarské, zmenenú geopolitickú situáciu považovali za prechodný jav, za nanútený český režim, ktorý sa časom transformuje v prospech Maďarska.

V košických školách sa v nezmenených pomeroch a s pôvodnými učiteľskými zbormi vyučovalo aj v máji 1919, čo znamená, že koncom školského roka 1918/1919 bola v Košiciach

⁶⁰ SNA, f. Anton Štefánek, š. 12.

⁶¹ SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

⁶² BENIAČ, Ján. Stredné školy v Košiciach a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti. In ŠTANCL, J. G. (ed.). *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928*. Košice: Výbor pre oslavy 10. výročia Československej republiky, 1928, s. 145.

⁶³ *Statistický lexikon obcí v republike Československej. III. Slovensko*. Praha: Ministerstvo vnútra a Štátny úrad statistický, 1927, s. 131.

vyučovacím jazykom maďarčina na všetkých ľudových školách, meštiankach a stredných i odborných vzdelávacích inštitúciách. Učili tam maďarskí učitelia lojálni uhorskej vláde, v maďarskom jazyku, z maďarských učebníc a podľa pôvodných učebných plánov koncipovaných v duchu idey jednotného uhorského národa a štátu.

V správe školského inšpektora v Košiciach Jána Šimečka, zaslanej na Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v decembri 1919, sú uvedené údaje o ľudových školách v meste. Na konci školského roka 1918/1919 sa vyučovanie v maďarskom jazyku realizovalo na piatich štátnych ľudových školách, dvoch katolíckych a jednej izraelitskej.⁶⁴ A. Štefánek navštívil Košice, aby získal informácie o situácii. Po zistení stavu odhadoval, že na košických stredných školách pôsobili len dvaja učitelia schopní viesť výuku v slovenskom jazyku. Školské úrady Československej republiky začali síce košické školy preberať do svojej správy v máji 1919, ale proces bol prerušený postupom vojsk Maďarskej republiky rád na východné Slovensko. Maďarská armáda obsadila Košice 6. júna 1919 a opustila ich až po podpísaní prímeria medzi Maďarskom a Československom 4. júla 1919.

Najvyšší školský úrad Československej republiky na Slovensku, Školský referát Ministerstva školstva a národnej osvety pod vedením Antona Štefánka, obnovil v auguste 1919 po dvojmesačnej nútenej „prestávke“ preberanie košických škôl pod správu československého štátu.⁶⁵ A. Štefánek poveril touto úlohou školského inšpektora v Košiciach Jána Šimečka, bývalého profesora Štátnej vyššej obchodnej školy v meste, ktorý volil razantný prístup. Boli prípady, keď použil brachiálnu moc, keďže vedenia škôl a maďarskí pedagógovia sa nechceli dobrovoľne vzdať svojich pozícií. V *Jubilejnom almanachu mesta Košíc*, vydanom pri príležitosti desiateho výročia existencie Československej republiky je uvedené, že J. Šimeček „*prejímал školy košické s príkladne neústupnou energiou, bez ktorej by nebolo možné bývalo pomysleť si, zasahovať do takých osích hniezd, akými boli vtedy školy košické. Vieme prípady, keď prejímal alebo musel prejímať školu za asistencie brachiálnej moci, lebo na výzvu, odovzdať školu, dostalo sa mu skoro voskrze stereotypnej odpovedi, že sa ustúpi len nasilu.*“⁶⁶

⁶⁴ V Košiciach pôsobila aj jedna ľudová škola pri štátnom ústave pre sociálne znevýhodnenú mládež (v dobovej terminológii zanedbanú).

⁶⁵ Školský referát začal Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe priamo podliehať po vydaní výnosu 8. februára 1922, keď bol vyňatý z právomoci Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a pretvorený na Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave.

⁶⁶ BENIAČ, Ján. *Stredné školy v Košiciach...*, s. 146-147.

O problémoch vzdelávania v jazyku maďarskom na košických školách sa diskutovalo aj na pôde Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia ČSR. V početných interpeláciách maďarských poslancov rezonovalo práve meno košického školského inšpektora Jána Šimečka, ktorého obviňovali z násilného poslovenčovania maďarských detí, z diskriminácie maďarských žiakov a učiteľov. Na rokovaní poslaneckej snemovni 16. júna 1920 odznela interpelácia maďarských poslancov na ministra školstva a národnej osvety „*v záležitosti nepřístojnosti košického školního inspektora.*“ Upozornili v nej, že v Košiciach, prevažne maďarskom meste, školský inšpektor J. Šimeček údajne používa premyslené, dômyselné metódy, aby donútil deti maďarskej národnosti sa vzdelávať v slovenských školách. V Košiciach existovalo v tej dobe päť budov štátnych obecných škôl, z ktorých sa v jednej učilo po maďarsky. Priestory maďarskej školy boli v nevyhovujúcom stave najmä po stránke hygienickej, v 18 triedach sa vzdelávalo 2 400 žiakov. Vyučovanie v jazyku slovenskom navštevovalo 800 detí, ktoré boli „*sehnání částečně pomocí darovaného oděvu a obuvi, částečně prostředky teroru.*“⁶⁷ Mali k dispozícii, okrem jednej staršej, tri nové budovy.

Od septembra 1919 vzdelávanie na košických školách všetkých stupňov prebiehalo už pod kontrolou československých školských úradov. Niektoré gymnáziá a odborné školy zanikli, ďalšie boli prevzaté do československej správy. Len jedna z nich od školského roka 1927/1928 fungovala ako škola s vyučovacím jazykom maďarským. V súlade s postupnými legislatívnymi opatreniami československého štátu zmeny nastali aj v ich štruktúre.

Profesorské zbory na všetkých košických maďarských stredných školách boli rozpustené a školská správa situáciu riešila príchodom českých stredoškolských profesorov. Na košických stredných a odborných školách tvorili väčšinu profesorských kolektívov. Už v prvých dňoch po začatí školského roka 1919/1920 v septembri 1919 obsadzovali prvé učiteľské a riaditeľské miesta. Ich príchod na košické stredné školy sa stretol s rozpačitými, často i negatívnymi reakciami obyvateľov mesta, hlavne maďarskej národnosti. Českých učiteľov vnímali ako samozvancov, ktorí prišli do Košíc obrať tamojších pedagógov o zamestnanie. Prepustení maďarskí učitelia nazerali na obsadenie ich pôvodných miest zamestnancami českej národnosti ako na diskrimináciu. Maďarskí poslanci na zasadnutí Národného zhromaždenia ČSR 16. júna 1920 v interpelácii tlmočili ich sťažnosti a uviedli, že na miesto

⁶⁷ Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Körmeny-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti nepřístojnosti košického školského inšpektora.

*„hromadně propuštěných kvalifikovaných maďarských učitelů přicházejí československé síly, v 8 týdenním kursu „vzdělané“, které dostávají měsíčního platu 1200 - 1600 K.“*⁶⁸ Uvedená interpelácia obsahovala aj negatívne stanovisko maďarských učiteľov ku školskému inšpektorátu v Košiciach, predovšetkým k osobe hlavného školského inšpektora Jána Šimečka.⁶⁹ Podľa predkladateľov interpelácie stav maďarských učiteľov v Košiciach, ktorý bol *„již pro hmotné starosti zoufalý, stal se nesnesitelným pro nepřátelské a hrubé jednání košického školního inspektora Jana Šimečka-Gary a jeho libovůle neznající mezí, která jde tak daleko, že odpírá i přijímání a předkládání jejich žádostí a stížností, že zavazuje je k protizákonným podmínkám při poukazování jejich zákonných požitků, jednotlivé síly, bez vyšetřování, z vlastní moci vykazuje a požitky zastavuje.“*⁷⁰

Nespokojnosť maďarských obyvateľov mesta neutíchala, ale pretrvávala aj na začiatku druhého decénia. Sťažovali sa na diskrimináciu a násilné odnáródňovanie svojich detí a súčasne požadovali otvorenie škôl s vyučovacím jazykom maďarským. V Košiciach kolovali obežníky vyzývajúce *„maďarské obyvateľstvo mesta Košíc a okolia“* k prejavom nespokojnosti s existujúcim stavom maďarských škôl. Autori obežníka zdôrazňovali, že *„budúcnosť národov zakladá sa na školách“* a poukazovali na zmluvy a zákony zaisťujúce práva menšín na vzdelávanie vo svojom materinskom jazyku. Kritizovali školskú politiku, ktorá údajne ohrozovala budúcnosť Maďarov stupňujúcim odnáródňovaním. *„Niet dostatočných maďarských škôl pre naše deti“* preto proti *„tomuto nášmu položeniu každý zákonitý prostriedok musíme použiť a ešte ďalekozvučne prejaviť to naše sväté odhodlanie, že tých čias dosiahneme, dokiaľ neotvorí sa brány maďarského vyučovania pred každým maďarským dieťaťom.“*⁷¹

Aj keď nové školské úrady neočakávali, že košické obyvateľstvo prijme zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka na školách v meste s pochopením, tak silnú negatívnu reakciu nepredpokladali. Ako dokladujú dobové dokumenty, keď sa v Košiciach otvorili

⁶⁸ Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Körmeny-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístojnosti košického školského inšpektora.

⁶⁹ Ján Šimečka a Karol Murgaš patrili k popredným aktérom budovania slovenského školstva a kultúry v Košiciach.

⁷⁰ Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období. I. zasedání. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslancov Körmeny-Ékes Lajosa, Toblera Jánosa a kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístojnosti košického školského inšpektora.

⁷¹ Slovenský východ. Roč. 4, 1921, č. 169, s. 1. *Za maďarské školy v Košiciach.*

„stredné a odborné školy slovenské Košičania ich sabotovali... Nedať ani jedného syna a dcéru do českej školy, ozývali sa hlasy po zhromaždeniach v meste. Zapisovali ich do maďarského gymnázia – slovenské stredné a odborné školy zostávali takmer prázdne... Riaditelia museli chodiť agitovať po školách okolitých obcí, aby si zohnali a zozbierali dostatočný počet žiactva – alebo prijímali žiakov zo západného Slovenska.“⁷² O žiakov sa „bojovalo“ aj na stránkach miestnych periodík. Slovenské vyzývali rodičov k zápisu detí do slovenských škôl a maďarské ich žiadali, aby uvedené výzvy ignorovali. Školskej problematike sa venovali najmä maďarské denníky *Kassai Hírlap* a *Kassai Napló*, na druhej strane *Slovenský východ*, prvý slovenský regionálny denník, priekopník slovenskej tlače na východnom Slovensku po roku 1918.

Na uvedený postup v košických školách upozornili aj *Maďarské sťažnosti na československú štátnu správu na Slovensku*, odovzdané v roku 1921 Spoločnosti národov. Aj československá strana v reakcii na dokument pripustila, že pri poslednom zápise detí do škôl v Košiciach v niekoľkých prípadoch zasahovala polícia, ale preto, aby zabránila, „*násilnému zapisovaniu slovenských detí do maďarských škôl*.“⁷³

Aj v prípade cirkevných škôl postupovala nová štátna moc podobne, ako v prípade štátnych. 28. decembra 1918 vládny referent A. Štefánek prevzal gymnázium v Ružomberku. Keďže z profesorov piaristov, okrem vyučujúceho telesnej výchovy, ani jeden neovládal slovenský jazyk, pedagogický zbor bol prepustený. Z rovnakého dôvodu, v prítomnosti ružomerského mešťanostu zatvoril aj meštiansku školu, ktorá patrila rehoľníckam. S nimi bola dosiahnutá dohoda, že sa zo Slovenska vysťahujú.⁷⁴

So zásahmi štátu do cirkevných škôl, aj keď maďarských, však nesúhlasila katolícka cirkev. Andrej Hlinka sa na postup referenta písomne sťažoval ministrovi pre správu Slovenska V. Šrobárovi, ktorý vec riešil na porade za prítomnosti A. Štefánka a pracovníkov ministerstva. Referent školstva jednoznačne obhajoval uvedený postup a zo svojho stanoviska neustúpil. Zdôraznil, že niekoľkokrát apeloval na katolíckych kňazov, aby učili po slovensky a v prípade kladného postoja ich podporoval. Uviedol, že štátna správa síce realizuje zavádzanie slovenského jazyka ako vyučovacieho aj do neštátnych vzdelávacích inštitúcií, ale cirkevné školy nechce v žiadnom prípade ani katolíckej, ani evanjelickej cirkvi odobrať. A. Štefánek sa k pôsobeniu pedagógov maďarskej národnosti na slovenských školách vyjadril jednoznačne.

⁷² BENIAČ, Ján. Stredné školy v Košiciach..., s. 149.

⁷³ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4. Mírová konference v Paříži a reparace 1918 – 1937, š. 55.

⁷⁴ BARTLOVÁ, Alena. *Andrej Hlinka*. Bratislava: Obzor, 1991, s. 56-57.

Doba na vysťahovanie bola určená na jeden mesiac a objednal sa im osobitný vlak na odsun zo Slovenska.

„Neverné a nespoľahlivé, neslovenské živly musíme odstrániť od výchovy slovenskej mládeže – ony nikdy nám nebudú verne slúžiť, i keby sa po slovensky naučili. Z tohto stanoviska nepopustím, radšej sa vzdám.“⁷⁵ Ďalší pracovník ministerstva, Milan Ivanka, v otázke cirkevných škôl a vyučovacieho jazyka zastával podobné stanovisko zdôrazňujúc, že školská správa má právo vplývať na vzdelávanie, pretože sleduje základný cieľ – zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka do vzdelávacieho procesu a nie provokovanie slovenských veriacich.⁷⁶ Prítomní sa okrem iného zhodli v názore, že ak majú Slováci dosiahnuť zvýšenie nízkej vzdelanostnej úrovne, školskí inšpektori musia pokračovať v zavádzaní slovenčiny ako vyučovacieho jazyka. Keď sa im nepodarí zabezpečiť dostatočný počet kvalifikovaných slovenských učiteľov, majú vytvoriť podmienky pre príchod českých pedagógov.⁷⁷

Väčšina slovenských katolíckych kňazov považovala oblasť cirkevných škôl za veľmi dôležitú. Uvedomovali si široký priestor a veľké možnosti vplyvu na mládež, ktoré poskytovali cirkevné vzdelávacie inštitúcie bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Problematika sa tak dostala na program Valného zhromaždenia slovenských katolíckych kňazov konaného 21. – 22. januára v Žiline, ktorého sa zúčastnil aj V. Šrobár. Stanovisko prítomných katolíckych kňazov ku cirkevným školám a vyučovaciemu jazyku je vyjadrené v prijatom dokumente *Memorandum slovenského rímskokatolíckeho kňazstva latinského rítu*. Odporúčali v ňom, aby štát venoval zvýšenú pozornosť kláštrom, ktoré udržiujú školy a žiadali ich o čas potrebný na zabezpečenie učiteľov ovládajúcich slovenský jazyk. Postulovali tiež poskytnutie väčšieho časového priestoru, aby sa „tí, ktorí slovenčinu dobre neovládajú, v nej zdokonaľiť mohli“ a vyslovili presvedčenie, že „rehoľníci aj mníšky aj z národného ohľadu na úplné uspokojenie účinkovať budú.“⁷⁸

Už bolo uvedené, že v súlade s nariadením dočasnej vlády mali byť rušené maďarské školy v slovenských obciach. Zatvárali sa však aj maďarské vzdelávacie inštitúcie vo väčších obciach, mestečkách a mestách so zmiešaným obyvateľstvom i s prevahou Maďarov. Školská

⁷⁵ ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko...*, s. 431-432.

⁷⁶ Účastníci porady sa ďalej dohodli, že na riešení školských problémov by mali participovať aj poprední zástupcovia cirkvi. Za katolíkov Andrej Hlinka a Karol Anton Medvecký, evanjelikov mal zastupovať biskup Samuel Zoch a Juraj Janoška.

⁷⁷ Bližšie k príchodu českých stredoškolských profesorov na Slovensko: MATULA, Pavol. Českí stredoškolskí profesori na Slovensku v rokoch 1918/1919. In ŠVORC, Peter – HARBULOVÁ, Ľubica (eds.). *Stredoeurópske národy...*, s. 346-352.

⁷⁸ BARTLOVÁ, Alena. *Andrej Hlinka...*, s. 58.

správa, podľa vyjadrenia A. Štefánka, však v južných okresoch ponechala status quo.⁷⁹ Podľa iných slovenských zdrojov sa vzdelávacie inštitúcie s vyučovacím jazykom slovenským otvárali aj v prevažne maďarských regiónoch južného Slovenska, čo v prostredí maďarskej komunity vyvolávalo nespokojnosť.⁸⁰

Pre nové riadiace orgány školstva bolo dôležité deklarovať prevzatie vzdelávacích inštitúcií do svojej správy a prezentovať tak moc československého štátu aj navonok. V tomto smere bolo dôležité aj vonkajšie označenie štátnych a verejných budov od najvyšších úradov až po najnižšie. Radili sa k nim aj školy všetkých stupňov bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Podľa výnosu vládneho školského referenta mal byť na školách, bez ohľadu na ich charakter, teda okrem štátnych aj na cirkevných a súkromných, umiestnený nápis v slovenskom jazyku. Mal označovať účel a charakter školy. Na budovách škôl, v ktorých slovenčina nebola vyučovacím jazykom, ale výuka prebiehala v maďarčine a i., mohol byť pod slovenským nápisom umiestnený názov v príslušnom vyučovacom jazyku konkrétnej vzdelávacej inštitúcie. Svojou veľkosťou, farebným prevedením nemohol vynikať nad slovenským. Nad označením školy sa mal nachádzať štátny znak Československej republiky, ktorý okrem toho mal byť umiestnený aj v každej učebni na primeranom mieste.⁸¹ Štátne orgány považovali nedbalú realizáciu výnosu za priestupok, za ktorý mali byť zodpovední školskí pracovníci, v prípade neštátnych škôl predsedovia školských stolíc, trestaní podľa príslušného paragrafu.

Dôležitým nástrojom v ideologickom inštrumentáriu štátu boli oslavy štátnych sviatkov. Po nastolení československej správy prešli zásadnou zmenou. Do roku 1918 sa na školách oslavoval príchod Maďarov do Podunajskej nížiny, Svätoštefánska koruna a i. Slávenie uhorských sviatkov bolo československými úradmi zakázané. Po roku 1918 sa komemorovali udalosti, ktoré prispeli k vzniku Československej republiky. Ich cieľom bolo utvárať československú identitu a tradície.⁸² Najvýznamnejšími sviatkami republiky sa stal deň vzniku ČSR – 28. október a narodeniny prvého prezidenta T. G. Masaryka.

⁷⁹ ŠTEFÁNEK, Anton. Školstvo v predválečnom Uhorsku a na dnešnom Slovensku. In. SETON-WATSON, R. W. *Slovensko kedysi a teraz*. Praha: Orbis, 1931, s. 117.

⁸⁰ Na uvedenú skutočnosť upozorňoval Emil Stodola. Zdôraznil, že „*poosádzaním sa v nemeckých a maďarských obciach vytvárame v menšinových krajoch nacionálne ostrovy, na ktoré menšiny hľadajú nevráživým okom zvlášte, keď sa tam utvárajú ľudové, ba i meštianske i stredné školy s vyučovacím jazykom českým a slovenským.*“ STODOLA, Emil. *O menšinách a o samospráve*. Praha – Prešov: Nákladom vlastným, 1938, s. 8.

⁸¹ *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 6, s. 115.

⁸² OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Formování kolektivní paměti prvních generací československých občanů. In KOSTRBOVÁ, Lucie – MALÍNSKÁ, Jana at al. 1918. *Model komplexního transformačního procesu?* Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010, s. 247.

V októbri 1919 bol 28. október vyhlásený za každoročný štátny sviatok.⁸³ Oslavoval sa vo všetkých vzdelávacích inštitúciách, vrátane škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Politické (policačné) úrady prvej stolice mohli podľa miestnych pomerov vydať pre verejné úrady, ústavy, podniky a školy príkazy smerujúce k dôstojnej oslave tohto dňa. V prípade neuposlúchnutia bolo možné udeliť pokutu do výšky 10 000 Kč, resp. uväzniť zodpovednú osobu na jeden mesiac.⁸⁴

Slávnosti realizované na všetkých školách bez rozdielu vyučovacieho jazyka sa mali končiť zaspievaním československej štátnej hymny. V tejto súvislosti školský referát v Bratislave vydal vo februári 1921 výnos, na základe ktorého sa deti v maďarských školách mali na hodinách spevu učiť text hymny Československej republiky v maďarskom preklade.⁸⁵ Oficiálne znenie československej hymny v maďarskom jazyku bolo vydané výnosom ministerstva školstva 9. mája 1933.⁸⁶ Československá hymna sa mala spievať na všetkých oficiálnych školských slávnostiach. Jej text v maďarskom jazyku bol nasledovný:

Hol a honom, hol a hazám?	Vihar zúg mennydörög, fenn a Táttra ormán,
Hol a réten csermaly csobog,	Várj szlovák testvérem, majd elül az orkán,
Hegyek hátám fenyves susog,	Népünk ébredez már!
Szántóján ezer virág,	
Gyönyörű ott a világ.	
Földreszállott éden vagy te	
Csehországom szép hazám!	

Riaditelia všetkých verejných škôl a vzdelávacích inštitúcií s právom verejnosti boli povinní dôsledne dodržiavať výzdobu budovy, vrátane vyvesenia štátnej zástavy. Riaditeľ (správca) *„školy neb ústavu jest odpověden z toho, aby státní vlajka (prapor) byla vždy v dobrém stavu udržována a v stanovených dnech vyvěšována.“*⁸⁷

Na školách všetkých stupňov bez rozdielu vyučovacieho jazyka bol 7. marec, deň narodenia prezidenta Československej republiky T. G. Masaryka, ministerstvom školstva

⁸³ *Sbírka zákonů...* Roč. 1919. Čiastka CXV, vydaná 25. októbra 1919, s. 781.

⁸⁴ *Sbírka zákonů...* Roč. 1925. Čiastka 30, vydaná 15. apríla 1925, s. 434. Okrem 28. októbra, ako štátneho sviatku, boli za pamätné dni Československej republiky ustanovené: 5. júl, 28. august, 6. júl, 1. máj.

⁸⁵ *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 7, s. 136.

⁸⁶ *Věstník ministerstva...* Roč. XV., 1933. Zošit 5, s. 119-120.

⁸⁷ *Věstník ministerstva...* Roč. IV., 1922, č. 9, s. 370.

určený ako deň feriálny, teda prázdninový. Riaditelia vzdelávacích inštitúcií boli povinní zabezpečiť, aby žiaci boli vhodným spôsobom poučení o životnom diele prezidenta.⁸⁸ Zvláštna pozornosť bola venovaná oslavám 80. narodením hlavy štátu. Na budovách verejných škôl, školských úradov a ústavov boli od 6. do 8. marca vyvesené štátne zástavy.⁸⁹ Pri tejto príležitosti bol vydaný jubilejný obrázkový album zo života T. G. Masaryka vo všetkých jazykoch, v ktorých sa v Československej republike realizoval vzdelávací proces. Album bol 7. marca 1930 bezplatne distribuovaný žiakom 4. – 8. ročníka občianskych škôl, študentom stredných škôl a učiteľských ústavov.⁹⁰

Uctie tragickej smrti prvého ministra vojny Československej republiky, Milana Rastislava Štefánika, sa 4. mája uskutočňovalo len školách s vyučovacím jazykom českým a slovenským.⁹¹

Ministerstvo školstva kládlo mimoriadny význam na znalosť Ústavy Československej republiky. Pripravilo zvláštne vydanie ústavnej listiny ako učebnú pomôcku, ktorú si boli povinní zaobstarať všetci žiaci a študenti ľudových, meštianskych a stredných škôl tých ročníkov, v ktorých sa vyučovala občianska náuka.⁹²

Veľký dôraz sa kládol na štátnoobčiansku výchovu. Žiaci mali byť vychovávaní k priateľskému súžitiu, k národnostnej, náboženskej a spoločenskej znášanlivosti, k oddanosti k Československej republike a k úcte k jej demokratickému zriadeniu. Keď začiatkom 30. rokov došlo ojedinele na niektorých školách k prejavom, ktoré mali náznaky politickej agitácie, ministerstvo školstva reagovalo vydaním výnosu o nenáležitých prejavoch na školách a o štátnoobčianskej výchove. Pedagógovia všetkých škôl sa mali zdržať politicko-straníckych prejavov, ktoré by mohli v žiakoch a študentoch vzbudiť zdanie učiteľovej národnostnej, politickej, či náboženskej zaujatosti. Výnos akcentoval, že podľa ústavy ČSR tvorí republika jednotný a nedeliteľný štátny celok s jedinou a nedeliteľnou štátnou suverenitou.⁹³ Nemohla teda existovať zvláštna suverenita česká, slovenská, resp. suverenita iného národa.

⁸⁸ *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 5, s. 77.

⁸⁹ Presne od 12,00 hod. 6. marca do 12,00 hod. 8. marca.

⁹⁰ *Věstník ministerstva...* Roč. XII., 1930, zošit 2, s. 73.

⁹¹ *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921, č. 8, s. 151. Označenie vyučovacích jazykov český a slovenský je použité v texte výnosu č. 52 MŠaNO.

⁹² *Věstník ministerstva...* Roč. V., 1923, zošit 8, s. 443.

⁹³ *Věstník ministerstva...* Roč. XV., 1933, zošit 4, s. 82.

V. UČITELIA MAĎARSKEJ NÁRODNOSTI

Obyvateľov maďarskej národnosti charakterizovala pestrá hospodárska a spoločenská štruktúra – od poľnohospodárskych robotníkov, chudobných roľníkov, majetných statkárov, remeselníkov, obchodníkov a bankárov, štátnych úradníkov, rozvrstvenú početnú inteligenciu i šľachtu. Jednotlivé segmenty maďarskej spoločnosti zaujímali k Československej republike diferencované postoje. Vo väčšine sa však maďarské obyvateľstvo s novou situáciou vyrovnávalo ťažko a existenciu Československej republiky vnímalo ako prechodný stav.⁹⁴ Maďarskí pedagógovia, ktorí boli významnou súčasťou inteligencie, prežívali novovzniknutú situáciu dramaticky. Bola to sociálna skupina, ktorá sa „živila jazykom“, prirodzene do tej doby maďarským. Pre mnohých vznik ČSR znamenal nielen budúcnosť v nechcenom štátnom útvare, ale vzhľadom na hrozbu straty zamestnania tiež existenčnú otázku.

Práca pedagóga sa po roku 1918 spájala s výchovou detí a mládeže v intenciách novej štátnej ideológie. Učitelia na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy boli vnímaní ako osoby, ktoré sa na jej šírení, presadzovaní a upevňovaní mali podieľať podstatnou mierou. Pri výkone svojho povolania mohli viesť mladú generáciu k podpore nového štátu, ale aj proti nemu. Keď do jesene 1918 sa od učiteľov vyžadovalo, aby svoju prácu vykonávali v súlade s napĺňaním idey jednotného uhorského štátu a národa, už koncom uvedeného roka mali v školách formovať pozitívny vzťah detí k Československej republike. Uhorský patriotizmus, dovtedy pozitívna charakterová črta, sa náhle stal výrazom nepriateľstva k novej republike.

Učiteľ bol po farárovi najvýznamnejšou osobou požívajúcou rešpekt v mestách i na vidieku. Najmä rurálne obyvateľstvo citlivo vnímal osobnosť pedagóga s jeho pozitívnym i negatívnym vplyvom na vzdelanie a zvlášť na výchovu žiactva. Povolanie učiteľa bolo v tej dobe úzko spojené so šírením kultúry vo svojom najbližšom okolí. Boli to pedagógovia, ktorí organizovali divadelné predstavenia, spevacké vystúpenia, tanečné zábavy a pod. Na školách s maďarským vyučovacím jazykom sa pestovala maďarská kultúra, čo nová školská správa tolerovala len s veľkými výhradami. Dôvodom pre zdržanlivý prístup štátnej správy ku kultúrnym aktivitám pedagógov bolo presvedčenie, že táto činnosť je v princípe zameraná na posilnenie maďarskej identity a teda v rozpore so záujmami štátu.

⁹⁴ SIMON, Attila. Desaťrocie hľadania cesty a budovania komunity. In GABZDILOVÁ, Soňa a kol. *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority na Slovensku v rokoch 1918 – 1929*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, s. 16-20.

Nasledujúci citát je rozsiahlejší, ale výstižne vyjadruje komplexnosť a zložitosť postavenia maďarských učiteľov po vzniku Československej republiky. Jeho autorom je jeden zo školských inšpektorov, František Mačenka, ktorý sa v rokoch 1918 – 1919 aktívne podieľal na preberaní vzdelávacích inštitúcií do správy Československej republiky. *„Propuštění učitelů ze služeb Československé republiky a dosazování nových sil je ukol, jenž nezasvěcenci zdá se být dosti prostým. Jsou jednotlivci, kteří poctivě pracovali, bez zálučnosti dobře s lidem zmyšleli, byli oblíbeni a téměř srostli celým svým životem s generací, kterou vychovali. Převrat zastihl je nepřipraveny. V jejich duši vyrostlo náhle kruté dilema. Hlásit se dále k režimu, který je tu ustanovil aneb opustit kraj, který se mu stal druhým domovem?...Co tu těžkostí, co problému duševních, kolik dramat.“*⁹⁵

Podľa vyjadrenia školských inšpektorov sa maďarskí riaditelia a pedagógovia chovali voči novej školskej správe vo všeobecnosti odmietavo a nechceli sa prispôbiť novým politickým a spoločenským pomerom. Vestník MŠaNO uviedol, že pedagógovia v maďarských školách síce vykonávajú svoju prácu, ale *„učitelstvo těchto škôl ... těžko sa vžíva do situácie vyvolanej historickými udalostami prevratovými, t. j. novým štátnym útvarom. Stojí často krát pod vplyvom živlov nezodpovedných, štátu nepriateľských, kojených nádejami na zmenu dnešného stavu z blízkeho zahraničia.“*⁹⁶

Postoj učiteľov bol v tej dobe z pohľadu školského referátu zásadný a situáciu bolo potrebné urgentne riešiť. Podľa §2 zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 boli učitelia štátnych škôl kráľovstva uhorského, podobne ako ďalší štátni zamestnanci a úradníci, dočasne ponechaní na svojich pracovných miestach, ale len za predpokladu, že zložia sľub poslušnosti Československej republike.⁹⁷ Pri preberaní škôl do správy československých úradov boli profesori a učitelia vyzvaní, že pokiaľ ovládajú jazyk slovenský a zložia sľub vernosti Československej republike, môžu zotrvať na svojich pracovných miestach. Ak by učiteľ v nasledujúcom období nevyhovoval po mravnej, národnej a kvalifikačnej stránke, zamestnancov referátu školstva jeho sľub do budúcnosti nezaväzoval.

Štátne úrady vnímali služobnú prísahu ako potvrdenie lojálnosti učiteľov k ČSR. Potvrdením aktu bol podľa nariadenia vlády z 26. augusta 1919 (č. 495/1919 Zb. z. a n.) *Protokol o služobnej prísahe*, kde bolo uvedené, že menovaný pedagóg zložil v uvedený deň

⁹⁵ A ÚTGM Praha, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

⁹⁶ *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921. Část informační. Roč. III., číslo 11, s. 87.

⁹⁷ *Sbírka zákonů...* Roč. 1918. Částka XIII., vydaná 16. decembra 1918, s. 55.

do rúk školského inšpektora služobnú prísahu. Protokol musel byť opatrený podpisom učiteľa. Služobná prísaha sa spočiatku vyžadovala od novoustanovených učiteľov ľudových a meštianskych škôl v súlade s nasledovným textom: *„Přisahám a slibuji na svou čest a svědomí, že Československé republice budu vždy věren a její vládě poslušen, že budu veškery státní zákony zachovávat, své úřední povinnosti dle platných zákonů a nařízení vykonávat pilně, svědomite a nestranně, úředního tajemství neprozradím a ve všem svém jednání jen prospěchu státu a zájmu služby budu dbáti.“*⁹⁸ Väčšina maďarských pedagógov odmietla takto formulovaný sľub zložiť.

Mnohí maďarskí učitelia sa odvolávali, že v tej dobe, podľa ich názoru, bolo územie Slovenska v súlade s medzinárodným právom stále súčasťou Maďarska. Nezmierili sa so zánikom Uhorska a verili, že ide len o prechodný stav a onedlho sa všetko vráti do starých koľají. Preto niektorí zvolili zdržanlivý postoj, vyčkávaciu taktiku, či priamo odmietli zloženie sľubu vernosti ČSR.

Pretože mnoho učiteľov nezložilo sľub, resp. služobnú prísahu, najvyšší zákonodarný orgán prijal 12. februára 1920 legislatívnu normu č. 103/1920 Zb. z. a n. Kým vládne nariadenie z 26. augusta 1919 obsahovalo pojem služobná prísaha, uvedený zákon uvádzal označenie služobný sľub. Pedagógovia, ktorí nevykonali podľa nariadenia vlády č. 495/1919 Zb. z. a n. služobnú prísahu, mohli naďalej pôsobiť na školách za predpokladu, ak sa prihlásia a vykonajú nariadený sľub rovnakého znenia do jedného mesiaca od doby, ktorú mal určiť minister školstva a národnej osvety. Paragraf 2 stanovil, že kto včas, *„ačli není nepřekonatelné překážky, se nepřihlásí a nesloží slibu, pozbývá svého místa a všech nároků na plat a výslužné pro sebe a svou rodinu.“*⁹⁹

K prijatej legislatívnej norme č. 103/1920 Zb. z. a n. vydal minister školstva Gustav Habrman v apríli 1920 výnos o zložení sľubu učiteľov. Mesačná lehota na vykonanie sľubu bola stanovená jednotne pre všetkých pedagógov v Čechách, na Morave, v Sliezsku, na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi od 1. júna 1920 do 30. júna 1920. Kompetentnou osobou, pred ktorou sa skladal sľub bol na Slovensku príslušný školský inšpektor. Pedagógovia, ktorí neovládali jazyk slovenský mohli žiadať zloženie sľubu na základe úradného prekladu v jazyku maďarskom.¹⁰⁰ Sľub sa totiž vykonával písomnou formou a pedagóg príslušnú listinu podpísal

⁹⁸ *Sbírka zákonů...* Roč. 1919. Čiastka CL, vydaná 2. septembra 1919, s. 699.

⁹⁹ *Sbírka zákonů...* Roč. 1920. Čiastka XIX., vydaná 25. februára 1920, s. 173.

¹⁰⁰ *Věstník ministerstva...* Roč. II., 1920, č. 9, s. 130-131.

v prítomnosti školského inšpektora. O sľube sa vykonal protokol, ktorý podpísal učiteľ a školský inšpektor. Ku protokolu sa priložil písomný zápis sľubu. Posledný odstavec výnosu určil, že v osobnom spise (průkaze) každého učiteľa uloženého v školských úradoch, má byť zapísané, či vykonal sľub vernosti buď podľa zákona č. 103/1920 Zb. z. a n., resp. vládneho nariadenia 495/1919 Zb. z. a n. Časť učiteľov zložila sľub vernosti len formálne, aby sa vyhla prepusteniu zo školských služieb, pričom rátala s tým, že situácia sa onedlho zmení.

Nové školské úrady reprezentované MŠaNO a jeho referátom v Bratislave si v plnej miere uvedomovali ideový vplyv pedagógov, bez rozdielu národnosti, na žiakov a študentov pri formovaní životných postojov, morálky, ideologických názorov, vrátane vzťahu k ČSR a v žiadnom prípade túto skutočnosť nepodceňovali.

Spochybňovanie suverenity jednotnej a nedeliteľnej Československej republiky nebolo tolerované. Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska opakovane deklaroval, že v rukách učiteľov všetkých stupňov a typov škôl spočíva výchova budúcej generácie, eo ipso i budúcnosť štátu a školská správa preto pri prijímaní učiteľov musí postupovať veľmi obozretne. Vedenie bratislavského školského referátu na čele s A. Štefánkom zastávalo názor, že na Slovensku *„je možné stvoriť školstvo slovenské, resp. československé len vtedy, keď bude možné zbaviť sa všetkých alebo značnej časti v cudzom duchu vychovaných učiteľov a profesorov, ktorí pôsobili dosiaľ na Slovensku....Druhá otázka bola zbaviť sa týchto elementov čo možno najskôr, rýchle, dokiaľ revolučné právo u nás vládlo a dokiaľ bolo možné situáciu porazeného protivníka takticky čo najlepšie využívať.“*¹⁰¹ Historik Gyula Popély konštatuje, že štátna moc existujúce problémy riešila revolučne, pričom sa nezaoberala *„nejakými právnickými a morálnymi škrupulami, nebála sa zoštátniť cirkevné školy, alebo ich zlikvidovať, skonfiškovať školské nadácie, ani hromadných prepúšťaní pedagógov a ich ožobračovania, ako aj násilnícky prevedenej zmeny vyučovacieho jazyka na jednotlivých školách.“*¹⁰²

Vedúci pracovníci MŠaNO a školského referátu v Bratislave boli presvedčení, že fungovanie slovenských škôl v súlade s novou štátnou ideológiou nebude možné vtedy, keď vo vzdelávacích inštitúciách budú pôsobiť maďarskí učitelia. Maďarským učiteľom i pedagógom – „maďarómom“ apriori nedôverovali. Zvolili radikálny prístup, keď riešením sa stalo ich prepúšťanie zo školských služieb. Predovšetkým v prvých mesiacoch po vzniku

¹⁰¹ SNA, f. Anton Štefánek, š. 13, inv. č. 667.

¹⁰² POPÉLY, Gyula. Magyar oktatásügy...,s. 101. (Preklad S. G.)

Československej republiky nová štátna moc prepustila zo školských služieb mnoho učiteľov maďarskej národnosti, resp. pedagógov označených ako maďaróni. Podľa záznamov oddelenia školského referátu, ktoré evidovalo prepúšťacie dekréty, bolo v mesiacoch marec – apríl 1919 vypracovaných 1 100 prepúšťacích výnosov a okrem toho pred marcom 1919 A. Štefánek a niekoľkí ďalší referenti prepustili priamo na mieste – v škole, na základe ústneho oznámenia približne 300 učiteľov.¹⁰³ Aj podľa vyjadrenia A. Štefánka v čase od 11. decembra 1918 do 1. júna 1919 „*krátkou cestou prepustil asi 350 profesorov, ktorí nemohli byť aplikovaní na našich ústavoch a z ktorých veľmi malá časť dostane penziu.*“¹⁰⁴ Mnohí z nich boli hneď vykázaní za hranice a tak nedostali ani prepúšťací list.

Školská správa prepustila maďarských pedagógov pôsobiach na všetkých stupňoch vzdelávacích inštitúcií, ako aj inšpektorov a ďalších pracovníkov. Od konca roka 1918 do 20. septembra 1921 ich počet dosiahol sumárne 2 397 osôb.¹⁰⁵ Z maďarskej univerzity v Bratislave bolo uvoľnených 131 zamestnancov, vrátane 32 profesorov. Stredné školy muselo opustiť 156 pedagógov, učiteľské ústavy 40. Strata zamestnania postihla aj šiestich učiteľov pôsobiach na ústavoch pre opatrovatelky a dvoch pedagógov hospodárskych škôl. Z odborných škôl bolo prepustených 112 pracovníkov (14 riaditeľov, 54 profesorov, 35 učiteľov, deväť iných zamestnancov), z lýceí 18. Uvedeným postupom boli relatívne najviac postihnutí pedagógovia na ľudových školách, vzhľadom na počet vzdelávacích inštitúcií. Uvoľnených bolo 1 432 učiteľov (975 štátnych, 457 neštátnych). Prepúšťanie sa týkalo tiež 275 pedagogických pracovníkov na meštianskych školách, ako aj 137 opatrovateliek. Školská správa uvoľnila 33 ďalších zamestnancov (kuriči, školníci, záhradníci a i). Prepúšťanie neobišlo ani pracovníkov školských inšpektorátov, ktoré opustilo 55 zamestnancov.¹⁰⁶

Školský referát venoval veľkú pozornosť inšpektorátom pre ľudové školy.¹⁰⁷ Už v priebehu roka 1919 bola uskutočnená personálna výmena na 37 inšpektorských miestach. Každý školský inšpektor dostal jedného českého učiteľa ako poradcu. Novovybratí inšpektori krátko po nástupe do funkcie navštevovali školy svojho obvodu a podávali na referát správy

¹⁰³ JUNEK, Marek. Přebírání školství na Slovensku do československé správy v letech 1918 – 1922. In *Česko-slovenská historická ročenka 2010*. Brno – Bratislava: Academicus, 2010, s. 100.

¹⁰⁴ A ÚTGM Praha, f. TGM – Republika 1918 – 1937, školství, š. 448.

¹⁰⁵ A MZV ČR Praha, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mírová konference v Paříži a reparace 1918 – 1938, š. 55.

¹⁰⁶ A MZV ČR Praha, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mírová konference...

¹⁰⁷ Pre existenciu historických žúp nebolo možné zrušiť inštitúcie župných školských inšpektorátov, ktoré pôsobili až do svojho zániku 31. decembra 1922.

o ich stave a vzdelávacom procese.¹⁰⁸ Keďže školskí inšpektori boli štátnymi úradníkmi, podmienkami pre ich menovanie bolo, že museli mať československé štátne občianstvo, byť bezúhonní a museli preukázať, že majú takú kvalifikáciu, akú vyžadoval zákon.

Školská správa bola ochotná prepustených učiteľov, resp. ďalších školských zamestnancov prijať späť do školských služieb, pokiaľ to dovoľoval počet voľných miest a pokiaľ svojim správaním a postojmi poskytovali plnú záruku, že z detí im zverených vychovávajú občanov v duchu štátnej ideológie Československej republiky.¹⁰⁹

Niektorí učitelia boli opätovne prijatí do školských služieb, ich počet bol však nízky – 129 (okrem toho štyria ďalší zamestnanci), čo z celkového sumáru uvoľnených predstavovalo 5,38%. Školská správa tak evidovala 2 264 prepustených zamestnancov maďarskej národnosti. Ministerstvo pre správu Slovenska apelovalo, že predovšetkým učitelia formujú postoj mladej generácie k Československej republike. Preto si školská správa musí „*při zpětném přijímání propuštěných počínati s největší obezřetností, ponevadž nelze přehlédnutí tu okolnost, že většina propuštěných nechce si dosud uvědomiti, že Slovensko jest součástí Československé republiky a chovají sa naprosto pasívne anebo, ač sice jen ojediněle, vyvíjejí i nyní činnost protistátní.*“¹¹⁰

K rapidnému poklesu maďarských pedagógov na Slovensku došlo predovšetkým v rokoch 1918 – 1919 v súvislosti s rušením škôl s vyučovacím jazykom maďarským a zavádzaním slovenčiny do vyučovacieho procesu, ale úbytok pedagógov pokračoval aj v nasledujúcom období. Podľa cenzu realizovanom v roku 1921 vo vzdelávacom a výchovnom procese pôsobilo aktívne 2 162 učiteľov maďarskej národnosti.¹¹¹ Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1930 ich počet klesol na 1 521.¹¹²

Pedagóg, ktorý musel zanechať svoje zamestnanie dostal od ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára tzv. *Priepustný list*. Oznamoval, že v súlade s §2 zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 a na základe prípisu Ministerstva školstva a národnej

¹⁰⁸ Na Slovensku sa popri tom zavádzal analogický systém školskej správy, ako platil v českých krajoch – systém školských inšpektorov s pôsobnosťou spravidla pre jeden okres. Počas roku 1919 sa zriadilo na Slovensku 25 školských inšpektorátov. V priebehu rokov 1920 – 1921 boli zriadené ďalšie. Referát MŠaNO vyvíjal maximálne úsilie zriadiť školské inšpektoráty vo všetkých okresoch, ale kvôli nedostatku učiteľov sa mu to nedarilo.

¹⁰⁹ A MZV ČR Praha, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mírová konference v Paříži a reparace 1918 – 1938, š. 55.

¹¹⁰ A MZV ČR Praha, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mírová konference...

¹¹¹ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. febrúára 1921*. Díl II. Praha: Štátní úrad štatistický, 1925, s. 192.

¹¹² *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Díl II. Praha: Štátní úrad štatistický, 1935, s. 40.

osvety z 27. júna 1919 „*prepúšťame Vás zo školskej služby na území republiky československej, jako učiteľa maďarskou vládou ustanoveného, alebo potvrdeného a vládou československou dosiaľ neprevzatého. S platovými, po prípade s penzijnými nárokmi odkazujeme Vás na vládu maďarskú v Budapešti, ktorej prepustenie Vaše súčasne oznamujeme.*“¹¹³ Prepúšťacie listiny boli vyhotovené štvormo. Prepustený pedagóg dostal čistopis v slovenskom jazyku, koncept zostával na školskom úrade. Preklad v maďarskom jazyku bol zaslaný na ministerstvo školstva do Budapešti a príslušnému daňovému úradu bola doručená prepúšťacia listina aj so správou o zastavení platu.

Ministerstvo pre správu Slovenska priznalo, že v mnohých prípadoch pristupovalo k štátnym zamestnancov bývalého Uhorska rigorózne. Postup zdôvodňovalo nutnosťou hájiť štátne záujmy Československej republiky. Všetky osoby zastávajúce dôležité úradne miesta museli byť zárukou, že budú dodržiavať zákony a hájiť integritu štátu. V prípade profesorov a učiteľov, ktorých štátne orgány prepustili, „*nebylo záruky, že budou zachovávatí všechna nařízení*“.¹¹⁴

Československá štátna správa prípady uvoľnenia pedagógov maďarskej národnosti zdôvodňovala troma základnými argumentmi. Jedným z nich bola neznalosť slovenského jazyka. Ďalší spočíval v ich odopretí zložiť sľub vernosti Československej republike. Niektorí, podľa názoru kompetentných, boli prepustení kvôli nepriateľskému postojovi voči štátu. Mnohí učitelia nečakali na oficiálne úradné oznámenie, ale odišli z miesta svojho pôsobenia „dobrovoľne“. Podľa maďarského zdroja od novembra 1918 do decembra 1920 opustilo územie Československej republiky 101 762 osôb maďarskej národnosti.¹¹⁵

Na začiatku 20. rokov v školách všetkých stupňov na Slovensku pôsobili pedagógovia, ktorí získali vzdelanie na maďarských učiteľských ústavoch. Niektorí z nich síce ovládali slovenský jazyk, avšak len jednotlivci disponovali dostatočnou znalosťou slovenčiny potrebnou na zvládnutie vzdelávacieho procesu. V tomto smere v neriešiteľnej situácii sa ocitli učitelia maďarskej národnosti, ktorí vo všeobecnosti jazyk slovenský neovládali.

14. apríla 1920 prijalo Národné zhromaždenie Československej republiky zákon č. 276/1920 Zb. z. a n. o platnosti ustanovení o skúškach učiteľskej spôsobilosti na Slovensku.

¹¹³ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

¹¹⁴ AMZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4. Mírová konference v Paříži a reparace 1918 – 1938, š. 55.

¹¹⁵ PETRICHEVICH HORVÁTH, Emil. Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi tevékenységéről. Budapest: 1924, s. 37. Uvádzané podľa SIMON, Attila. *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Šamorín: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010.

Osoba, ktorá sa uchádzala o definitívne ustanovenie učiteľa na ľudových a meštianskych školách na Slovensku, bola povinná sa preukázať vysvedčením o skúške spôsobilosti pre uvedené vzdelávacie inštitúcie vo vyučovacom jazyku príslušnej školy. Učitelia so skúškou spôsobilosti iného vyučovacieho jazyka museli vykonať špeciálnu jazykovú skúšku. Zákon v §3 určil, že pedagógovia, ktorí získali diplom na maďarských učiteľských ústavoch najneskôr do 31. decembra 1918, boli prijatí do učiteľskej služby v Československej republike a pôsobili na Slovensku v ľudových, resp. meštianskych školách, boli povinní najneskôr do 31. decembra 1923 vykonať skúšku spôsobilosti z vyučovacieho jazyka so zvláštnym zreteľom na vlastivedu ČSR. Na učiteľov, ktorí pôsobili na školách s maďarským vyučovacím jazykom sa vzťahovala „*tato skouška pouze na základy jazyka státního, oficiálního, a na vlastivědu republiky Československé.*“¹¹⁶ Paragraf 4 rušil všetky ustanovenia uhorského zákonodarstva, ktoré odporovali tomuto zákonu.

MŠaNO v súlade s uvedeným zákonom vydalo v auguste 1920 výnos, ktorý podrobne ustanovil podmienky vykonania skúšky. Skladala sa z dvoch častí, písomnej a ústnej. Kandidát bol povinný vypracovať písomnú prácu s pedagogickou, resp. vlastivednou tematikou v spisovnej slovenčine. Ústna časť skúšky sledovala úroveň zvládnutia jazyka slovenského v hovorovej rovine, zisťovala úroveň pravopisu, vedomosti z literatúry, pričom skúšobná komisia kladla zvláštny dôraz na československú vlastivedu a občiansku náuku. Vyžadovala, aby sa kandidát dokázal v jazyku slovenskom súvisle, jasne a s istotou vyjadrovať. Zvláštne vysvedčenie o absolvovaní skúšky sa nevydávalo. Keď ju učiteľ úspešne vykonal, jeho maďarský diplom bol doplnený doložkou s presne stanoveným textom. Ak pedagóg skúšku do 31. decembra 1923 úspešne nerealizoval, mohol zotrvať na svojom pracovnom mieste, ale počas ďalšieho roka ju musel absolvovať znovu. V prípade, že opäť nebol úspešný, záležalo na stanovisku ministerstva školstva, či pedagóga ponechá v školských službách, avšak bez definitívy (trvalého pracovného pomeru), alebo ho zo zamestnania prepustí. Výnos stanovil, že pedagógovia, ktorí sa v predpísanom čase ku skúške neprihlásia, budú zo školských služieb prepustení.¹¹⁷

Po vzniku ČSR bol na slovenských školách absolútny nedostatok učiteľov. Nepriaznivú situáciu, predovšetkým na stredných vzdelávacích inštitúciách bolo možné riešiť niekoľkými spôsobmi. Niektorí predstavitelia československej štátnej správy, napr. Samuel Zoch a Ján

¹¹⁶ *Sbírka zákonů...* Roč. 1920. Čiastka LIII., vydaná 3. mája 1920, s. 612.

¹¹⁷ *Věstník ministerstva...* Roč. II., 1920, č. 20, s. 408.

Ruman presadzovali, aby učitelia boli ponechaní na školách pod podmienkou, že sa do dvoch, resp. troch rokov naučila po slovensky tak, aby boli schopní viesť v tomto jazyku vzdelávací proces. Čelní politickí reprezentanti štátnej moci na Slovensku, V. Šrobár a A. Štefánek nesúhlasili s návrhmi S. Zocha a J. Rumana. Poukazovali na maďarský nacionalizmus väčšiny týchto učiteľov, ktorý vylučoval ich lojalitu k Československej republike. Pri výbere pedagógov uprednostňovali „československé a slovanské cítenie“. Slovenskí evanjelici, i sám Martin Rázus navrhovali, aby na miesta stredoškolských profesorov nastúpili národne uvedomelí kňazi. A. Štefánek uvedenú ideu zamietol poukazujúc na ich nedostatočnú kvalifikovanosť.

Školská správa riešila situáciu rýchlym obsadzovaním učiteľských miest pedagógmi z českých krajín. Iniciátormi myšlienky príchodu českých učiteľov na Slovensko boli minister s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobár, vládny referent A. Štefánek a na MŠaNO J. Vlček. V roku 1919, na základe žiadosti ministra s plnou mocou V. Šrobára, začali na Slovensko z českých krajov prichádzať učitelia, profesori, úradníci a zamestnanci štátnej správy, prevažne do vedúcich funkcií. Pôsobenie českých pedagógov malo trvať do doby, kým vzdelávacie inštitúcie nezabezpečia dostatočný počet slovenských učiteľov a profesorov. Príchodom príslušníkov českej inteligencie na Slovensko začala nová etapa česko-slovenských vzťahov, ktorá presahovala všetky dovtedajšie kontakty.

Podľa A. Štefánka už v júni 1919 pracovalo na Slovensku 479 českých pedagógov, z nich 232 na ľudových a meštianskych školách. V tej dobe predpokladal, že bude ešte potrebných 1 000 učiteľov pre ľudové a 100 profesorov pre stredné školy.¹¹⁸ Podľa viacerých zdrojov pôsobilo na Slovensku približne 1 400 pedagógov z českých krajín. V súvislosti s príchodom českých učiteľov na Slovensko A. Štefánek uviedol. *„Trpel som priamo horečnou nedôverou voči každému, kto nemal akej-takej vlasteneckej minulosti slovenskej. Odmietal som zavše maďarónov a radšej som prijal kde-tu rodeného Maďara, trochu slovenčiny znalého, ako odrodilého a kompromitovaného Slováka. A naopak prijímal som Čechov niekedy až príliš dôverive, veriac, že Čech nemôže byť maďarónskeho, ergo protislovenského zmýšľania. Pozdejšie som sa ovšem presvedčil, že čisto nacionálna kvalifikácia ešte není dostatočná pre dobrého učiteľa a profesora.“*¹¹⁹

¹¹⁸ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

¹¹⁹ ŠTEFÁNEK, Anton. Školstvo na Slovensku v prvom desaťročí slobody. In KOLESÁR, Miloš (ed.) *Zlatá kniha Slovenska*. 1918 – 1928. Bratislava: Miloš Kolesár, 1929, s. 190.

Príchod českých pedagógov sa stretol s rozpačitými, často i negatívnymi reakciami obyvateľov, hlavne medzi príslušníkmi maďarskej národnosti. Českých učiteľov vnímali ako samozvancov, ktorí prišli na Slovensko obrať tunajších pedagógov o zamestnanie.¹²⁰

Kornel Stodola a niekoľko ďalších poslancov adresovali ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska 18. septembra 1919 v Národnom zhromaždení ČSR interpeláciu, v úvode ktorej poukázali na skutočnosť, že v poslednej dobe „*vyskytujú sa na verejnosti častejšie hlasy o údajnom neporiadku v školskom referáte v Bratislave. Noviny slovenské, české i zahraničné vytykajú ministerstvu s plnou mocou a hlavne referentovi školstva v Bratislave, že bezmyšlienkovite, nesystematicky, často hrubým, city maďarského a nemeckého obyvateľstva na Slovensku urážajúcim spôsobom prepúšťa slovenčiny neznajúcich profesorov a učiteľov, že nešetrným spôsobom zasahuje do autonómnych práv cirkví, nestará sa o hladujúcich učiteľov a šmahom počesťuje všetky školy.*“¹²¹

V. Šrobár v odpovedi najprv uviedol niektoré kvantitatívne údaje. Na Slovensku bolo koncom roka 1918 okolo 300 učiteľov, ktorí boli schopní v jazyku slovenskom vyučovať na obecných školách a 20 na stredných. V tej dobe približne na 4 000 ľudových a meštianskych školách, všetkých stredných i odborných, ako aj na vysokých nemal v jazyku slovenskom kto učiť. Zdôraznil, že do vzdelávacích inštitúcií všetkých stupňov bolo potrebné zaviesť slovenský vyučovací jazyk predovšetkým v oblastiach, kde Slováci žili „*v kompaktných miestach, teda v tzv. etnografickej čiasťke Slovenska.*“ Uviedol, že maďarskí učitelia a profesori sa bránili „*zubami, nechtami proti našej práci očišťovacej, odvolávajú sa na humanitu, pedagogiku, minoritné práva, obsypávajú referát školský, mňa, ministerstvo školstva, ba i samého prezidenta protestmi a deputáciami, odvolávajú sa na to, že hranice republiky nie sú ešte definitívne určené atď.*“ Poukázal, že povinnosťou referátu školstva a ministerstva s plnou mocou bolo „*stvoriť slovenské školstvo. To znamená zaplňovať naše školy slovenskými profesormi a učiteľmi.*“¹²² Pretože na Slovensku neboli, slovenské úrady sa obrátili na pomoc českej strany.

Podľa názoru ministerstva pre správu Slovenska „*benevolenci Československé republiky k příslušníkům bývalého uhorského státu, kteří projevíli loyaltitu a nebylo proti nim stížností*

¹²⁰ OLEJNÍK, Milan. *Politické a spoločenské aktivity maďarskej minority v prízme štátnych orgánov a dobovej slovenskej tlače (1918 – 1939)*. Košice. Vydavateľ neuvedený: 2011, s. 57-58.

¹²¹ SNA, f. Anton Štefánek, š. 12. Debata o slovenskom školstve na podzim r. 1919 v Národnom zhromaždení. Šrobárova reč v parlamente 18. IX. 1919.

¹²² SNA, f. Anton Štefánek, š. 12. Debata...

*v jejích chování politickém*¹²³ dokumentuje počet maďarských učiteľov, ktorí v školskom roku 1920/1921 pôsobili v rezorte školstva. Ich celkový sumár činil 1 971, pričom na ľudových školách pracovalo 1 685 pedagógov, na meštianskych 137, stredných 138 a na učiteľských ústavoch 11.¹²⁴

V súvislosti so situáciou a postavením učiteľov maďarskej národnosti je potrebné sa zastaviť pri otázke štátneho občianstva, ktorá vyvolala neobyčajne ostrú kritiku zo strany maďarských politikov, nespokojnosť radových príslušníkov maďarskej minority a spôsobila mnoho problémov. Otázka sa týkala predovšetkým osôb maďarskej národnosti, pretože štátne občianstvo národnostných menšín bývalej rakúskej časti monarchie bolo okrem Saintgermainskej zmluvy v podstate vyriešené aj osobitnou zmluvou medzi Československom a Rakúskom zo 7. júna 1920. Zákon o československom štátnom občianstve č. 236/1920 Zb. z. a n. v duchu medzinárodných mierových zmlúv viazal priznanie československého štátneho občianstva na domovskú príslušnosť od 1. januára 1910.¹²⁵ Prijatím zákona Československo neporušilo záväzky vyplývajúce z mierových zmlúv. Legislatívna norma ako podmienku nadobudnutia domovského práva, a tým aj získania československého štátneho občianstva, stanovila povinnosť prijatia žiadateľa do obecného zväzku. To v konkrétnej rovine znamenalo, že dotknutá osoba musela mať písomné potvrdenie o svojom pobyte od patričnej obce. V dokumente obec deklarovala, že si žiada, aby konkrétnej osobe bola priznaná domovská príslušnosť. Pre mnohých obyvateľov bývalého Uhorska, bez ohľadu na národnosť, sa tak dokladovanie ich domovskej príslušnosti, a tým aj nároku na československé štátne občianstvo, stalo problémom. Uvedený postup dal štátnym úradníkom do rúk veľkú moc. Pre Slovákov, z ktorých mnohí nemali listiny o domovskej príslušnosti, bolo v konkrétnej situácii pomerne jednoduché dať si do poriadku doklady tak, aby vyhovovali novým administratívnym predpisom. Pre Maďarov, najmä tých, ktorí otvorene deklarovali svoju nespokojnosť s novým usporiadaním pomerov v strednej Európe, to bol problém ďaleko väčší. Osoby, ktoré neboli občanmi štátu, mohli byť z Československej republiky vypovedané. Ak sa tak aj nestalo, nemohli slobodne vycestovať za jej hranice, nemohli vykonávať určité povolania, vrátane pedagogického, nemali hlasovacie právo, ani pri parlamentných voľbách, ani obecných. Museli však vykonávať vojenskú službu. Aj pročeskoslovensky orientovaný publicista a profesor

¹²³ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mírová konference v Paříži a reparace 1918 – 1938, š. 55.

¹²⁴ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mírová konference v Paříži...

¹²⁵ *Sbírka zákonů*...Roč. 1920. Čiastka XLVI., vydaná 21. apríla 1920, s. 527- 530.

histórie Robert William Seton-Watson v prekvapujúco ostróm tóne kritizoval prax odmietania československého občianstva.¹²⁶

Jablkom sváru sa stalo rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu z 28. decembra 1923, ktorý na základe svojvoľného výkladu príslušných uhorských zákonných ustanovení (§§ 8 až 14 zák. č. XXII/188 b) vylučoval možnosť automatického nadobudnutia domovského práva aj pred obdobím 1. 1. 1910, ale žiadal výslovné (registrované) prijatie do obecného zväzku zo strany dotýčnej obce. Na základe tohto rozhodnutia boli zbavení štátneho občianstva aj tisíce príslušníkov maďarskej menšiny, ktorí podľa uvedeného zákona č. 236/1920 Zb. z. a n. už nadobudli československé štátne občianstvo. V praxi rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu umožnilo československým úradom zbaviť sa niektorých maďarských opozičných poslancov, ktorí ostro pranierovali menšinovú politiku československej vlády (János Tobler, Lajos Körmendy-Ékes, Viktor Palkovich, Lajos Surányi, Gyula Nagy) i štátnych zamestnancov, vrátane učiteľov.

V apríli 1925 poslanci Národného zhromaždenia ČSR, József Szent-Ivány, János Jabloniczky, Lajos Körmendy-Ékes, Jenő Lelley, Kálmán Füßy, Viktor Palkovich, Endre Korláth, reprezentujúci maďarské politické subjekty, signovali petíciu adresovanú Spoločnosti národov.¹²⁷ V dokumente podrobili kritickej analýze otázku získavania domovského práva v Československu a konzekventne udeľovania štátnej príslušnosti. Autori sťažnosti uviedli ciele, ktoré podľa nich československá vláda postupom udeľovania štátneho občianstva na Slovensku sledovala a rozčlenili ich do politickej, hospodárskej a kultúrnej oblasti. V politickej išlo o systematické oslabovanie a dokonca údajne ničenie maďarskej menšiny. Štátne orgány sa aj týmto spôsobom zbavovali učiteľov a maďarskej inteligencii vôbec, čo viedlo k poklesu voličov maďarských politických strán. V oblasti kultúry signatári poukázali predovšetkým na nedostatočný počet maďarských škôl, neexistenciu maďarskej univerzity, ako aj vzdelávacích inštitúcií pre učiteľov. Študenti maďarskej národnosti boli prijímaní na stredné školy len po preukázaní domovského práva a v Rožňave neboli pripustení k maturite abiturienti, ktorí doklad o štátnom občianstve nepredložili. Verejní zamestnanci, ktorých deti študovali v Maďarsku, strácali príspevky na rodinu. Úrady nevydávali pasy osobám študujúcim na maďarských univerzitách.¹²⁸

¹²⁶ SETON-WATSON, R. W. Československo a slovenský problém. In SETON-WATSON, R. W. *Slovensko kedysi...*, s. 55-57.

¹²⁷ A MZV ČR, II. sekcia 1918 – 1939, Spoločnosť národov, š. 706.

¹²⁸ A MZV ČR, II. sekcia 1918 – 1939, Spoločnosť...

Situácia okolo priznávania domovskej príslušnosti osobám maďarskej národnosti sa ďalej vyostrovala. V reakcii na neuspokojivú situáciu skupina politikov reprezentovaných Ivanom Dérerom pripravila návrh zákona o štátnom občianstve a v marci 1926 ho preložila parlamentu. I. Dérer predovšetkým zdôrazňoval skutočnosť, že nie je možné, aby právo nadobudnuté v zmysle platného právneho stavu bolo zrušené a posteriori v dôsledku odlišného výkladu zákona Najvyššieho správneho súdu. Podľa I. Délera nadobudnuté právo mohlo byť zrušené len zákonom, nie súdnym výrokom. Ústavný zákon č. 152/1926 Zb. z. a n. o udelení štátneho občianstva československého niektorým osobám (lex Dérer) bol prijatý 1. júla 1926. Určil, že štátni občania bývalého Uhorska, ktorí pred 1. januárom 1910 mali aspoň 4 roky bydlisko v niektorej obci Slovenska (Podkarpatskej Rusi) a obec nemala proti nim námietky podľa zákona XXII z roku 1886, mali nárok na udelenie československého štátneho občianstva.¹²⁹ Od uplynutia štyroch rokov do podania žiadosti však museli mať nepretržité bydlisko na území patriacom Československej republike.

Bratislavský Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v januári 1924 konštatoval, že na vzdelávacích inštitúciách v jednotlivých regiónoch Slovenska, no predovšetkým v južných, s prevahou maďarského obyvateľstva, pôsobia učitelia, ktorí ani po piatich rokoch existencie republiky nemali československé štátne občianstvo. 15. októbra 1923 rozposlal prednosta referátu obežník, v ktorom upozorňoval, že povolanie pedagogického pracovníka môžu vykonávať len osoby so štátnym občianstvom československým. V prípade, keď učitelia v tej dobe občianstvo nemali, ale podali si žiadosť o jeho priznanie na príslušnom úrade, mohli „*naďalej účinkovať, keď vydržiavatelia škôl riadnou úradnou cestou dopošlú tunajšiemu úradu o to žiadosť.*“¹³⁰ Termín, do ktorého bolo potrebné, aby sa učitelia stali občanmi československého štátu bol stanovený na 31. januára 1924. Koncom mesiaca prednosta referátu žiadal Prezídium Ministerstva školstva a národnej osvety o pokyny, ako postupovať vo vzťahu k učiteľom, ktorí ani v predĺženej dobe nezískali československé občianstvo. Poukazoval na ich veľký počet, ako aj na fakt, že úrad za nich nemal náhradu. Odbor I/2 ministerstva školstva v odpovedi uviedol, že súhlasí s ich ponechaním na školách do doby, kým ich žiadosť nebude vybavená, najneskôr do konca

¹²⁹ *Sbírka zákonů...* Roč. 1926. Čiastka 70, vydaná 7. augusta 1926, s. 639-640.

¹³⁰ NA, f. Ministerstvo školství (MŠ), š. 370.

školského roka roku 1923/1924, ale len v prípade, „*pokud jest prokázano, že jejich působení v zájmu státním jest bezuhonné.*“¹³¹

Nespokojnosť pedagógov pôsobiacich v jednotlivých regiónoch Slovenska na obecných a meštianskych školách bez rozdielu vyučovacieho jazyka vyvolávalo znenie zákona č. 274/1919 Zb. z. a n., na základe ktorého boli učiteľom v Čechách, Morave a v Sliezsku, v súlade so stanovenými triedami a skupinami, priznané služobné príjmy a dôchodky rovnajúce sa platom štátnych úradníkov. Uvedené finančné zabezpečenie učiteľov sa na Slovensku uplatňovalo len vo vzťahu k pedagógom štátnych škôl. Učitelia pôsobiaci na cirkevných a obecných vzdelávacích inštitúciách sa cítili ukrivdení a niekoľkokrát apelovali na štátne i cirkevné orgány, poslancov a senátorov. Prezídium Ministerstva školstva a národnej osvety však aj v polovici dvadsiatych rokoch presadzovalo stanovisko, že učitelia neštátnych škôl nemajú právny nárok na rozšírenie platnosti zákona č. 274/1919 Zb. z. a n. (tzv. paritný zákon). Vláadne nariadenie nemalo v tomto smere dostatočnú právnu silu a stav mohla riešiť jedine nová legislatívna norma. Podľa názoru kompetentných pracovníkov ministerstva školstva, unifikácia finančného ohodnotenia pedagógov neštátnych škôl bola možná jedine za predpokladu paralelnej reorganizácie cirkevného i obecného školstva a predovšetkým „*rozšírenia štátneho vplyvu na ne do tej miery, ako na školách štátnych.*“¹³² Na Slovensku mali štátne školy na celkovom počte vzdelávacích inštitúcií najnižší podiel. Napríklad v školskom roku 1921/1922 bolo v prevádzke 3 696 ľudových škôl, z toho štátnych 831, čo predstavovalo necelú štvrtinu (22,48%). Ľudových škôl s vyučovacím jazykom slovenským bolo 2 648, z toho štátnych 720 (27,19%). Ešte nepriaznivejší bol stav v tomto smere na maďarských ľudových školách, kde z celkového počtu 719, bolo štátnych 71, teda len 9,87%.¹³³ Všetky ostatné spravovali cirkvi, najmä rímskokatolícka a evanjelická reformovaná, resp. obce. Situácia sa v nasledujúcich rokoch menila postupne v prospech štátnych škôl.

Štátne orgány do správy cirkevných škôl nemohli zasahovať a ako uviedol A. Štefánek, snažili sa rešpektovať zákonom zabezpečené autonómne práva cirkevných škôl. Problém však referent školstva videl v tom, že katolícka cirkev bola menovite v biskupstve košickom, rožňavskom a ostrihomskom (vikariát trnavský) „*v rukách maďarských a maďarsky zmýšľajúcich hodnostárov, ktorí fedrujú na takzvaných katolíckych cirkevných ľudových*

¹³¹ NA, f. MŠ, š. 370.

¹³² NA, f. MŠ, š. 370.

¹³³ SNA, f. Anton Štefánek, š. 12, inv. č. 663.

školách mocne maďarského ducha.“ Preto práva cirkevných škôl boli pod „drobnohľadom“ štátnych úradov. *„Jediné, čo sa žiada od maďarských a rovnomerne od všetkých vydržovateľov cirkevných škôl a učiteľov je lojalita voči štátu a rešpektovaniu zákonov.“*¹³⁴ Školský referát mal podľa názoru A. Štefánka vo vzťahu ku katolíckym školám zúžené právomoci.¹³⁵

Zhromaždenie maďarských katolíkov v Budapešti 23. júna 1923 prijalo rezolúciu, v ktorej v 12 bodoch formulovalo svoje sťažnosti týkajúce sa predovšetkým duchovného života príslušníkov maďarskej minority v Rumunsku, Juhoslávii a Československu. Rezolúciu zaslali Spoločenosti národov snažiac sa predostrieť porušovanie menšinových práv v uvedených štátoch. V piatom bode bolo uvedené, že mnohé cirkevné školy pod správou katolíckej cirkvi boli v Československu uzavreté a neslúžia tak svojmu účelu. Ministerstvo školstva a národnej osvety v stanovisku zaslanom Ministerstvu zahraničných vecí zdôvodňovalo svoj postup vo veci cirkevného školstva. Poukázalo, že všetky ústavy boli maďarské, aj keď sa viaceré nachádzali v regiónoch s prevahou slovenského obyvateľstva. *„Bylo tedy nutno po převrate ve většine jich provéstí nápravu ohledně jazyka vyučovacího, aby vyhověno bylo změněným poměrům. V územích obývaných kompaktně maďarským obyvatelstvem, kde nebylo třeba prováděti změnu vyučovacího jazyka zůstali školy tyto nedotčeny.“*¹³⁶ Jednalo sa o benediktínske gymnázium v Komárne a rímskokatolícke obecné gymnázium v Nových Zámkoch. Na gymnáziách v Leviciach, Košiciach, Nitre, Prievidzi, Rožňave, Ružomberku, Trnave, Sabinove, Podolínci a vo Svätom Jure bola zavedená slovenčina ako vyučovací jazyk. V Košiciach situáciu riešili tým spôsobom, že vedľa slovenských tried ostali aj maďarské a v Leviciach ponechali maďarské triedy, aby žiaci, ktorí v nich začali študovať, mohli vzdelávanie v maďarčine dokončiť. Profesori a rádoví, piaristi a premonštráti pôsobiaci na gymnáziách, ktorí vo väčšine slovenský jazyk neovládali, odišli po roku 1918 do Maďarska. Pedagogické miesta v Československej republike neprijali, odvolávajúc sa na zákaz svojho provinciála v Budapešti. Československý štát prevzal uvedené gymnáziá do vlastnej správy a dosadil učiteľov, ak nechcel *„dopustiti, aby se studující mládež slovenská nadále pomaďaršťovala, nebo zůstala bez vyučování.“*¹³⁷

Československé štátne orgány považovali maďarských učiteľov za potenciálnych šíriteľov iredenty a stali sa tak predmetom ich záujmu. Minister s plnou mocou pre správu

¹³⁴ SNA, f. Anton Štefánek...

¹³⁵ SNA, f. Anton Štefánek...

¹³⁶ A MZV ČR, II. sekcia 1918 – 1939, Spoločenosť národov, š. 705.

¹³⁷ A MZV ČR, II. sekcia 1918 – 1939...

Slovenska informoval začiatkom januára 1923 všetkých županov na Slovensku a policajné riaditeľstvá v Bratislave a v Košiciach, že podľa dôvernej správy patria maďarskí učitelia k najzarytejším nepriateľom Československej republiky. Údajne sa však na Slovensku nevenovali len politickej agitácii, „ale systematicky sa zabývajú vyzvedačstvom v prospech Maďarska. Aby ich činnosť nebola nápadná, nedochádzajú sami do Maďarska, ale posielajú tam s dôvernými správami svojich príbuzných a dôverne známych. Ešte častejšie títo prostredníci chodia do Rakúska a hlavne do Viedne...okľukou dodávajú sa správy do Maďarska.“¹³⁸ Župné úrady uložili okresným úradom, aby vypracovali zoznamy pedagógov, ktorým boli udelené cestovné pasy a tieto osoby sledovali.

S podozrením bolo vnímané aj členstvo maďarských pedagógov v opozičných stranách. V správe Župného úradu v Nitre o politickej spoľahlivosti učiteľov odoslanej Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska v januári 1922 je uvedené, že „M. K., profesor štát. reál. Gymnázia v Nitre...patrí k politickej strane kresť. soc., kde prijal i miesto tajomníka. Už samé prihlásenie sa k tejto strane je dostatočným dôvodom k tomu, aby mohlo byť o jeho politickej spoľahlivosti pochybované, ba je celkom dokázané, že strana je výslovne iredentistická. Prijatie funkcie a činné podporovanie tejto strany znamená byť politicky nespoľahlivý.“¹³⁹

V polovici 30. rokov pôsobili na maďarských vzdelávacích inštitúciách pedagógovia, ktorí stredoškolské, resp. univerzitné vzdelanie ukončili na školách v Československej republike. Maďarská komunita od nich očakávala nielen plnenie úloh vo vzdelávacom procese (odovzdávanie vedomostí), ale i aktivity zamerané na upevňovanie jej identity. Na druhej strane školské orgány a štátna moc predpokladali, že mladí maďarskí učitelia vychovávajú z detí a mládeže maďarskej národnosti lojálnych občanov Československej republiky.¹⁴⁰

Z aspektu stavovského zamerania a politických afiliácií sa v Československej republike od začiatku 20. rokov utvorilo mnoho organizácií. Pedagógovia maďarských škôl boli organizovaní v spolkoch, resp. frakciách politických strán. V roku 1921 sa v Komárne zišlo približne 700 učiteľov maďarskej národnosti, ktorí rozhodli o založení spolku maďarských pedagógov na Slovensku pod názvom *Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület* (SZÁMTE). V činnosti spolku prevládala profesijná, odborná stránka pred politickou. V Nových Zámkoch bol založený učiteľský odbor republikánskej strany *A Republikánus Párt Tanítói*

¹³⁸ ŠA Košice, f. Košická župa (KŽ), š. 173. Rejdy maďarských profesorov a učiteľov na Slovensku.

¹³⁹ SNA, f. Policajné riaditeľstvo (PR) Bratislava, š. 770. Reidy maďarských učiteľov a profesorov na Slovensku. 11. januára 1923.

¹⁴⁰ POPÉLY, Gyula. Magyar oktatásügy..., s. 106.

Szaksztálya. Pri sociálnodemokratickej strane pracovala od roku 1932 frakcia *Odborová organizácia sociálnodemokratických učiteľov a profesorov*.¹⁴¹

Počas Československej republiky vychádzalo niekoľko časopisov v maďarskom jazyku určených maďarským pedagógom. Od roku 1921 bol vydávaný úradný časopis *Magyar tanító* (Maďarský učiteľ). Od roku 1925 vychádzal časopis *Szlovenszkói Magyar Tanügy* (neskôr *Magyar Tanügy*), ktorý koncom roka 1933 zanikol. Bol tu aj pokus katolíckych učiteľov vydávať časopis *Világosság*, vyšli však len dve čísla. Po zániku *Magyar Tanügy* vychádzal ľavicovo orientovaný *Új Korszak*, zanikol v roku 1936.¹⁴²

¹⁴¹ FARKAS, Štefan. K niektorým otázkam maďarského školstva v ČSR v rokoch 1918 – 1939. In *Jednotná škola*. Roč. XXI., 1969, č. 5, s. 451.

¹⁴² FARKAS, Štefan. K niektorým otázkam...,s. 460.

VI. PROBLÉM NEGRAMOTNOSTI

Indikátorom rozvinutosti vzdelávacej sústavy a celkovej úrovne spoločnosti bola aj gramotnosť, resp. negramotnosť obyvateľstva. Negatívnym dôsledkom uhorskej školskej správy bol vysoký stupeň negramotnosti na Slovensku, ktorý bol spôsobený nepriaznivým sociálnym prostredím, v dôsledku ktorého mnoho detí v školopovinnom veku nechodilo do ľudových škôl vôbec, alebo ich navštevovalo nepravidelne. Predovšetkým na vidieku, v čase jarých a jesenných poľnohospodárskych prác deti museli pomáhať svojim rodičom. Príčinou bola aj chudoba značnej časti obyvateľov slovenského vidieka. Priemerný podiel negramotných osôb v 16, prevažne slovenských župách, v roku 1910 dosahoval 34,90%.¹⁴³ Pri cenzu v roku 1910 sa pri zisťovaní gramotnosti osôb sledovalo ovládanie maďarského jazyka slovom a písmom. V tomto kontexte mohli byť získané údaje do istej miery skreslené. Pre porovnanie, v českých krajoch bolo medzi Čechmi len 2,34% osôb, ktoré nevedeli ani čítať, ani písať a v prostredí nemeckej komunity 2,19%.¹⁴⁴

Jedným zo základných cieľov najvyšších školských úradov Československej republiky bolo znížiť negramotnosť obyvateľstva. Nebolo však reálne, aby sa po vzniku Československa nepriaznivá situácia na Slovensku zmenila v horizonte niekoľkých rokov. Nepriaznivé výsledky boli zaznamenané aj pri prvom cenzu v roku 1921, v rámci ktorého sa okrem iných faktorov sledoval aj údaj, či sčítaná osoba ovláda materinský, resp. iný jazyk slovom a písmom, teda informácia a gramotnosti, resp. negramotnosti. Na základe toho je možné získať aj prehľad o počte negramotných osôb.

¹⁴³ MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch. In *Historický časopis*. Roč. 29, 1981, č. 4, s. 483.

¹⁴⁴ MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstvo...

Tabuľka č. 2

Negramotnosť obyvateľstva na Slovensku v rámci etnických komunít v roku 1921.¹⁴⁵

Počet obyv. na Sloven. (čsl. št. príslušnosti) starších ako 5 rokov	Z toho národnosť					
2 630 770	slovenská (československá)		maďarská		nemecká	
	počet	podiel v %	počet	podiel v %	počet	podiel v %
	1 786 173	67,89	568 888	21,62	126 566	4,81
nevedeli ani čítať, ani písať	280 713	15,71	58 107	10,21	12 131	9,58
vedeli len čítať	61 924	2,35	6 494	1,14	2 079	1,64

V tabuľke je uvedené percentuálne zastúpenie negramotných osôb maďarskej, nemeckej a slovenskej národnosti v rámci vlastnej komunity, z ktorého vyplýva, že najnižší podiel negramotných osôb bol medzi príslušníkmi nemeckej národnosti – 9,58%. V rámci maďarskej minority ich podiel tvoril 10,21% a najvyššie zastúpenie s 15,71% dosahovali v radoch Slovákov.

Bratislavskému referátu MŠaNO sa počas nasledujúcich rokov darilo negramotnosť obyvateľstva na Slovensku postupne korigovať a priaznivejšie výsledky boli zaznamenané počas cenzu v roku 1930. Uvedené sú v nasledujúcej tabuľke.

¹⁴⁵ *Sčítaní lidu v republice Československé ze dne 15 února 1921. III. díl.* Praha: Státní úřad statistický, 1927, s. 190.

Tabuľka č. 3

Negramotnosť obyvateľstva na Slovensku v rámci etnických komunit v roku 1930.¹⁴⁶

Počet obyv. na Slovensku (čsl. št. príslušnosti) starších ako 10 rokov	Z toho národnosť					
2 457 081	slovenská (československá)		maďarská		nemecká	
	počet	podiel v %	počet	podiel v %	počet	podiel v %
	1 749 449	71,20	449 855	18,30	119 518	4,86
nevedeli ani čítať, ani písať	135 873	7,76	22 568	5,01	5 110	4,27
vedeli len čítať	38 474	2,19	3 174	0,70	1 182	0,98

Tabuľka ilustruje údaje o podiele negramotných osôb maďarskej, nemeckej a slovenskej národnosti. Ako vyplýva z faktov, najvyšší počet i podiel osôb, ktoré nevedeli ani čítať, ani písať, bol medzi Slovákmi – 7,76%. V rámci maďarskej etnickej menšiny dosahovali negramotné osoby 5,01% a nemeckej 4,27%. U obyvateľov slovenskej, maďarskej a nemeckej národnosti však počas desiatich rokov klesol podiel negramotných osôb približne o polovicu.

Ďalší aspekt tohto problému vystane pri sledovaní podielu obyvateľov na základe etnickej príslušnosti v celkovom sumári negramotných na Slovensku, ktorý v roku 1921 predstavoval 394 087 osôb, v roku 1930 198 092 negramotných.

¹⁴⁶ *Sčítaní lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. III. díl.* Praha: Státní úřad statistický, 1937, s. 236. Tabuľková časť.

Tabuľka č. 4

Negramotnosť obyvateľov na Slovensku vo vzťahu k národnosti v rokoch 1921 a 1930.¹⁴⁷

Rok	1921		1930	
počet negramotných celkove	394 087		198 092	
z toho národnosti	počet	podiel v %	počet	podiel v %
slovenskej	280 713	71,23	135 873	68,59
maďarskej	58 107	14,74	22 568	11,39
nemeckej	12 131	3,07	5 110	2,57

Ako vyplýva z údajov uvedených v tabuľke, najvyšší podiel v skupine negramotného obyvateľstva na Slovensku (394 087 osôb) v čase konania cenzu v roku 1921, t. j. 3 roky po vzniku Československej republiky, mali s 71,23 % zastúpením príslušníci slovenskej národnosti, čím vysoko presahovali podiel Maďarov i Nemcov v skupine obyvateľstva, ktoré neovládalo jazyk (buď svoj materinský, resp. iný) ani slovom, ani písmom.

Celkový počet negramotných na Slovensku v roku 1930 tvorilo 198 092 osôb. Najvyšší podiel v skupine negramotných osôb na Slovensku malo slovenské obyvateľstvo, ktoré tvorilo 68,59% zo sumáru osôb, ktoré neovládali jazyk ani slovom, ani písmom. Príslušníci maďarskej minority dosahovali 11,39% a Nemci dokonca iba 2,57%. Na základe etnickej príslušnosti existovali veľké rozdiely, najmä medzi Slovákmi a ostatnými národnosťami. V porovnaní s výsledkami cenzu v roku 1921 počet negramotných poklesol z 394 087 na 198 092 osôb, t. j. temer o polovicu.

Zníženie počtu negramotných osôb bolo evidentné aj medzi maďarským obyvateľstvom. Kým v roku 1921 dosahovali negramotní s počtom 58 107 v jej radoch 10,21%, v roku 1930 to bolo 22 568 osôb s 5,01% . Prispel k tomu relatívne úspešne fungujúci vzdelávací systém v Československej republike a napriek výhradám maďarských politických subjektov i maďarskej komunity k nedostatočnému počtu škôl, aj ľudové školy vzdelávajúce široké vrstvy najmladšej maďarskej populácie v ich materinskom jazyku

¹⁴⁷ Sčítaní lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930...

VII. ŠKOLY S VYUČOVACÍM JAZYKOM MAĎARSKÝM

Základný stupeň vzdelávania a výchovy na Slovensku v roku 1918 tvorili detské opatrovne, elementárne ľudové školy, vyššie ľudové školy, meštianske školy a učiteľské ústavy. Uvedené vzdelávacie inštitúcie prešli v rokoch 1918 – 1938 hlbokými organizačnými zmenami.

Na základné školstvo nadväzovali stredné vzdelávacie inštitúcie, kde patrili gymnáziá. Významné miesto v školskom systéme mali odborné školy.

Najvyšší stupeň vzdelávacej sústavy tvorili vysoké školy. Kým na základných a stredných školách bolo vyučovanie realizované aj v jazyku maďarskom, vysokoškolské inštitúcie v Československej republike túto možnosť neposkytovali.

Už bolo uvedené, že v organizácii vzdelávacieho systému na Slovensku a v českých krajoch existovali v dôsledku odlišností rakúskych a uhorských školských zákonov primárne rozdiely. Tie sa postupne odstraňovali v prvých rokoch československého štátu. Organizácia a pôsobnosť školských úradov bola definitívne upravená zákonom č. 292/1920 Zb. z. a n. z 9. apríla 1920.¹⁴⁸ V súlade s legislatívnou normou (§1) najvyššia správa celej výchovy, vyučovania a školského dozoru patrila štátu. Štát spravoval vzdelávacie inštitúcie prostredníctvom MŠaNO, ktoré bolo centrálnym riadiacim orgánom tohto rezortu.

Na Slovensku správu škôl zabezpečoval Referát MŠaNO v Bratislave, nazývaný aj školský referát. Na zasadnutí vládnych referátov Šrobárovej vlády 1. novembra 1919 bolo prijaté rozhodnutie o tom, aby sa jednotlivé referáty stali výkonnými orgánmi príslušných pražských ministerstiev. Napriek nevyjasneným kompetenciám a nedoriešeným rozpočtovým záležitostiam sa už od začiatku roka 1920 niektoré referáty pretvorili na slovenské oddelenia, resp. expozitúry pražských ministerstiev. Úrad Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v dôsledku organizačnej zmeny o organizácii politickej správy¹⁴⁹ s účinnosťou od 1. júla 1928 zanikol.¹⁵⁰ Spoločne s ním zanikli aj slovenské oddelenia a expozitúry centrálnych pražských ministerstiev. Výnimkou bol Referát Ministerstva školstva a národnej osvety, ktorý pracoval až do roku 1938. Náplňou práce referátu neboli koncepčné otázky vzdelávacieho systému Československej republiky, tie riešilo pražské ministerstvo školstva. Referát zabezpečoval operatívne a dozorné úlohy, zaoberal sa aj niektorými personálnymi a administratívnymi

¹⁴⁸ *Sbírka zákonů...* Roč. 1920. Čiastka 54, vydaná 5. mája 1920, s. 624-628.

¹⁴⁹ *Sbírka zákonů...* Roč. 1927. Čiastka 57, vydaná 12. augusta 1927, s. 1149-1461. Zákon č. 125/1927 Zb. z. a n.

¹⁵⁰ *Sbírka zákonů...* Roč. 1928. Čiastka 34, vydaná 30. júna 1928, s. 380-381. Vládne nariadenie č. 94/1928 Zb. z. a n.

záležitosťami, ktoré na území českých krajín patrili do kompetencie ministerstva. Okrem prevažne pedagogických otázok riešil rozpočtové, investičné a úverové záležitosti. V personálnej oblasti sa zaoberal zamestnanosťou profesorov, uvoľňovaním dočasných a supľujúcich profesorov, ustanovoval definitívny (trvalý) pracovný pomer, spravoval systematizáciu miest celkovo (prekladanie pedagógov, zápočet ich služobných rokov a i.).¹⁵¹ Prostredníctvom školských inšpektorátov riadil a kontroloval nižšie typy škôl (ľudové, meštianske a špeciálne), bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Sídлом školských inšpektorátov bolo spravidla okresné mesto. Školský dozor nad strednými školami na Slovensku realizovalo Ministerstvo školstva a národnej osvety cestou ministerských školských inšpektorov.

Detské opatrovne

Detské opatrovne môžeme považovať za predchodkyne dnešných materských škôl. Na Slovensku prvé predškolské zariadenia vznikli v prvej polovici 19. storočia. V septembri 1918 na území Slovenska fungovalo 241 maďarských detských opatrovní, v piatich (oblasť školského inšpektorátu Tisovec) sa výchova realizovala v jazyku slovenskom i maďarskom.

V Československej republike opatrovne zabezpečovali starostlivosť o deti vo veku od troch do šiestich rokov. Mohli byť zriadené a udržiavané štátom, obcami, cirkvami, prípadne súkromnými a právnymi osobami. Predškolským zariadeniam venovala školská správa menšiu pozornosť a predškolská výchova detí sa uskutočňovala v pomerne malom počte materských zariadení. Bol to dôsledok prevládajúceho, širokou verejnosťou akceptovaného názoru, že základným poslaním a úlohou žien je starostlivosť o domácnosť a výchovu detí. Drvivá väčšina žien nebola v pracovnom pomere a preto prirodzene deti v predškolskom veku ostávali v opatere a starostlivosti svojich matiek. Problémom bol aj nedostatok kvalifikovaných síl. Od roku 1921 učiteľky pre detské opatrovne získavali vzdelanie na špeciálnom oddelení slovenského rímskokatolíckeho učiteľského ústavu v Trnave, ktoré spravovali členky rehoľníckeho rádu Uršulínok.

Detské opatrovne sa nachádzali najmä v mestách. K 1. decembru 1931 sa výchova detí v predškolskom veku na Slovensku realizovala v 140 detských opatrovniach, vrátane 26

¹⁵¹ KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva...,s. 421.

s výchovných jazykom maďarským (18,57%).¹⁵² Celkove bolo v materských školách umiestnených 10 969 detí, v maďarských 2 162, čo predstavovalo 19,71%.

Ľudové školy

Základnou úlohou najnižšieho stupňa vzdelávacej sústavy, v sledovanej dobe pomenovaného ako ľudové školy, bolo naučiť žiakov písať a čítať v jazyku, v ktorom sa realizovala výuka a poskytnúť im primárne vedomosti predovšetkým z počtov, zemepisu a dejepisu.

Prvú legislatívnu normu v Československu, ktorá sa meritórne zaoberala vzdelávaním detí v ich materinskom jazyku na úrovni ľudových a meštianskych škôl prijala Národné zhromaždenie ČSR 3. apríla 1919. V súlade so zákonom č. 189/1919 Zb. z. a n. mohla byť ľudová (obecná) škola zriadená v každej obci, v ktorej podľa trojročného priemeru bolo najmenej 40 školopovinných detí za predpokladu, že v obci neexistovala ľudová škola s vyučovacím jazykom, ktorý bol ich materinským. Zákon ďalej určil, že vyučovací jazyk ľudovej školy musí byť totožný s materinským jazykom detí. Paragraf 2 definoval podobné ustanovenia pre verejné školy meštianske (občianske) s tým rozdielom, že vymedzil minimálny počet 400 žiakov. Na základe §4 o zriadení a organizácii vzdelávacích inštitúcií s konečnou platnosťou rozhodol predseda krajinskej školskej rady. Zákon tak stanovil možnosť, no nie povinnosť, aby predseda krajinskej školskej rady po vypočutí krajinského výboru zriadil školu. Legislatívna norma platnosť nadobudla dňom vyhlásenia, teda 5. mája 1920 v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Paragraf 16 určil, že osobitné nariadenie stanoví, kedy zákon nadobudne účinnosť aj na Slovensku.¹⁵³ Nariadenie však nebolo vydané a zákon na území Slovenska platnosť nenadobudol.

Reorganizáciu v štruktúre ľudových škôl na Slovensku priniesol zákon č. 226/1922 Zb. z. a n., známy aj ako tzv. malý školský zákon, ktorý Národné zhromaždenie ČSR prijalo 13. júla 1922. Bol takto označovaný preto, že zaviedol iba menšie opatrenia a zmeny v dovtedy platnom zákone z roku 1869.

Legislatívna norma vytvárala predpoklady unifikácie školstva zbližovaním organizácie ľudových a meštianskych škôl v českých krajinách, na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. V súlade so zákonom sa v školskej praxi realizovala koedukácia chlapcov a dievčat, rovnosť učiteľiek

¹⁵² *Slovenské školstvo v prítomnosti*. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1932, s. 7.

¹⁵³ *Sbírka zákonů...* Roč. 1919. Čiastka XL., vydaná 15. apríla 1919, s. 264.

a učiteľov. Zákonom č. 226/1922 Zb. z. a n. sa upravili najnaliehavejšie problémy ľudového školstva. Povinná školská dochádzka sa predĺžila na osem rokov. Na Slovensku bola síce zavedená, avšak s tým, že predĺženie „*povinné dochádzky do škôl obecných (ľudových) a občanských na 8 plných let školních provede se na Slovensku postupně podle toho, jak bude možno opatřiti potřebné místnosti a učitelstvo pro nutné rozšíření škôl.*“¹⁵⁴ Osemročná povinná školská dochádzka bola realizovaná v školskom roku 1927/1928.

Vo vzťahu k zriaďovateľovi sa ľudové školy sa delili na:

1. štátne, ich zriaďovateľom bol štát;
2. obecné, ktorých zriaďovateľom boli obce;
3. cirkevné, zriaďovali ich cirkvi a náboženské spoločnosti.

Na Slovensku, predovšetkým na vidieku, existovali školy s jednou učebňou – triedou, v ktorej jeden pedagóg v tom istom čase učil deti viacerých ročníkov. Takéto školy sa označovali ako jednotriedne. Dvojtriedne mali dve učebne, v jednej vedomosti získavali deti prvého až tretieho ročníka, v druhej štvrtého až piateho, resp. ôsmeho. V trojtriednych sa v jednej miestnosti učili deti prvého a druhého ročníka, v ďalšej tretieho a štvrtého, žiaci piateho až ôsmeho ročníka boli v tretej učebni. Tak pokračovalo členenie až do optimálneho stavu, keď v školskej budove bolo osem tried, resp. v prípade päťročných ľudových škôl päť. Rozdelenie žiakov jednotlivých ročníkov do učební tak záviselo od toho, koľkými miestnosťami škola disponovala.

Ľudové školy zápasili s vysokým počtom žiakov v triedach. V súlade so zákonom v jednotriedných ľudových školách mohlo byť maximálne 80 detí v školských rokoch 1922/1923 – 1926/1927, 65 v školských rokoch 1927/1928 – 1931/1932. V ostatných ľudových školách sa mohlo v jednej triede vzdelávať 70 detí. Od školského roka 1932/1933 mal byť počet detí v jednotriedkách maximálne 50, v ostatných školách sa mohlo v jednej triede učiť 60 detí.

Tým, že uvedený školský zákon od začiatku školského roka 1927/1928 predĺžil povinnú školskú dochádzku na osem rokov, zvýšila sa finančná záťaž udržiavateľov škôl. Narástli tiež nároky na rodičov. Sociálne slabé vrstvy obyvateľstva na Slovensku, bez rozdielu etnickej príslušnosti, prijali legislatívnu normu s výhradami aj preto, že museli upustiť od pracovného zapojenia detí v domácnosti i mimo nej. Ľudové školy lokalizované v malých obciach, kde sa

¹⁵⁴ *Sbírka zákonů...* Roč. 1922. Čiastka 80, vydaná 21. augusta 1922, s. 1006.

iné vzdelávacie inštitúcie nenachádzali, bezprostredne pôsobili na život miestnych komúní. Okrem vzdelávania dôležitú úlohu plnili aj v kultúrnej oblasti, preto ich pôsobenie malo pre menšie sídla veľký význam.

V ľudových školách, vrátane vzdelávacích inštitúcií s vyučovacím jazykom maďarským, sa povinne vyučovali nasledujúce predmety: náboženstvo, občianska náuka a výchova, čítanie a písanie, jazyk vyučovací, počty, prírodopis, prírodospyt, zemepis a dejepis, kreslenie, spev, ručné práce a telesná výchova. Vyučovať sa mohli aj predmety nepovinné, najmä jazyk „československý“.¹⁵⁵

Prvý školský rok v ľudových školách v Československej republike sa v súvislosti s vyučovacím jazykom začal bez väčších zmien, čo dokumentujú údaje v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 5

Ľudové školy na Slovensku v novembri 1918 podľa vyučovacieho jazyka a zriaďovateľa.¹⁵⁶

Šk. podľa zriaď.	Počet škôl	Vyučovací jazyk					
		sloven- ský	maďar- ský	nemecký	sl.- maď. a maď. - sl.	maď. - nem.	maď. - ruský
štátne	801	-	795	-	6	-	-
obecné	105	4	101	-	-	-	-
súkromné	23	-	22	1	-	-	-
rím. kat.	1 602	43	1 444	1	110	4	-
gr. kat.	305	-	302	-	-	-	3
ev. au. v.	467	93	320	5	46	3	-
ev. ref.	261	-	237	-	24	-	-
židovské	77	-	77	-	-	-	-
spolu	3 641	140	3 298	7	186	7	3

¹⁵⁵ *Sbírka zákonů...* Roč. 1922. Čiastka 80, vydaná 21. augusta 1922, s. 1003.

¹⁵⁶ *Slovenské školstvo v prítomnosti...*, s. 11.

V rámci ľudových škôl mali na Slovensku v tom období prevahu cirkevné vzdelávacie inštitúcie, ktoré v celkovom sumári dosahovali 74,48% zastúpenie. U maďarských škôl to bolo 72,16%, slovenských 97,14% a nemeckých 85%.

Obrat v uplatňovaní vyučovacieho jazyka v ľudových škôl na Slovensku bol iniciovaný na prelome rokov 1918 – 1919, kedy sa do vyučovacieho procesu intenzívne zavádzala slovenčina, namiesto dovtedy používanej maďarčiny.¹⁵⁷ V školskom roku 1921/1922 vzrástol počet ľudových škôl na Slovensku na 3 696. Oproti stavu z novembra 1918 pribudlo 55 zariadení. Po slovensky sa učilo v 2 648 školách (71,64%) a v jazyku maďarskom v 749 (20,26%). To znamená, že počas troch rokov klesol počet maďarských škôl o 2 549. Bolo to obdobie najintenzívnejšieho zavádzania vyučovacieho jazyka slovenského v maďarských ľudových školách. V uvedenom školskom roku navštevovalo ľudové školy 103 322 žiakov maďarskej národnosti, z nich 96 637 (93,52%) získavalo vzdelanie v materinskom jazyku, 4 783 (4,94%) chodilo do slovenských škôl, ostatní sa vzdelávali v iných jazykoch (nemeckom, rusínskom).¹⁵⁸

V nasledujúcich rokoch síce dochádzalo k redukovaniu ľudových škôl s vyučovacím jazykom maďarským, ale pokles bol nízky, čo uvádzajú údaje v tabuľke č. 6.

Tabuľka č. 6

Počet ľudových škôl a tried podľa vyučovacieho jazyka v školskom roku 1923/1924.¹⁵⁹

	Školy		Triedy	
spolu	3 730		6 237	
	počet	podiel v %	počet	podiel v %
s vyuč. j. m.	741	19,86	1 337	21,44
s vyuč j. sl.	2 724	73,02	4 447	71,31

¹⁵⁷ O stave škôl s vyučovacím jazykom maďarským na Slovensku v prvej polovici 20. rokov píše: POPÉLY, Gyula. Ellenzélben. *A felvidéky magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918 – 1925)*. Bratislava: Kalligram, 1995, s. 185-204.

¹⁵⁸ *Statistická příručka Republiky československé. II.* Praha: Státní úřad statistický, 1925, s. 24. Súdobé štatistiky, dokumenty MŠaNO a jeho školského referát v Bratislave uvádzajú okrem rusínskeho jazyka, ako vyučovacieho, aj iné označenia – karpatskoruský, ruský a i. Používame pomenovanie, ktoré je uvedené v konkrétnom dokumente.

¹⁵⁹ SNA, f. Anton Štefánek, š. 28, inv. č. 914.

V porovnaní s rokom 1921/1922 zistíme, že sumár maďarských škôl mierne klesol – zo 749 na 741 a naopak, v prípade slovenských vzrástol z 2 648 na 2 724. V školskom roku 1923/1924 bolo v prevádzke 10 inštitúcií, kde sa učilo po slovensky i maďarsky.¹⁶⁰

Už bolo uvedené, že školy sa na základe ich zriaďovateľa členili na štátne, cirkevné, obecné a súkromné. Kvantitatívne údaje o ľudových školách na Slovensku podľa zriaďovateľa a vyučovacieho jazyka na začiatku tretieho decénia prezentuje tabuľka č. 7.

Tabuľka č. 7

Ľudové školy podľa vyučovacieho jazyka a zriaďovateľa k 1. novembru 1931.¹⁶¹

Školy podľa zriaďovateľa	Počet škôl	Vyučovací jazyk			
		slovenský	maďarský	nemecký	rusínsky
štátne	1 349	1 239	74	25	11
obecné	241	158	77	6	-
rím. kat.	1 442	1 060	340	42	-
gr. kat.	250	162	10	-	78
ev. au. v.	459	397	28	34	-
reformov.	212	23	189	-	-
žid.	60	36	18	6	-
rím. kat. erár.	47	47	-	-	-
súkr.	5	3	-	2	-
spolu	4 065	3 125	736	115	89

Údaje dokumentujú, že medzi školami s vyučovacím jazykom maďarským prevládali vzdelávacie inštitúcie, ktorých zriaďovateľom boli cirkvi. Z celkového počtu 736 maďarských ľudových škôl bolo 585 cirkevných, čo predstavovalo 79,48%. Vo vzdelávacích inštitúciách

¹⁶⁰ K maďarským školám v Československej republike: PURGAT, Juraj. *Od Trianonu po Košice. K maďarskej otázke v Československu*. Bratislava: EPOCH, 1970, s. 41-48. MÓZSI, Ferencz. Niektoré osobitosti škôl s maďarským vyučovacím jazykom. In CSANDA, Sándor (ed.). *V spoločnej vlasti. Štúdie o politickom, spoločenskom, kultúrnom a hospodárskom živote občanov maďarskej národnosti v Československu*. Bratislava: Pravda, 1975, s. 199-227.

¹⁶¹ *Slovenské školstvo v prítomnosti...*s. 15.

s vyučovacím jazykom slovenským mali cirkevné školy 55,20% zastúpenie, v nemeckých 71,30%.

Napriek viacerým problémom a nedostatkom existujúcich vo vzdelávacom systéme Československej republiky, sa v 30. rokoch sieť ľudových škôl na Slovensku rozširovala a modernizovala. Nárast škôl najnižšieho stupňa dokladujú dáta v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 8

Ľudové školy, triedy, žiaci na Slovensku v 30. rokoch (podľa vyučovacieho jazyka).¹⁶²

Školský rok	Vyučovací jazyk	Školy		Triedy		Žiaci	
		počet	podiel v %	počet	podiel v %	počet	podiel v %
1932/ /1933	maďarský	734	17,86	1 698	17,01	93 994	17,14
	nemecký	118	2,87	423	4,23	21 129	3,85
	slovenský	3148	76,61	7710	77,23	420 962	76,78
	iný	109	2,65	151	1,51	12 131	2,21
	spolu	4 109		9 982		548 216	
1933/ /1934	maďarský	735	17,66	1763	16,58	95 151	16,98
	nemecký	119	2,86	438	4,12	20 007	3,57
	slovenský	3195	76,80	8256	77,69	432 315	77,16
	iný	111	2,66	171	1,60	12 771	2,27
	spolu	4 160		10 628		560 244	
1937/ 1938	maďarský	754	17,54	1 879	16,04	85 507	16,14
	nemecký	129	3,00	432	3,68	18 155	3,42
	slovenský	3277	76,26	9 142	78,07	412 596	77,88
	iný	137	3,18	256	2,18	13 473	2,54
	spolu	4 297		11 709		529 731	

V roku 1937/1938 bolo v prevádzke 4 297 ľudových škôl, to znamená, že od roku 1932 pribudlo 188 vzdelávacích inštitúcií, z toho s vyučovacím jazykom slovenským 129, nemeckým

¹⁶² Tabuľka spracovaná podľa: *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1935, s. 227. *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1936, s. 237. *Zprávy Státního úřadu statistického*. Roč. XIX. (1938), č. 4 – 7, s. 36-37.

11 a maďarským 24. Kým v školskom roku 1932/1933 podiel detí v školách s vyučovacím jazykom maďarským z celkového počtu žiakov na tomto stupni dosahoval 17,14%, v roku 1937/1938 to bolo 16,4%. Na nemeckých školách bol zaznamenaný nepatrný pokles z 3,85% na 3,42%, v slovenských mierny nárast zo 76,78% na 77,88%.

Významným faktorom vo vývoji charakteru vyučovacieho procesu bol aj vzťah medzi národnosťou žiakov, resp. ich materinskou rečou a jazykom, v ktorom získavali vzdelanie. V školskom roku 1930/1931 ľudové školy na Slovensku navštevovalo 90 870 detí maďarskej národnosti. Z tohto počtu sa v materinskom jazyku učilo 80 629, čo predstavovalo 88,73%. Ďalší chodili do škôl s iným vyučovacím jazykom, najviac slovenským 5 357 (5,89%). Súdobé štatistiky uvádzajú, že 4 489 (4,94%) sa vzdelávalo v školách, v ktorých boli slovenské i maďarské triedy a 389 (0,42%) získavalo základné vedomosti v nemčine. V uvedenom školskom roku navštevovalo maďarské ľudové školy celkove 84 214 detí, z nich maďarskej národnosti 80 629 (95,74%). Učili sa v nich aj žiaci iných národností, najviac židovskej – 1 890 (2,2%) a slovenskej – 1 076 (1,27%).¹⁶³ Deti ďalších národností neprekračovali počet 20.

Od školského roka 1930/1931 do roku 1938 sa situácia v tomto smere výraznejšie nezmenila. V školskom roku 1937/1938 bolo v ľudových školách 91 182 žiakov maďarskej národnosti, z nich sa v materinskom jazyku učilo 82 046 (89,98%). Ďalší sa vzdelávali v slovenčine – 8 614 (9,44%), v nemčine 517 (0,56%) a i. Školy s vyučovacím jazykom maďarským navštevovalo 85 507 detí, z toho 82 046 (89,98%) maďarskej, 1 318 (1,44%) židovskej, 558 (0,61%) slovenskej, 53 (0,05%) nemeckej a inej národnosti.¹⁶⁴

Cirkvi, ako zriaďovatelia ľudových škôl nemali vyčlenené dostatočné finančné prostriedky na správu škôl. Materiálne zabezpečenie vzdelávacích inštitúcií v ich správe zaostávalo za štátnymi školami. Ilustratívnym príkladom môže byť situácia v obvode školského inšpektorátu Čop, kde bolo 72 maďarských ľudových škôl a 12 s vyučovacím jazykom slovenským. V štruktúre maďarských vzdelávacích inštitúcií prevládali školy cirkevné s počtom 51 (70,83%).¹⁶⁵ Zriaďovateľom 16 bol štát (22,22%) a troch obce (4,16%). Zo slovenských bolo osem štátnych (66,66%) a štyri cirkevné (33,33%), obecná žiadna. V správe školského inšpektora zaslanej vo februári 1926 školskému referátu v Bratislave je konštatované, že udržiavanie cirkevných škôl je nevyhovujúce. „*Rozpočty na riadne výdaje, ako na vykurovanie,*

¹⁶³ *Statistická příručka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1932, s. 363-364.

¹⁶⁴ *Zprávy Státního úřadu statistického*. Roč. XIX (1938), č. 4 – 7. Praha: Státní úřad statistický, 1938, s. 36-39.

¹⁶⁵ Z nich bolo 19 rímskokatolíckych, sedem gréckokatolíckych a 25 reformovaných.

*zametanie, na tlačivá atď. nie sú riadne zostavované a vyrubované.*¹⁶⁶ Právomoc školskej správy pri náprave uvedených skutočností bola obmedzená na vládne napomenutie. Aj keď školské stolice informovali, že nedostatky boli odstránené, *„správa školská, t. j. učiteľ, ktorý je predsa prisahou viazaný hlási pravý opak, že deti nosia drevo do školy pod pazuchou, že zametajú školu, že niet učebných pomôcok.*¹⁶⁷ Kým takmer vo všetkých štátnych ľudových školách, maďarských i slovenských, boli zriadené knižnice, v neštátnych absentovali, pretože na založenie žiackych a učiteľských knižníc chýbali finančné prostriedky.

Finančné problémy s vydržovaním škôl mali aj obce. Bratislavský školský referát v obežníku z 22. októbra 1932 upozorňoval všetkých školských inšpektorov na Slovensku na nedostatky objektov obecných škôl. Zistené bolo, že *„najmä krytiny sú deravé, žleby popraskané, nátery okien neobnovené, sokle otlčené, učebne zadymené.*¹⁶⁸ Obce vo väčšine disponovali nízkym finančným rozpočtom, z ktorého len ťažko vyčleňovali dostatočnú časť na opravu školských stavieb.

Na území obývanom maďarskou menšinou sa po 1. svetovej vojne zachovala v podstate nedotknutá sieť značne zanedbaných obecných a cirkevných ľudových škôl zdedených z Rakúsko-Uhorska. Československé úrady pristúpili v južných okresoch k zriaďovaniu lepšie vybavených štátnych škôl s vyučovacím jazykom slovenským. Aj týmto spôsobom sa snažili slovenské školy urobiť príťažlivejšími pre maďarských rodičov.¹⁶⁹

Nepriaznivú situáciu vo vzdelávaní detí maďarskej národnosti v ich materinskom jazyku viackrát prezentovali najmä v interpeláciách na zasadnutiach Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia ČSR reprezentanti maďarských politických subjektov, písala o nich maďarská tlač a na uvedený stav bola upozornená aj československá vláda v niekoľkých maďarských memorandách. Maďarskí politici poukazovali na prax štátnych školských orgánov, keď *„chudobnejšie maďarské obyvateľstvo je ovplyvňované, aby svoje dietky dalo zapísať do slovenskej školy...a toto pod sľubom, že dostanú školské potreby a ošatenie, nechá tieto zapísať do slovenskej školy.*¹⁷⁰

¹⁶⁶ SNA, f. Referát Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO), š. 17, inv. č. 48.

¹⁶⁷ SNA, f. Referát MŠaNO,...

¹⁶⁸ SNA, f. Referát MŠaNO, š. 2, inv. č. 130.

¹⁶⁹ LÁSZLÓ, Béla. Maďarské národnostné školstvo. In FAZEKAS, József – HUNČÍK, Péter (eds.) *Maďari na Slovensku (1984 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie.* Šamorín: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008, s. 199. SIMON, Attila. *Egy rövid esztendő krónikája...*, s. 47.

¹⁷⁰ NA, f. MŠ, š. 376. Kultúrne krivdy maďarskej menšiny v Československu.

Na druhej strane je potrebné poukázať aj na otázku vzdelávania detí slovenskej národnosti, ktoré žili v južných regiónoch Slovenska, na mnohých miestach s výraznou prevahou maďarského obyvateľstva a v podstate boli v postavení menšiny. V danej situácii nemali možnosť nadobúdať vzdelávanie v materinskom jazyku. Problematikou tzv. slovenského menšinového školstva sa zaoberala aj Slovenská liga – celonárodný nepolitický spolok, ktorý vznikol 22. októbra 1920 v Bratislave. Jej základnými organizačnými výbormi boli miestne zbory, ktorých hlavnou úlohou bolo organizovať a zakladať slovenské ľudové a meštianske školy v etnicky zmiešaných regiónoch, v ktorých Slováci tvorili menšinu.¹⁷¹ K tomuto účelu bol na prvom kongrese Slovenskej ligy v januári 1922 vytvorený jej zvláštny odbor – Školská matica. V rokoch 1922 – 1935 sa podieľala na založení viac ako 200 škôl, z toho 49 vystavala z vlastných nákladov.¹⁷² Iný pohľad na činnosť Slovenskej ligy mala maďarská strana. Alajos Csicsay uvádza, že jej *„hlavným cieľom bolo niečo iné, a teda to, aby deti národnostných menšín, osobitne maďarské deti navštevovali slovenské školy...Na územiach obývanými Maďarmi stačilo aj 5 - 6 žiakov slovenskej, či českej národnosti, aby sa otvorila slovenská škola. Začal sa aj nábor detí maďarských rodičov. Deti navštevujúce „školy Ligy“ dostávali zadarmo učebnice, učebné pomôcky, niekedy aj šatstvo, inokedy dokonca stravovanie. V rovnakom čase zápasili maďarské školy s nedostatkom učebníc a učebných pomôcok.“*¹⁷³

Zvlášť nepriaznivá situácia v školách s vyučovacím jazykom maďarským bola na Podkarpatskej Rusi. V roku 1934 sa tam 17 400 detí učilo v 100 školách s 210 učiteľmi. V jednej triede sa tiesnilo 80 až 90 žiakov. Na druhej strane štátna školská správa od roku 1918 zriadila na Podkarpatskej Rusi viac ako 200 českých škôl.¹⁷⁴ Stav maďarských vzdelávacích inštitúcií v tejto oblasti pranieroval v Poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia ČSR aj poslanec János Esterházy¹⁷⁵ 1. decembra 1936 na konkrétnych prípadoch v niekoľkých obciach. V maďarskej obci Macsola, kde mala ľudová škola dve triedy, bolo zriadené aj vyučovanie

¹⁷¹ K činnosti Slovenskej ligy: LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin: Matica slovenská, 2000.

¹⁷² MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstva v prvých poprevratových rokoch...

¹⁷³ CSICSAY, Alajos. *Iskolatörténet*. Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002, s. 38. (Preklad S. G.)

¹⁷⁴ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1934*. Těšnopisecké zprávy 313 – 359. III. volebné obdobie, 11. zasadnutie. Těšnopisecká zpráva o 350. schůzi poslanecké sněmovny Národního zhromáždění republiky Československé. 29. novembra 1934. Vystúpenie poslanca Károlya Hokkyho. K. Hokky bol poslancom za Krajinskú kresťanskosocialistickú stranu.

¹⁷⁵ János Esterházy bol poslancom za Krajinskú kresťanskosocialistickú stranu, neskôr za Zjednotenú krajinskú kresťanskosocialistickú a maďarskú národnú stranu.

v českom jazyku a realizované v budove maďarskej školy. Nepomer vyučovania českých a maďarských žiakov dokumentuje skutočnosť, že v jednej miestnosti učil český učiteľ 35 detí a v druhej triede dvaja maďarskí pedagógovia striedavo vzdelávali 124 žiakov maďarskej národnosti. O vytvorenie maďarských ľudových škôl žiadali obyvatelia obcí Kiara, Macháza, Sirák a i., ale bezvýsledne. Na východnom Slovensku chýbali ľudové školy s výraznou prevahou maďarského obyvateľstva v obciach Čečejevce, Veľká Borša, Mokrance a i.¹⁷⁶

Kvalitu vyučovania na ľudových školách v značnej miere ovplyvňovala kvalifikovanosť pedagógov. V školskom roku 1931/1932 pôsobilo na slovenských ľudových školách celkove 3 715 učiteľov, vrátane 614 pedagógov bez kvalifikácie, čo predstavovalo 16,52%, v maďarských 201 pedagógov, z nich 13, t. j. 6,46 % bez požadovanej kvalifikácie.¹⁷⁷ Uvedený stav existoval ako dôsledok vzdelávania v období maďarizácie uhorských vlád.

Pre určenie rozsahu a obsahu učiva i jeho usporiadania v jednotlivých ročníkoch ľudových škôl mali veľký význam učebné plány a osnovy, ktoré boli viackrát korigované. Ministerstvo školstva a národnej osvety v júli 1933 vydalo výnos, ktorý upravil a vyhlásil učebné plány a *Normálne učebné osnovy pre obecné (ľudové) školy* pre všetky vzdelávacie inštitúcie na území Československej republiky. Tie stanovili učivo v hlavných rysoch. Miestne učiteľské zbory mali vypracovať podrobné učebné osnovy tak, aby boli v súlade s osnovami vydanými ministerstvom školstva. Tie následne schvaľoval príslušný školský inšpektor,

Ministerstvo školstva po prevzatí vzdelávacích inštitúcií do správy československého štátu zaradilo do vyučovacieho procesu ľudových a meštianskych škôl nový učebný predmet – občiansku náuku a výchovu.¹⁷⁸ Mal poskytnúť žiakom základné poznatky o Československej republike ako samostatnom štátnom útvare, o jeho štátnej forme, politickom systéme, štátnych a občianskych združeniach. V rámci výchovnej zložky mal bez rozdielu etnickej príslušnosť pestovať pozitívny vzťah žiakov k Československej republike. Osnovy z roku 1933 určili, že jeho úlohou je vychovávať žiakov „*k demokratickému soužití ve společnosti, k oddanosti k národu a československému státu, k solidaritě a lidskosti. Vštepovati nejpotřebnější vědomosti o státních a občanských zařízeních, o občanských právech*

¹⁷⁶ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1936*. Těšnopisecké zprávy 53 – 75. IV. volebné obdobie, 4. zasadnutie. Těšnopisecká zpráva o 68. schůzi poslanecké sněmovny Národního zhromáždění republiky Československé. 1. decembra 1936. Vystúpenie Jánosa Esterházyho.

¹⁷⁷ *Slovenské školstvo v prítomnosti...*, s. 15.

¹⁷⁸ Nový vyučovací predmet bol zavedený na základe zákona č. 226/1923 Zb. z. a n. *Sbírka zákonů...* Roč. 1922. Čiastka 80, vydaná 21. augusta 1922, s. 1003.

a povinnostech.“¹⁷⁹ Občianska náuka a výchova sa vyučovala od tretieho ročníka ľudových škôl jednu hodinu týždenne.

Vo vzdelávacom a výchovnom procese mal v štruktúre vyučovacích predmetov z hľadiska formovanie etnického povedomia dôležitý význam aj dejepis. Hodiny dejepisu mali predovšetkým „*probouzeti lásku k rodné zemi a oddanost k národu a k československému státu*“¹⁸⁰, ale tiež vychovávať žiakov v demokratickom a republikánskom duchu, vysvetľovať politický a kultúrny vývoj ľudstva a postavenie národa i československého štátu v ňom. Svetová história a dejiny v osnovách označené ako „domáce“ sa v jednotlivých ročníkoch vyučovali súbežne v chronologickom slede. Podľa osnov sa pod pojmom „domáce“ dejiny chápali „*dějiny československého státu se zřetelem k dějinám rodné země a národa, k němuž žáci přísluší*.“¹⁸¹ Na maďarských ľudových školách vytvárali určitý priestor aj pre odovzdávanie vedomostí z histórie maďarského národa. Obsahový výklad predmetu stál tak v istej miere na prístupe samotného učiteľa. Dejepis patril k tzv. vecným náukám a spolu s vlastivedou, prírodopisom, zemepisom a prírodospytom bol zaradený do jedného celku (bloku). Vyučoval sa v šiestom, siedmom a ôsmom ročníku ľudových škôl tri hodiny týždenne.

Tabuľka č. 9

Učebný plán osemtriednych ľudových škôl.¹⁸²

Vyučovací predmet	Počty hodín v postupných ročníkoch							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
náboženstvo	2	2	2	2	2	2	2	2
občianska náuka a výchova			1	1	1	1	1	1
jazyk vyučovací	8	9	9	8	8	7	7	7
prvouka	4	4	-	-	-	-	-	-
vecné náuky:								
vlastiveda	-	-	2	3	3	-	-	-
zemepis	-	-	-	-	-	3	3	3
dejepis	-	-	-	-	-	3	3	3

¹⁷⁹ Věstník ministerstva...Roč. XV., 1933. Zošit 7, s. 158.

¹⁸⁰ Věstník ministerstva...,s. 189.

¹⁸¹ Věstník ministerstva...,s. 190.

¹⁸² Věstník ministerstva...,s. 155.

prírodopis	-	-	-	-	-	3	3	3
prírodospyt	-	-	-	-	-	3	3	3
počty s náukou o tvaroch meracích	3	4	4	4	4	4	4	4
kreslenie	-	-	1	2	2	2(1)	3(1)	3(1)
písanie	-	-	1	1	1	-	-	-
spev	1	1	1	1	1	1	1	1
telesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
chlapčenské ručné práce	-	-	1	1	1	2	2	2
dievčen. ručné práce s náukou o dom. hospod.	-	-	3	3	3	6	6	6
hodín spolu chlapci	20	22	24	25	25	27	28	28
hodín spolu dievčatá	20	22	26	27	27	30	30	30

Osnovy, okrem povinných určili aj nepovinné predmety. Patrili k nim druhý jazyk, poľné hospodárstvo, hudba, tesnopis a písanie na stroji. Osnovy stanovili, že na Slovensku v školách s vyučovacím jazykom „československým“ sa ako druhý jazyk môže vyučovať buď maďarský alebo nemecký, resp. podkarpatoruský. Vo vzdelávacích inštitúciách s iným vyučovacím jazykom sa mal učiť jazyk „československý“ za predpokladu, že ministerstvo školstva nestanovilo jeho výuku na tej, ktorej škole povinnou. Od ktorého ročníka, pri akej hodinovej dotácii a na základe ktorých učebných osnov sa má na ľudových školách „československý“ jazyk vyučovať stanovil referát ministerstva školstva v Bratislave.¹⁸³

V organizácii školskej správy vo vzťahu k ľudovým, ale aj k meštianskym školám dôležitú úlohu zohrávali školské inšpektoráty a školskí inšpektori. Štátnym školám boli služobne priamo nadriadení. Vykonávali nielen štátny dozor, ale mali aj právo dispozičné v medziach platných zákonov a nariadení. Školskí inšpektori boli povinní aspoň raz ročne vykonať kontrolu vo všetkých školách svojho obvodu – štátnych, obecných i cirkevných bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Monitorovali uplatňovanie a rešpektovanie školských zákonov, dozerali na implementáciu učebných osnov, učebníc, najmä či sa používajú tie, ktoré schválilo ministerstvo školstva. Preverovali aj používanie iných pomôcok a zisťovali, či sa všetky povinné

¹⁸³ *Věstník ministerstva...*, s. 147. V zátvorkách uvedené platí pre dievčatá.

učebné predmety vyučujú v súlade s predpísanými učebnými osnovami. Kompetencie a právomoci školských inšpektorov boli rozdielne pre nekonfesionálne a konfesionálne vzdelávacie inštitúcie. Voči cirkevným školám mali právo vrchného štátneho dozoru, ale nemali dispozičné právo. Školskí inšpektori mali byť však v osobnom kontakte s cirkevnými školskými vrchnosťami¹⁸⁴ a boli povinní oboznamovať ich so zistenými nedostatkami v školách a žiadať od nich nápravy. V prípade, že ich podnety ostali bez odozvy, žiadali o nápravu vrchný cirkevný úrad a oznámenie zaslali na MŠaNO. Cirkevné školy mali svojich cirkevných školských inšpektorov, ktorých nominovala ich príslušná cirkevná vrchnosť. Menovanie nepodliehalo schváleniu ministerstva školstva. Každá konfesijná škola však podliehala štátnemu dozoru.

Obvody školských inšpektorátov sa v Československej republike určovali bez zreteľa na obvody politických okresov, s prihliadnutím najmä na komunikačné možnosti. Tak sa stalo, že boli školské inšpektoráty, do obvodu ktorých patrili školy v obciach aj z troch politických okresov, prípadne i z dvoch žúp. V školskom roku 1920/1921 bolo na Slovensku 45 školských inšpektorátov, z nich 19 takých, ktoré mali vo svojom obvode aj školy s vyučovacím jazykom maďarským. Boli to školské inšpektoráty: Bratislava I. mesto (12 národných škôl – ľudových a meštianskych), Bratislava III. (76 škôl), Trnava (45 škôl), Nitra (22 škôl), Nové zámky (22 škôl), Komárno (91 škôl), Levice (82 škôl), Zlaté Moravce (15 škôl), Banská Štiavnica (3 školy), Šahy (56 škôl), Lučenec (30 škôl), Modrý Kameň (10 škôl), Tisovec (5 škôl), Rimavská Sobota (62 škôl), Rožňava (76 škôl), Levoča (1 škola), Košice II (44 škôl), Michalovce (9 škôl) a Michalany (53 škôl).¹⁸⁵

Počet inšpektorátov a obvody ich pôsobností sa v Československej republike menili. V roku 1931 Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave plánoval ich reorganizáciu. Poukazoval na skutočnosť, že v tej dobe pri vymedzení obvodov školských inšpektorátov neexistovalo jednotiace kritérium. Tak existovali školské inšpektoráty do obvodov ktorých patrilo 1. jeden celý, alebo viac celých politických okresov, 2. jeden, alebo viac celých politických okresov a časť iného alebo iných politických okresov a v tejto časti sa nachádzalo aj sídlo politického okresu, 3. jeden, alebo viac celých politických okresov a časť iného alebo iných politických okresov a v týchto častiach sa nenachádzalo sídlo politického okresu, 4. len časti politických okresov bez ich sídla. Tak napr. v prípade okresov s vysokým

¹⁸⁴ Úvod do právnej organizácie národného školstva v republike Československej. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1935, s. 14.

¹⁸⁵ Věstník ministerstva...Roč. III., 1921. Část informační. Roč. III., č. 9, s. 69. Uvedené počty škôl zahŕňajú cirkevné, obecné i štátne vzdelávacie inštitúcie.

počtom maďarských škôl Komárno, Dunajská Streda a Šamorín bol stav nasledujúci. Do obvodu školského inšpektorátu Bratislava III. patrila celý politický okres Šamorín a časť okresu Dunajská Streda bez sídla okresu. Do školského inšpektorátu v Komárne patrila okres Komárno a časť politického okresu Dunajská Streda so sídlom okresu.¹⁸⁶ Kuriózna bola napr. situácia okresu Galanta, ktorý mal sídlo školského inšpektorátu v okresnom meste, ale do jeho obvodu patrila len časť galantského okresu.¹⁸⁷ Ďalšie jeho územie bolo pričlenené k obvodu školského inšpektorátu Bratislava III. Existovali tiež školské inšpektoráty, ktorých sídlo nebolo v okresnom meste. Takým bol napr. školský inšpektorát v Jelšave, v obvode ktorého sa nachádzali školy s vyučovacím jazykom maďarským. Tvorilo ho celé územie okresu Revúca a časť okresu Tornaľa, ktorého druhá časť bola pričlenená k školskému inšpektorátu v Rožňave. Boli však aj také okresy s maďarskými školami, ktorých územie tvorilo obvod jedného školského inšpektorátu. Takým bol napr. školské inšpektoráty v Lučenci a v Nitre.

Práce na zmenách obvodov školských inšpektorátov trvali dva roky. Ministerstvo školstva a národnej osvety výnosom zo dňa 6. decembra 1933 regulovalo obvody 24 školských inšpektorátov. Úprava vstúpila do platnosti 1. januára 1934, ale zásadné zmeny v zmysle vytvorenia jednotného kritéria pri určení obvodov školských inšpektorátov nepriniesla. Vo vzťahu k maďarským školám výraznejšie zmeny nastali v okresoch na území Gemera. Úprava regiónov s maďarskými školami sa týkala okresu Rožňava. Na základe rozhodnutia MŠaNO všetky jeho obce patrili k obvodu školského inšpektorátu v Rožňave. Zasiahla tiež okres Tornaľa, ktorého celé územie bolo pričlenené k školskému inšpektorátu v Revúcej s tým, že sídlo v Jelšave prestalo fungovať. Rimavská Sobota sa stala sídlom dvoch školských inšpektorátov. Školský inšpektorát Rimavská Sobota I. vytváral celý okres okrem šiestich obcí¹⁸⁸ a maďarských ľudových a meštianskych škôl v meste. Do obvodu školského inšpektorátu Rimavská Sobota II. patrili všetky obce okresu Jesenské a šesť vyčlenených z obvodu I. školského inšpektorátu.¹⁸⁹

¹⁸⁶ SNA, f. Referát MŠaNO, š. 17, inv. č. 148. Školské inšpektoráty.

¹⁸⁷ Do obvodu školského inšpektorátu patrila územie celého okresu Šaľa.

¹⁸⁸ Obce Bakta, Ožďany, Padarovce, Nižná Pokoradz, Tomášovce, Zacharovce.

¹⁸⁹ SNA, f. Referát MŠaNO, š. 3, inv. č. 130.

Meštianske školy

Po vzniku Československej republiky sa aj na meštianske školy na Slovensku vzťahovali príslušné uhorské zákony. Zákonný článok XXXVIII/1868 (§67) ukladal obciam s počtom obyvateľov nad 5 000 zriadiť vlastným nákladom namiesto vyššej ľudovej školy meštianku, ktorá by poskytovala vzdelanie pre potreby každodenného života. Kde obec nemala podmienky pre zriadenie meštianskej školy, zriadil ju štát na svoje náklady. Zákon dával príslušnú právomoc nielen obciam a štátu, ale tiež cirkvám, súkromným osobám a spolkom. Štúdium trvalo šesť rokov pre chlapcov, štyri pre dievčatá a prihlásiť sa do nich mohli žiaci, ktorí ukončili štvrtý ročník ľudovej školy. Zákon nepovoľoval koedukáciu. Učebné osnovy meštianskych škôl v Uhorsku sa približovali osnovám nižších stredných škôl aj s voliteľnými predmetmi. Žiaci si tak mohli vybrať napr. francúzsky jazyk a latinčinu a v takom prípade mohli prestúpiť na nižšiu strednú školu, resp. študovať na vyššej strednej škole. Podľa uhorskej legislatívy meštianky svojou skladbou predmetov a počtom hodín dávali absolventom možnosť získať maturitu, v prípade, keď pokračovali na inom, vyššom stupni školy. Súčasťou výuky meštianskych škôl bola aj administratíva, takže žiaci po ich ukončení sa mohli v praxi uplatniť aj ako úradníci.

Organizácia meštianskych škôl na Slovensku bola odlišná od podobného typu škôl v českých krajinách, kde platili rakúske zákony (č. 62/1869 a č. 53/1883), čím je možné vysvetliť rozdiely v organizácii i počte meštianskych škôl v obidvoch častiach Československej republiky. Meštianske školy v českých krajinách boli trojročné a žiaci do nich nastupovali po ukončení piateho ročníka ľudovej školy.

Úsilím ministra školstva Ivana Markoviča (1924 – 1926) bola okrem iného unifikácia meštianskych škôl v Československej republike. Organizačne boli meštianske školy v Československej republike zjednotené v roku 1925 na základe vládneho nariadenia č. 137/1925 Zb. z. a n. z 18. júna. Organizácia meštianskych škôl na Slovensku sa prispôsobila vzdelávacím inštitúciám v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Na Slovensku boli zrušené štvorročné meštianske školy (uhorský zákon) a zriadené boli trojročné, po vzore v českých krajinách (rakúsky zákon). Vládne nariadenie vstúpilo do platnosti začiatkom školského roka 1925/1926, kedy bol jeden ročník meštianok zrušený a pripojený k ľudovej škole ako jej piaty

ročník. Štvorročné meštianky na Slovensku zanikli v školskom roku 1927/1928.¹⁹⁰ Meštianska škola sa pre deti stala povinnou i na Slovensku v tých obciach, kde už bola zriadená.

Unifikácia ukončenia štúdia v treťom ročníku znamenala z praktického aspektu aj stratu možnosti pokračovať v štúdiu na strednej škole s maturitou. Zjednotenie zmenilo výberový charakter meštianok na Slovensku na všeobecný. Meštianske školy mali zabezpečovať vzdelanie vyššie ako ľudové školy so zameraním na potreby praktického života. Poskytovali aj predbežné vzdelanie pre vstup do ústavov a vzdelávacích inštitúcií, ktoré nevyžadovali prípravu zo stredných škôl. Do prvej triedy meštianskych škôl boli prijímané deti, ktoré preukázali vysvedčením, že dokončili piaty ročník ľudovej školy. V prípade, že žiak mal z predmetov vyučovací jazyk a počty v poslednom ročníku ľudovej školy hodnotenie *sotva dostatočne* alebo *nedostatočne* musel z obidvoch predmetov vykonať skúšku. Na meštianskych školách tak, ako na ostatných vzdelávacích inštitúciách, sa mohli používať len učebnice, ktoré schválilo ministerstvo školstva. O konkrétnom výbere zo schválených učebníc pre jednotlivé školy rozhodoval príslušný školský inšpektor na základe vyjadrenia učiteľskej konferencie v konkrétnom regióne.

Koncom roka 1918 vzdelávanie na úrovni meštianok prebiehalo v jazyku maďarskom v 83 školských zariadeniach. Z nich bolo 41 štátnych, 10 obecných, päť súkromných a 27 cirkevných (najpočetnejšie rímskokatolícke – 15). O dva roky neskôr, v školskom roku 1920/1921 sme mali spolu 102 meštianskych škôl, z nich 76 slovenských, 17 s maďarským vyučovacím jazykom, tri s nemeckým a jednu s ruským. Existovali aj školy s dvoma vyučovacími jazykmi: slovenským a nemeckým dve, ruským a maďarským jedna, nemeckým a maďarským dve. Do maďarských meštianskych škôl na Slovensku chodilo 4 061 detí.¹⁹¹

Potom, keď na prelome rokov 1918/1919 začalo intenzívne zavádzanie slovenčiny do vyučovacieho procesu v maďarských meštianskych školách, sa ich počet výrazne znížil – z 83 koncom roka 1918 na 17 v septembri 1920. V nasledujúcich rokoch bol sumár meštianskych škôl s vyučovacím jazykom viac-menej stabilný.

V školskom roku 1926/1927 bolo na Slovensku 17 maďarských meštianok s 57 triedami, v ktorých vedomosti získavalo 2 235 žiakov, z toho 1 839 maďarskej národnosti, 282 židovskej, 70 nemeckej a 41 slovenskej (3 inej). V tomto type škôl sa celkove učilo 3 424 detí maďarskej národnosti, z toho v meštiankach s vyučovacím jazykom maďarským len

¹⁹⁰ *Sbírka zákonů...* Roč. 1925. Čiastka 55, vydaná 25. júna 1925, s. 666-670.

¹⁹¹ *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1921. Část informační. Roč. III., č. 11, s. 93- 94.

uvedených 1 839 detí (53,7%), 995 navštevovalo slovenské, 82 nemecké a 508 chodilo do škôl, v ktorých boli triedy s dvoma rôznymi vyučovacími jazykmi.¹⁹²

Koncom augusta 1922 vstúpil do platnosti zákon č. 226/1922 Zb. z. a n., ktorým sa v českých krajoch a na Slovensku menili a doplnili legislatívne normy o školách ľudových a meštianskych. Legislatívna norma určila najvyšší počet žiakov v triedach meštianskych škôl v školských rokoch 1922/1923 – 1926/1927 na 80, v rokoch 1927/1928 – 1931/1932 na 70 a v nasledujúcich na 60. Pre meštianske školy, vrátane vzdelávacích inštitúcií s vyučovacím jazykom maďarským, zákon stanovil aj povinné predmety, ktorými boli: náboženstvo, občianska náuka a výchova, jazyk vyučovacím s náukou o písomnostiach, zemepis a dejepis, prírodopis a prírodospyt, počty s jednoduchým účtovníctvom, meračstvo a rysovanie, kreslenie, krasopis, spev, ručné práce a telesná výchova. Meštianske školy s iným vyučovacím jazykom ako „československým“, mohli svojim žiakom poskytnúť výuku tohto jazyka.¹⁹³ Okrem povinných predmetov sa v meštiankach mohli učiť aj nepovinné predmety – iné jazyky, tesnopis, písanie na stroji a hudba. Uvedená skladba predmetov platila do konca školského roka 1931/1932.

Ministerstvo školstva a národnej osvety vydalo 9. júna 1932 výnos, ktorý stanovil plány a osnovy, označené ako *Normálne učebné osnovy pre meštianske školy*.¹⁹⁴ S výnimkou Podkarpatskej Rusi platili pre všetky meštianky bez rozdielu vyučovacieho jazyk. Pretože prijaté osnovy vymedzovali učivo len v hlavných rysoch, každá meštianska škola mala vypracovať osobitné učebné osnovy so zreteľom na zvláštne potreby miesta a okresu. Osobitné učebné osnovy, ktoré sa počtom hodín a učebnými cieľmi i obsahom učiva nemohli podstatne odchyľovať od osnov normálnych, schvaľoval na Slovensku referát ministerstva školstva v Bratislave.

Normálne učebné osnovy uvádzali, že dôležitou zložkou výchovného procesu na meštianskych školách je výchova k občianstvu, cieľom ktorej je viesť žiakov k vedomému plneniu občianskych povinností a k oddanosti k československému štátu. Na napĺňaní zámeru sa mala podieľať najmä občianska náuka a výchova. Cieľ dejepisu bol v učebných osnovách stanovený nasledovne: „*Buditi a pěstovati zájem o minulost, vštěpovati žactvu představy a pojmy o základních jevech z minulosti vlastního národa a československého státu*

¹⁹² *Statistická příručka Republiky Československé*. III. Praha: Státní úřad statistický, 1928, s. 12, 14.

¹⁹³ *Sbírka zákonů...* Roč. 1922. Čiastka 80, vydaná 21. augusta 1922, s. 1003.

¹⁹⁴ *Věstník ministerstva...* Roč. XIV., 1932. Zošit 6, s. 88.

*o dôležitých událostech svetových dejin, pokud prispěly k rozvoji lidstva nebo pokud sa stýkajú s dejinami československého štátu.*¹⁹⁵ Na vyučovaní dejepisu sa na základe takto definovaného cieľa mal formovať pozitívny emotívny vzťah k vlasti a oddanosť k vlastnému národu, ako aj k československému štátu a úlohou pedagógov bolo viesť žiakov k porozumeniu minulosti nielen vlastného etnika, ale tiež iných národov. Vo všeobecnej rovine sa mal objasňovať politický a kultúrny vývoj ľudstva a postavenie vlastného národa v ňom. Uvedený zámer tak mohol napovedať, že žiaci v triedach s vyučovacím jazykom maďarským budú mať vytvorený priestor aj pre oboznámenie sa s históriou vlastného národa. Učebnice dejepisu však prezentovali dejiny Uhorska a maďarského národa prevažne v negatívnom svetle.

Výnos ministra školstva a národnej osvety z júna 1932 určil aj učebné plány, ktoré platili pre všetky školy.

Tabuľka č. 10

Učebný plán meštianskych škôl vydaný v roku 1932.¹⁹⁶

Predmet	Počet hodín		
	I. ročník	II. ročník	III. ročník
náboženstvo	2	2	2
jazyk vyučovací s náukou o písomnostiach	5	5	4
druhý jazyk	3	3	3
občianska náuka a výchova	1	1	1
zemepis a dejepis	3	3	3
prírodopis a prírodospyt	3	3	4
počty s jednoduchým účtovníctvom	4	4	4(3)
meranie a rysovanie	1	2(1)	3(2)
kreslenie	3(2)	3(2)	3(2)
krasopis	1	-	-

¹⁹⁵ *Věstník ministerstva..* Roč. XIV., 1932. Zošit 6, s. 102.

¹⁹⁶ *Věstník ministerstva...* Roč. XIV., 1932. Zošit 6, s. 91. Druhým jazykom na Slovensku bol jazyk maďarský, nemecký a podkarpatskoruský. V školách s vyučovacím jazykom maďarským to bol „československý“ (slovenský).

ručné práce (s náukou o domácom hospodárstve)	1(3)	1(4)	1(5)
spev	1	1	-(1)
telesná výchova	2	2	2
spolu	30/31	30/31	30/32

Snahy ministra školstva Milana Hodžu (1926 – 1929) postupovať v reforme meštianskych škôl nepriniesli očakávané výsledky a preto v nich pokračoval Ivan Déřer (1929 – 1934). Rozpracoval legislatívnu normu o obvodných meštianskych školách, ktorú Národné zhromaždenie ČSR schválilo neskôr, počas pôsobenia ministra školstva Jana Krčmářa (1934 – 1936) v roku 1935 (č. 233/1935 Zb. z. a n.). V súlade so zákonom vznikali štátne obvodné meštianske školy, ktoré povinne navštevovali deti z okruhu piatich kilometrov. Zriaďiť školu mohli štát a obec, cirkvi túto právomoc nemali.

Maďarskí opoziční poslanci pri prejednávaní návrhu zákona v Poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia ČSR vystupovali zásadne proti jeho prijatiu. Schválená legislatívna norma neuspokojovala nielen maďarské politické subjekty, ale ani podstatnú časť maďarského obyvateľstva. Po prijatí spomínanej legislatívnej normy č. 233/1935 Zb. z. a n., ktorá vstúpila do platnosti 1. januára 1936, poslanec Andor Jaross¹⁹⁷ v auguste 1937 na pôde poslaneckej snemovne v interpelácii konštatoval, že *„najokatejšia krivda na Maďaroch v republike páše sa na poli organizácie meštianskych škôl. Ani v celoštátnom, ani v krajinskom meradle nemajú Maďari toľko meštianskych škôl, koľko by im podľa početného pomeru patrilo, ba oproti tomu je tento počet nápadne nízky. Nachádzame však v írečitých maďarských okresoch meštianske školy s vyučovacím jazykom československým, ...a tak odnáródňovací zámer je dokázateľný a sotva vyvrátiteľný.“*¹⁹⁸

Problémom bola otázka zriaďovateľa meštianskych škôl, ktorým v súlade so zákonom mohli byť len štát a obce. Krajinské zastupiteľstvo na Slovensku na zasadnutiach 27. a 28. apríla 1937, v súlade s §2 uvedenej legislatívnej normy stanovilo 121 obvodov meštianskych

¹⁹⁷Andor Jaross bol poslancom za Maďarskú národnú stranu, neskôr za Zjednotenú krajinskú kresťanskosocialistickú a maďarskú národnú stranu.

¹⁹⁸ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1937. IV. volebné obdobie, 5. zasadnutie. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Zasedanie Národného zhromaždenia republiky Československej 22. augusta 1937. Interpelácia poslanca Andora Jarossa celej vláde o rozvrhu obvodných meštianskych škôl.*

škôl, z ktorých len dva boli maďarské, čo spôsobilo ostrú kritiku maďarských politikov a nespokojnosť obyvateľstva maďarskej národnosti. Nevôľu vyvolávala aj skutočnosť, že do 119 obvodov slovenských meštianskych škôl boli zaradené aj obce s prevahou maďarského obyvateľstva a tiež fakt, že v obvodných meštiankach v maďarských okresoch nebol explicitne ustanovený vyučovací jazyk. Tak tomu bolo napr. pri obvodnej meštianskej škole v Ipeľských Šahách, kde v rozhodnutí Krajinského zastupiteľstva v Bratislave nebolo uvedené, či to bude obvodná škola s vyučovacím jazykom „československým“, alebo maďarským. V meste bola v čase prijatia uznesenia maďarská meštianska škola, v ktorej však existovali aj slovenské pobočky. Krajinské zastupiteľstvo zriadilo obvodnú meštiansku školu bez konkretizovania vyučovacieho jazyka aj v Šamoríne, kde dovtedy bola slovenská meštianka aj s maďarskými pobočkami (triedami). Vyučovací jazyk nebol explicitne stanovený ani v meštianskej škole v Tornali, kde však dovtedy neexistovala žiadna škola tohto typu. Maďarská komunita tvorila v obciach patriacich k novozriadeného obvodu školy v Tornali 4 428 osôb (73,40%) a Slováci 938 (16,29%). Maďarskí politici preto tvrdili, že v meste je potrebné zriadiť v prvom rade obvod meštianskej školy s vyučovacím jazykom maďarským. Tiež rozhodnutia o obvodných meštianskych školách v Leviciach a v Kráľovskom Chlmci neurčili ich vyučovací jazyk. Prípadov, keď v ustanovení Krajinského zastupiteľstva nebol špecifikovaný vyučovací jazyk vytvorenej obvodnej meštianskej školy bolo viac. Ako v interpelácii ministromi školstva konštatoval poslanec Andor Jaross *„oprávnenú nedôveru vyvoláva u každého Maďara, že v okresoch s maďarskou väčšinou a takmer výlučne maďarského rázu nebol ustanovený vyučovací jazyk a tak sa zdá, že i paralelné triedy maďarskej meštianky, ktoré ešte miestami existujú, sú vo svojom trvaní ohrozené...Musíme čo najrozhodnejšie požadovať, aby v krajoch Maďarmi obývaných boli iba meštianky maďarské.“*¹⁹⁹

Už bolo uvedené, že niektoré obce s prevahou maďarského obyvateľstva boli priradené do obvodu slovenských meštianskych škôl. Ilustratívnym príkladom môže byť škola v obci Ohaj (dnes Dolný Ohaj) s 82,16% podielom príslušníkov maďarskej národnosti, ktorá bola pričlenená k obvodu slovenskej meštianskej školy vo Vráblöch. Keďže v obvode meštianskej školy z celkového počtu 6 766 obyvateľov bolo 2 058 Maďarov (30,42%), príslušníci maďarskej menšiny sa domáhali maďarskej meštianskej školy. Obvod tvorili ľudové školy v obciach Ohaj,

¹⁹⁹ Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1937. IV. volebné obdobie, 5. zasadnutie. *Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*. Zasadanie Národného zhromaždenia republiky Československej 22. augusta 1937. Interpelácia poslanca Jarossa celej vláde o rozvrhu obvodných meštianskych škôl.

Kálasz (dnes Klasov), Tild (dnes Telince), Žitavské Ďarmoty (dnes Žitavce), Vráble. Štátne úrady argumentovali tým, že je to malé územie pre dve meštianske školy. Aj obec Hradište (dnes Zemplínske Hradište), kde Maďari tvorili 46,51% obyvateľstva, pričlenili do obvodu slovenskej meštianskej školy v Trebišove.

Počas tretieho decénia bol na Slovensku zaznamenaný nárast meštianskych škôl. Tempo rozširovania siete vzdelávacích inštitúcií s jazykom maďarským však zaostávalo, v niektorých rokoch sa ich počet znížil.

Tabuľka č. 11

Meštianske školy, triedy, žiaci na Slovensku v 30. rokoch (podľa vyučovacieho jazyka).²⁰⁰

Školský rok	Vyučovací jazyk	Školy		Triedy		Žiaci	
		počet	podiel v %	počet	podiel v %	počet	podiel v %
1930/ /1931	maďarský	16	9,87	84	8,50	3 701	8,24
	nemecký	5	3,08	47	4,75	2 203	4,90
	slovenský	139	85,80	852	86,23	38 760	86,37
	iný	2	1,23	5	0,50	212	0,47
	spolu	162		988		44 876	
1933/ /1934	maďarský	14	8,38	92	7,63	4 352	7,89
	nemecký	6	3,59	56	4,64	2 538	4,60
	slovenský	145	86,82	1051	87,21	48 010	87,05
	iný	2	1,19	6	0,49	246	0,44
	spolu	167		1205		55 146	
1937/ 1938	maďarský	21	9,05	109	6,53	4 399	6,17
	nemecký	12	5,17	63	3,77	2 598	3,64
	slovenský	197	84,91	1 491	89,33	63 998	89,79
	iný	2	0,86	6	0,35	277	0,38
	spolu	232		1 669		71 272	

²⁰⁰ Spracované podľa: *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1935, s. 226. *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1936, s. 236. *Zprávy státního úřadu statistického*. Roč. XIX (1938), č. 4 – 7. Praha: Státní úřad statistický, 1938, s. 28-29.

Počet maďarských meštianskych škôl sa v rokoch 1930 – 1933 znížil o dve vzdelávacie inštitúcie.²⁰¹ Medzi zatvorenými maďarskými meštiankami bola aj evanjelická škola v Košiciach, ktorá svoje pôsobenie ukončila v roku 1933. Podľa školského inšpektorátu školu navštevoval nízky počet žiakov. Predstavitelia maďarskej minority v Košiciach však tvrdili, že zapísaných bolo 64 detí. Školská správa na základe problémov okolo československého štátneho občianstva uznala zápis len 45 z ich.²⁰²

V školskom roku 1931/1932 sa vyučovanie realizovalo v 150 meštianskych školách. Ich stav podľa vyučovacieho jazyka a zriaďovateľa uvádza nasledujúca tabuľka.

Tabuľka č. 12

Meštianske školy na Slovensku podľa vyučovacieho jazyka a zriaďovateľa k 1. novembru 1931.²⁰³

Šk. podľa zriaďov.	Počet škôl	Vyučovací jazyk			
		slovenský	maďarský	nemecký	rusínsky
štátne	121	114	7	-	-
obecné	4	-	3	1	-
rím.kat.	16	10	6	-	-
gr.kat.	1	-	-	-	1
ev. au. v.	5	1	2	2	-
refor.	-	-	-	-	-
židovské	2	-	-	2	-
súkromné	1	-	-	1	-
spolu	150	125	18	6	1

Kým medzi slovenskými meštianskymi školami prevažovali štátne vzdelávacie inštitúcie (91,2%), medzi maďarskými najvyššie zastúpenie dosahovali cirkevné školy (44%).

Kvalitu vyučovacieho procesu garantovali veľkou mierou pedagógovia. Školská správa kladla dôraz na ich kvalifikovanosť, t. j. získanie požadovaného stupňa vzdelania oprávneného

²⁰¹HORVÁTH, Pavel. *Príručka hospodárskej štatistiky Slovenska*. Bratislava: Ústredné združenie slovenského priemyslu v Bratislave, 1935, s. 189.

²⁰² NA, f. MŠ, š. 376.

²⁰³ *Slovenské školstvo v prítomnosti...*s. 18.

vykonávať pedagogickú prax na meštiankach. V 18 maďarských meštianskych školách pôsobilo 25 pedagógov, len dvaja z nich nemali požadovanú kvalifikáciu pre tento typ škôl, ale pre ľudové. Ďalší dvaja boli abiturienti stredných vzdelávacích inštitúcií. Všetci ostatní, 21 učiteľov, kvalifikačné kritérium spĺňalo. Podstatne nepriaznivejšia bola situácia na slovenských meštiankach, kde z celkového počtu 862 učiteľov mala požadovanú odbornosť len polovica, presne 429 pedagógov.²⁰⁴

Dôležitým ukazovateľom bol priemerný počet detí v jednej triede. V triedach s vyučovacím jazykom „československým“ sa v školskom roku 1936/1937 učilo priemerne 39,9 žiakov, nemeckým 39, ruským 40, v maďarských triedach priemerný počet žiakov bol 41,3.²⁰⁵

Podľa údajov ministerstva školstva ČSR z októbra 1936 podiel žiakov „československej“ národnosti z celkového počtu žiakov meštianskych škôl v ČSR predstavoval 76,4%, nemeckej 19,1%, maďarskej len 1,7%.²⁰⁶ Nielen predstavitelia maďarských politických subjektov kritizovali uvedený stav, ale zlepšenia situácie sa domáhali aj obyvatelia maďarskej národnosti, ako napr. v medzibodrožskom kraji. Na verejnom stretnutí v Kráľovskom Chlmci v marci 1938 žiadali od vlády výstavbu nových škôl s vyučovacím jazykom maďarským, predovšetkým však meštianskych v Kráľovskom Chlmci, Čope a Lelese. V Kráľovskom Chlmci sa jednalo o premenu maďarských pobočiek existujúcich v slovenskej meštianskej škole v samostatnú vzdelávaciu inštitúciu a v Lelese a v Čope o zriadenie nových školských zariadení.²⁰⁷

Stredné školy

V Uhorsku existovali dva typy stredných škôl – klasické gymnáziá a reálky. Po roku 1918 k uvedeným stredným školám pribudli reálne gymnáziá a reformované reálne gymnáziá. V školskom systéme ČSR patrili k stredným školám okrem gymnázií aj učiteľské ústavy. Uvedené typy gymnázií a učiteľské ústavy, označované ako stredné školy, tvorili druhý stupeň vzdelávacej sústavy Československej republiky.²⁰⁸

Na Slovensku boli stredné vzdelávacie inštitúcie, obchodné a priemyselné školy unifikované po vzore organizácie škôl v Čechách na základe zákona č. 293/1919 Zb. z. a n. z 27.

²⁰⁴ Slovenské školstvo v prítomnosti...s. 20.

²⁰⁵ NA, f. MŠ, š. 375.

²⁰⁶ NA, f. MŠ...

²⁰⁷ NA, f. MŠ, š. 376.

²⁰⁸ K druhému stupňu patrili tiež odborné školy – priemyselné, hospodárske, obchodné a vzdelávacie inštitúcie umeleckého zamerania.

mája 1919.²⁰⁹ Legislatívna norma stanovila, že pokiaľ pre stredné školy a ústavy na Slovensku neexistujú výnimky, platia vo vzťahu k učebným osnovám, učebniciam, prijímaniu žiakov, skúšaníu a klasifikácii, školským prázdninám, skúškam dospelosti (maturity), služobnému pomeru pedagógov a i. príslušné ustanovenia, ktoré platia pre stredné školy a ústavy v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Zákon vytváral východisko pre realizáciu zmien vo vzdelávaní na gymnáziách v súlade s novou štátnou ideológiou.

Kvalifikovanými pedagógmi oprávnenými vyučovať na stredných školách boli stredoškolskí profesori, čo bolo oficiálne označenie pre učiteľov na tomto stupni vzdelávacej sústavy. Gymnázia boli výberovými školami, ktorým školská správa venovala mimoriadnu pozornosť. Do prvej triedy gymnázia mohol byť prijatý žiak, ktorý dovŕšil vek 10 rokov pred začiatkom školského roka, resp. do konca príslušného kalendárneho roka. V prvých triedach všetkých štyroch typov gymnázií sa mohli študenti začať vzdelávať až po úspešnom vykonaní prijímacej skúšky. Štúdium bolo završené maturitnou skúškou, označovanou aj ako skúška dospelosti.

V danej situácii bolo dôležitou otázkou nostrifikovanie maturitných vysvedčení získaných v školách v Uhorsku, resp. po roku 1918 v Maďarsku. Vysvedčenia nadobudnuté pred 28. októbrom 1918 boli novou školskou správou uznané aj v Československej republike. Vysvedčenia získané v Maďarsku do konca školského roka 1920/1921 boli nostrifikované bez zvláštnej, tzv. doplňovacej skúšky. Vysvedčenia nadobudnuté v školskom roku 1921/1922 a v nasledujúcich rokoch, boli nostrifikované len vo výnimočných prípadoch a za predpokladu, že žiadateľ vykonal doplňovacu maturitnú skúšku z vlastivedy a z jazyka „československého“.²¹⁰ Ministerstvo školstva postup zdôvodňovalo tým, že študenti maďarskej (nemeckej) národnosti majú možnosť získať stredoškolské vzdelanie vo svojom materinskom jazyku na vzdelávacích inštitúciách v Československej republike. Žiadosť bolo potrebné zaslať na Ministerstvo školstva a národnej osvety a uchádzač musel podrobne uviesť dôvody, pre ktoré po roku 1918 neukončil štúdiá na strednej škole v Československej republike.²¹¹ Nostrifikačné skúšky sa konali pred zvláštnou skúšobnou komisiou ustanovenou k tomuto účelu ministerstvom školstva pri bratislavskom školskom referáte.

²⁰⁹ *Sbírka zákonů...* Roč. 1919. Čiastka LXI, vydaná 6. júna 1919, s. 397-398.

²¹⁰ Žiadateľ musel skúšky vykonať aj z predmetov, resp. časti predmetov, z ktorých nebol klasifikovaný ako z predmetov povinných.

²¹¹ *Věstník ministerstva...* Roč. V., 1923. Zošit 1, s. 3.

V situácii, ktorá nastala po roku 1918 sa mnoho študentov stredných škôl rozhodlo pokračovať vo vzdelávaní na stredných školách s vyučovacím jazykom slovenským. Keď sa koncom roka 1918 a začiatkom nasledujúceho žiaci z bývalých maďarských stredných škôl hlásili na československé gymnáziá, ich znalosť slovenčiny bola na nízkej úrovni a nepostačovala k tomu, aby boli schopní absolvovať celý vyučovací proces a získať v tomto jazyku poznatky vo všetkých vyučovacích predmetoch. Väčšina študentov maďarskej národnosti neovládala jazyk slovenský vôbec. Minister školstva Gustav Habrman výnosom z 30. júna 1919 nariadil, aby všetci žiaci hlásiaci sa z „*maďarských ústavov na střední školy československé, podrobili se zkoušce z jazyka československého a byli jen tehdy přijati, prokáží-li z něho aspoň dostatečnou znalost.*“²¹² Študenti sa tak zo strany ministerstva nestretli s ústretovosťou. Nebol im poskytnutý časový priestor, resp. organizované kurzy, v ktorých by mohli získať primerané znalosti slovenského jazyka vyžadované školskou administratívou ako podmienku pre prijatie do slovenských škôl.

Pozitívny posun nastal po vydaní výnosu ministerstva školstva v decembri 1923. Keď sa študent prihlásil o prestup z niektorej strednej školy na inú, ale rovnakého typu a aj keď vyučovací jazyk školy neovládal v plnej miere, mohol byť prijatý bez prijímacej skúšky z jazyka vyučovacieho a nastúpiť do toho ročníka, pre ktorý bol podľa predloženého vysvedčenia spôsobilý. Študenti, ktorí neovládali vyučovací jazyk na dostatočnej úrovni boli povinní vykonať skúšku z vyučovacieho jazyka do konca príslušného školského roka. V prípade neúspechu mohli ročník buď opakovať, alebo vykonať opravnú skúšku po prázdninách za predpokladu, ak mali zo všetkých ostatných predmetov známku aspoň dostatočnú.²¹³

Vyučovanie štátneho „československého“ jazyka a jazykov etnických menšín vo všetkých stredných školách, vrátane učiteľských ústavov, bolo riešené zákonom č. 137/1923 Zb. z. a n., ktorý Národné zhromaždenie ČSR prijalo 8. júna 1923. Legislatívna norma stanovila, že štátny jazyk je na všetkých stredných školách (gymnáziách, reálnych gymnáziách, vyšších reálnych gymnáziách, reformných reálnych gymnáziách a reálkach) i na učiteľských ústavoch bez rozdielu vyučovacieho jazyka povinným predmetom.²¹⁴ V zmysle §2 bolo možné materinský jazyk národnostnej menšiny vyučovať na oboch typoch škôl ako predmet povinný, resp. nepovinný.

²¹² *Věstník ministerstva...* Roč. I., 1919, č. 1. – 17, s. 45.

²¹³ *Věstník ministerstva...* Roč. VI., 1924. Zošit 1, s. 4.

²¹⁴ *Sbírka zákonů...* Roč. 1923. Čiastka 61, vydaná 11. júla 1923, s. 553.

Keďže zákon stanovil vyučovanie štátneho jazyka „československého“ ako povinného predmetu, ministerstvo školstva vo výnose z 27. júla 1923 rozpracovalo učebné osnovy aj pre školy stredné a učiteľské ústavy s iným vyučovacím jazykom ako „československým“. Ciele predmetu stanovilo do dvoch stupňov. V prvom sa mal študent naučiť správne čítať, písať, presne vyslovovať a porozumieť ľahším slovenským textom (v českých krajoch českým). V druhej časti sa vyučovalo tvaroslovie, skladba viet, komunikácia používaná v rôznych oblastiach ľudskej činnosti. Študent sa mal dopracovať k poznaniu *„jednoty češtiny a slovenštiny metodou srovnávací a postavení národa československého v rodině národů slovanských.“*²¹⁵ Je zřejmé, že uvedený zámer bol v praxi ťažko dosiahnuteľný.

Výnos Ministerstva školstva a národnej osvety z mája 1925 o používaní spojenia „jazyk československý“ stanovil, aby úrady, orgány a ústavy používali pre označenie štátneho, oficiálneho jazyka výhradne označenie „jazyk československý“. Tam, kde bolo potrebné rozlíšiť medzi znením českým a slovenským mala byť pripojená doložka „znenie české“ alebo „znenie slovenské“.²¹⁶

Ministerstvo školstva a národnej osvety v súlade so zavádzaním novej štátnej ideológie do vzdelávacieho systému riešilo aj otázku ďalšieho písania priezvisk študentov stredných škôl v úradných knihách a na vysvedčeniach. Výnos z 30. apríla 1919 stanovil, že pôvodné maďarské, nemecké a všetky inojazyčné priezviská sa budú písať pravopisom príslušného jazyka. Pre krstné mená bol určujúci slovenský pravopis. Slovenské priezviská prepísané v predošlých rokoch podľa maďarského pravopisu sa mali písať po slovensky s tým, že prvýkrát sa v zátvorke uviedlo priezvisko v súlade s maďarským pravopisom, kvôli zachovaniu naviazanosti na maďarskú matriku. Formu písania priezvisk študentov maďarských stredných škôl na vysvedčeniach a v úradných knihách riešilo ministerstvo o tri roky neskôr, vo výnose z 31. mája 1922. Ministerstvo stanovilo, aby zásady výnosu z roku 1919 platili aj na školách s neslovanských vyučovacím jazykom v prípade, ak o to rodičia študentov požiadajú.²¹⁷

V štruktúre gymnázií na Slovensku prevládali reálne gymnáziá. Boli vnímané ako moderný ekvivalent klasického gymnázia, boli najrozšírenejšie a tešili sa aj najväčšiemu záujmu. Ich popularita bola daná tým, že poskytované vzdelávanie umožňovalo absolventom pokračovať v štúdiu tak na univerzitách, ako i na vysokých školách technického zamerania.

²¹⁵ *Věstník ministerstva...* Roč. V., 1923. Zošit 8, s. 451.

²¹⁶ *Věstník ministerstva...* Roč. VII., 1925. Zošit 5, s. 145.

²¹⁷ ŠA Košice, f. ČRG Košice, š. 18. Písanie priezviska a krstného mena do úradných kníh a na výročné vysvedčenia.

Jedinou výnimkou boli teologická a filozofická fakulta, na ktorých musel študent vykonať doplňovaciú skúšku z gréckeho jazyka. Medzi strednými školami s vyučovacím jazykom maďarským, na rozdiel od slovenských, prevládali gymnáziá.

V niektorých stredných školách, ktoré prevzala československá štátna správa a zaviedla v nich slovenský vyučovací jazyk existovali triedy, nazývané aj pobočky, s vyučovacím jazykom maďarským, v ktorých sa všetky predmety učili po maďarsky. Ich pôsobenie muselo povoliť Ministerstvo školstva a národnej osvety.

Zavádzanie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka na gymnáziách bolo referátom školstva realizované už koncom roka 1918. Do konca školského roka 1918/1919 sa po slovensky učilo v dvoch gymnáziách, v 11 reálnych gymnáziách, v jednom lýceu a v troch reálkach.²¹⁸ Stav gymnázií s vyučovacím jazykom maďarským s počtami študentov v školskom roku 1919/1920 dokumentujú údaje v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 13

Gymnáziá s vyučovacím jazykom maďarským na Slovensku a počet žiakov v nich v školskom roku 1919/1920.²¹⁹

Školy	Počty žiakov v ročníkoch.								
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Spolu
Štát. reál. gym. Bratislava, pobočky	-	66	90	67	34	63	51	62	433
Evanj. gym. Bratislava	139	90	67	99	59	62	56	68	640
Kat. benedikt. gym. Komárno	94	80	84	69	56	44	43	55	525
Štát. reál. gym. Košice, pobočky	60	48	56	39	19	11	13	25	271
Štát. gym. Levice, pobočky	-	55	54	50	23	25	22	19	248

²¹⁸ NEUHÖFER, Rudolf. *Střední školství v prvních deseti letech Československé republiky po stránce organizační*. Praha: Státní nakladatelství, 1928, s. 13.

²¹⁹ *Věstník ministerstva...* Roč. II, 1920, č. 12 – příloha, s. 2.

Štát. gym. Lučenec (pobočky)	71	63	53	65	40	53	48	35	428
Mest. gym. Nové Zámky	115	122	122	89	65	84	79	67	743
Evanj. gym. Prešov (pobočky)	-	68	67	56	49	53	51	55	399
Evanj. gym. Rim. Sobota	72	49	48	48	39	56	44	38	394
Štát. gym. Rožňava (pobočky)	-	52	46	60	40	35	36	28	297
Štát. gym. Šahy	22	33	32	14	-	-	-	-	101
Št. reálka Bratislava (pobočky)	-	44	-	47	20	25	56	-	192
Št. reálka Košice (pobočky)	-	61	62	48	35	20	44	-	270
študentov spolu									4 941

Na štyroch rôznych typoch gymnázií s vyučovacím jazykom slovenským sa v školskom roku 1919/1920 učilo 6 227 študentov, na uvedených maďarských školách 4 941 žiakov. Sumár študentov na všetkých gymnáziách predstavoval 12 231. Študenti v maďarských triedach tvorili z celkového počtu 40,39%, v slovenských 50,91%.

Počet žiakov v maďarských triedach v absolútnom i relatívnom vyjadrení v nasledujúcich rokoch klesal, čo zodpovedalo zatváraní maďarských škôl, resp. postupnému znižovaniu maďarských pobočiek v slovenských školách. Už o rok neskôr, v školskom roku 1920/1921 sa v jazyku maďarskom na gymnáziách vzdelávalo 4 493 študentov, čo bolo o 448 menej ako v predchádzajúcom. V slovenských gymnaziálnych triedach sa učilo 6 693 študentov, čo predstavovalo nárast o 466 žiakov.²²⁰ V roku 1923/1924 sa na všetkých štyroch typoch gymnaziálneho štúdia vzdelávalo 16 025 študentov, z ktorých bolo slovenskej národnosti 10 088 (62,95%), maďarskej 3 936 (24,57%) a nemeckej 1 173 (7,3%).²²¹

²²⁰ Věstník ministerstva...Roč. II., 1920, č. 24. Statistika středního školství ve školním roce 1920 – 1921, s. 13-15.

²²¹ SNA, f. Anton Štefánek, š. 28, inv. č. 914.

Kvantitatívne údaje o počte maďarských škôl, tried a študentov v tridsiatych rokoch dokumentuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka č. 14

Maďarské gymnáziá, triedy a študenti v 30. rokoch.²²²

	Počet v školskom roku		
	1929/1930	1932/1933	1936/1937
školy	5 (+ 2 pobočky)	5 (+ 2 pobočky)	5 (+ 2 pobočky)
triedy	75	88	77
študenti	2 579	3 626	3 380

V školskom roku 1936/1937 gymnaziálne vzdelávanie v jazyku maďarskom získavalo 3 380 žiakov, celkový počet študentov na stredných školách (mimo učiteľských ústavov) dosahoval 28 380, teda podiel študentov v maďarských školách bol 11,90%. Samostatnými vzdelávacími inštitúciami s vyučovacím jazykom maďarským boli gymnáziá v Bratislave, Košiciach, Komárne (benediktínske), v Šahách a v Rimavskej Sobote, kde na maďarskej škole pôsobili aj triedy s vyučovacím jazykom slovenským.²²³ V maďarských pobočkách sa učilo na gymnáziách v Lučenci a v Nových Zámkoch.

Vzhľadom k tomu, že v štruktúre maďarských stredných škôl prevládali gymnáziá (pred reálnymi, reformovanými a reálkami), uvádzame učebné plány uvedeného typu škôl, ktoré na základe výnosu MŠaNO platili od školského roka 1920/1921.²²⁴ Ministerstvo ich vydalo pre stredné školy s nemeckým a maďarským vyučovacím jazykom na Slovensku, čím sledovalo zjednotenia učebných plánov na uvedených vzdelávacích inštitúciách.²²⁵

²²² Spracované podľa: *Statistická príručka Republiky československé IV*. Praha: Státní úřad statistický, 1932, s. 355. *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1935, s. 221. *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé*. Roč. XIX., č. 46 – 47, s. 356-357.

²²³ NA, f. MŠ, š. 376.

²²⁴ V terminológii tej doby bolo označenie učebné osnovy svojím obsahom totožné s dnešným vyjadrením učebné plány.

²²⁵ *Věstník ministerstva...* Roč. II., 1920, č. 18, s. 300. Výnos okrem gymnázií určil jednotlivé vyučovacie predmety a ich hodinové dotácie aj pre reálky a reálne gymnáziá.

Tabuľka č. 15

Učebné plány gymnázií s maďarským vyučovacím jazykom (rok 1920).²²⁶

Predmet	Ročník								Spolu
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
náboženstvo	2	2	2	2	2	2	2	2	16
jazyk vyučovací	5	5	4	4	4	4	4	3	33
jazyk československý	4	4	4	4	4	4	4	4	32
jazyk latinský	6	5	5	4	5	5	4	4	38
jazyk český	-	-	4	4	4	4	3	4	23
dejepis	-	2	2	2	3	3	3	4	19
zemepis	2	2	2	2	1	1	1	-	11
matematika	3	3	3	3	3	3	3	2	23
prírodopis	2	2	-	-	2	2	2	2	12
chémia	-	-	-	2	2	2	-	-	6
fyzika	-	-	2	2	-	-	4	4	12
fil. propedeuti.	-	-	-	-	-	-	2	2	4
kreslenie	3	3	2	2	-	-	-	-	10
písanie	1	-	-	-	-	-	-	-	1
telocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	16
spolu	30	30	32	33	32	32	34	33	256

Výnos ďalej stanovil, že „*látka učebná v jednotlivých predmětech jest táž, jako na ostatních středních školách republiky československé.*“²²⁷ Ako vyplýva z plánov, povinným vyučovacím jazykom okrem „československého“ bol aj jazyk český. Učebné plány maďarských reálnych gymnázií, či reáliiek ho v zozname povinných predmetov neobsahovali.

Školská správa kládla dôraz na ideový súlad vyučovania dejepisu a štátnej ideológie Československej republiky. Ministerstvo školstva a národnej osvety od školského roka 1923/1924 zaviedlo na stredných školách s vyučovacím jazykom nemeckým, maďarským

²²⁶ *Věstník ministerstva...*, s. 300.

²²⁷ *Věstník ministerstva...* Roč. II., 1920, č. 18, s. 301.

a poľským nové osnovy dejepisu a zemepisu.²²⁸ Dejepis sa vyučoval od druhého ročníka gymnázií a reálnych gymnázií, prvého ročníka reálok a dievčenských lýceí, pričom začínal výukou československých dejín. Učebná látka sa na hodinách dejepisu preberala v chronologickom slede od najstarších dôb. Zvláštna pozornosť bola venovaná najvýznamnejším osobnostiam i obdobiam „v dějinách státu československého (jako jsou Břetislav, Přemysl Otakar II., doba Karla IV., doba Husova a husitská, Jiří poděbradský, panství Habsburků, zejména doba pobělohorská a protireformační, obrození a obnovení samostatnosti československého státu).“²²⁹ Problémy boli s učebnicami dejepisu. Pre druhý a tretí ročník neboli pre výuku dostupné, pedagógovia mali postupovať na základe svojich prednášok a to v súlade s učebnými osnovami a plánmi, ktoré boli identické pre slovenské i maďarské triedy.

Na maďarských školách (i odbočkách) bolo potrebné riešiť aj vykonanie maturitných skúšok. Na základe výnosu ministerstva školstva z januára 1920 bol druhý skúšobný jazyk, v ktorom študenti mohli vykonať maturitnú skúšku určený jazyk francúzsky, namiesto v Uhorsku používanej nemčiny. Uvedené rozhodnutie malo byť v platnosti do doby, kým „jazyk československý žáky dokonale osvojen nebude.“²³⁰ Na gymnáziách, reálnych gymnáziách, reformovaných gymnáziách a reálkach študenti povinne maturovali z jazyka vyučovacieho, vlastivedy a matematiky. Rozdiely boli v ďalších maturitných predmetoch, ktoré boli stanovené podľa charakteru gymnázia (latinský jazyk, grécky jazyk, živý jazyk a fyzika)²³¹ Výnos MŠaNO zo 4. januára 1928 určil, aby na gymnáziách s vyučovacím jazykom maďarským i nemeckým, na ktorých sa povinne vyučoval jazyk „československý“ aj v poslednom ročníku, bol tento predmet zaradený medzi maturitné. Zoznam povinných maturitných predmetov sa nezmenil (jazyk maďarský, matematika, vlastiveda).²³²

Uvedené učebné plány, podľa ktorých sa učilo na gymnáziách od septembra 1920, boli predovšetkým zo strany stredoškolských profesorov často kritizované kvôli vysokému počtu hodín v týždni. Ministerstvo školstva výnosom z júna 1927 upravilo učebné plány, vrátane gymnázií s vyučovacím jazykom maďarským.²³³ Učebný predmet jazyk český sa nevyučoval,

²²⁸ Věstník ministerstva...Roč. IV., 1922, č. 11, s. 452.

²²⁹ Věstník ministerstva...Roč. IV., 1922, č. 8, s. 343.

²³⁰ Věstník ministerstva...Roč. II., 1920, č. 5, s. 71.

²³¹ Věstník ministerstva...Roč. IV., 1922, č. 1, s. 6-7.

²³² Věstník ministerstva...Roč. X., 1928. Zošit 2, s. 63-64.

²³³ Věstník ministerstva...Roč. IX., 1927. Zošit 7, s. 239.

znížený bol počet hodín jazyka „československého“ z 32 na 23, rozšírená výuka latinského jazyka na 41 hodín a zavedené vyučovanie gréckeho jazyka od piateho ročníka. V ostatných predmetoch boli prevedené minimálne zmeny a celkový počet hodín všetkých predmetov v ôsmich ročníkoch sa podarilo znížiť na 249, oproti predchádzajúcim 256.

Jednou zo stredných škôl, v ktorej po roku 1918 došlo k zmene vyučovacieho jazyka bolo gymnázium v Leviciach. V školskom roku 1919/1920 bol otvorený 1. ročník s vyučovacím jazykom slovenským, do ktorého sa zapísalo 22 študentov, z nich 14 národnosti „československej“, sedem maďarskej a jeden nemeckej.²³⁴ Vyučovanie v ročníkoch 2. – 7. prebiehalo naďalej po maďarsky. Vzdelávalo sa v nich 248 študentov – 226 maďarskej, 5 nemeckej a 17 „československej“ národnosti. Postupne sa každý rok jeden maďarský ročník rušil a miesto neho bol otvorený ročník s vyučovacím jazykom slovenským. Postup štátnych školských orgánov vyvolal u obyvateľov veľkú nespokojnosť. Už v júni 1920, keď bol známy zámer školskej správy, sa príslušníci maďarskej minority obrátili listom na prezidenta republiky. Zdôraznili v ňom, že zákonodarstvo Československej republiky príslušníkom etnických menšín *„úplné užívanie ich národného jazyka v školách, v cirkvi a v obcovaní a odnárodnenie za trestuhodný skutok vyslovuje. Avšak zneváženie zákona je to, že hlavné gymnázium levické postupne slovenským chcú pretvoriť a naše deti pozbaviť možnosti učenia len preto, že len maďarský jazyk vedia.“*²³⁵ Apelovali na T. G. Masaryka slovami – *„prosíme pána Prezidenta, by ste boli tak láskavý patričným orgánom nariadiť, aby v zmysle zákona republiky a výjavov zodpovedných mužov jazykom učebným levického hlavného gymnázia maďarský uznali a aj naďalej nahali.“*²³⁶ Autori petície argumentovali predovšetkým vysokým zastúpením maďarského obyvateľstva v meste. Podľa cenzu v roku 1921 mali Levice 10 194 obyvateľov, z toho 6 676 maďarskej (65,48%) národnosti a 2 960 slovenskej (29,03%).²³⁷ Ministerstvo školstva a národnej osvety v správe poukazovalo na iný fakt – na etnickú štruktúru obyvateľov okresov Levice a Vráble, z obcí a miest ktorých mohli mladí ľudia študovať na gymnáziu v Leviciach. Podľa cenzu žilo v uvedenom roku v levickom okrese 40 239 obyvateľov, z toho 23 672 Slovákov (58,82%) a 15 708 Maďarov (39,02%). Okres Vráble mal 31 943 obyvateľov, z ktorých sa s maďarskou národnosťou identifikovalo 11 067 (34,64%)

²³⁴ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

²³⁵ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937...

²³⁶ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937...

²³⁷ *Statistický lexikon obcí v republice Československé. III Slovensko.* Praha: Štátní úřad statistický, 1927, s. 89. Údaje sú bez cudzích štátnych príslušníkov.

a slovenskou 20 158 (63,10%) osôb.²³⁸ MŠaNO pripustilo, že na juh od Levíc sú oblasti s výraznou prevahou príslušníkov maďarskej menšiny. Poukázalo však, že v materinskom jazyku môžu študovať na gymnáziách v Nových Zámkoch, Komárne a Šahách a zdôraznilo, že Slováci v okresoch Levice a Vráble strednú školu, na ktorej by mohli študovať vo svojom materinskom jazyku nemajú. Snaha maďarských obyvateľov Levíc a okolia sa neskončila úspešne a vzdelávací proces na gymnáziu v meste prebiehal v jazyku slovenskom.

Situácia sa vyhrotila tiež v otázke vyučovacieho jazyka na Hlavnom gymnáziu premoštrátov v Košiciach, kde premonštráti vyučovali v maďarskom jazyku do mája 1919. A. Štefánek zvlášť oceňoval svoju zásluhu, že sa mu podarilo donútiť katolícku cirkev (referenta Karola Medveckého) k zrušeniu významného gymnázia premoštrátov v Košiciach.²³⁹ Budovu školy prevzali do správy orgány ČSR a v jej priestoroch bolo zriadené Československé štátne reálne gymnázium, ktoré sa vyprofilovalo na najznámejšiu strednú školu v meste v období medzivojnovnej ČSR. V škole boli zriadené triedy s vyučovacím jazykom slovenským a pobočky, kde sa vzdelávanie realizovalo v jazyku maďarskom.

Vyučovanie v školskom roku 1919/1920 začalo na škole neskôr, až 1. októbra. Dôvodom bol nízky počet študentov zapísaných do slovenskej triedy. V Košiciach v tom období kolovali správy o vytvorení maďarského gymnázia, mnoho rodičov preto vyčkávalo. Keď sa na škole otvorila prvá trieda s vyučovacím jazykom slovenským, bolo v nej 27 žiakov, oproti 75 v maďarskej. Podobný scenár sa opakoval v lete 1920, keď počas letných prázdnin prebiehala v Košiciach intenzívna agitácia proti slovenskému gymnáziu. Maďarská katolícka obec, reprezentovaná prepustenými maďarskými profesormi bývalého premonštrátskeho gymnázia ohlasovala založenie samostatného gymnázia s vyučovacím jazykom maďarským, uverejnila zoznam profesorov i termín zápisu. Košické obyvateľstvo začalo zapisovať svoje deti do ohlasovanej školy a niektorí rodičia vyberali aj deti už zapísané na slovenské gymnázium. Ministerstvo školstva a národnej osvety však zriadenie ústavu nepovolilo, čo malo dohru aj na pôde Národného zhromaždenia ČSR, kde sa maďarskí poslanci v mene obyvateľov Košíc sťažovali na školské pomery v meste a žiadali otvorenie maďarského gymnázia povoliť.

Už v lete 1919 premonštráti spísali memorandum, ktoré zaslali i ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobárovi. Odpoveď nedostali a následne sa obrátili aj na

²³⁸ *Statistický lexikon obcí v republice Československej. III Slovensko...*, s. 160. Údaje sú bez cudzích štátnych príslušníkov.

²³⁹ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, Slovensko, š. 448. List V. Šrobárovi 21. júna 1919.

prezidenta T. G. Masaryka. V memorande zdôraznili, že konfiškáciou ústavu, o ktorej prelát jasovský nebol informovaný, veľkú krivdu utrpel nielen rád, ale aj mesto Košice. Za hlavného vinníka označili školského referenta A. Štefánka, ktorý si počínal, akoby „*byl pánem povolaným souditi ve veškerých zaležitostech, také v záležitosti minulosti....jako protestant nemůže činiti nároku na rozhodování ve školských věcech katolických*“²⁴⁰ Poukázali, že bývalé uhorské vlády sa pridržovali zásady, na základe ktorej katolícke školské záležitosti upravovali výlučne štátni činitelia katolíckeho vierovyznania. V závere memoranda žiadali, aby maďarské školské záležitosti katolícke boli „*předloženi anketě, které by se zúčastnili vynikající mužové ovzduší katolického a co nejméně zaujati*“²⁴¹ aj za účasti vydrživateľov maďarských katolíckych škôl, rovnako ako zástupcov rôznych typov katolíckych vzdelávacích ústavov. Do tej doby malo byť zastavené zaberanie akýchkoľvek škôl.

A. Štefánek v stanovisku informoval hlavu štátu o svojej návšteve gymnázia premonštrátov v Košiciach a vyjadril jednoznačné stanovisko. Rád rozhodne nemôže realizovať výuku na území Československej republiky, pretože „*svým složením, výchovou i tradicemi je čistě maďarský a neostýchal se ani nyní v poslední době, ač mu bylo umožněno ukončit školský rok a osvědčit svou loyálnost vůči státu, neustále agitovat mezi žáky proti slovenčině a proti státu.*“²⁴² K otázke prepustených maďarských pedagógov uviedol, že maďarských učiteľov na Slovensku je nadbytok, ale na druhej strane je neobsadených 1 700 miest na slovenských školách. V nasledujúcom období sa školská správa musí preto nevyhnutne orientovať na vzdelávanie pedagógov pre potreby škôl s vyučovacím jazykom slovenským. Štúdium učiteľov pre maďarské školy nebolo podľa názoru A. Štefánka v najbližšom období potrebné.²⁴³

O vyhrotenej situácii svedčí aj delegácia Košičanov u prezidenta republiky v októbri 1919, ktorá mu odovzdala petíciu podpísanú viac ako 10 000 obyvateľmi mesta a okolia. Sťažovali sa na školské pomery v Košiciach a žiadali, aby sa v nasledujúcich dvoch – troch rokoch na gymnáziu ešte vyučovalo maďarsky. T. G. Masaryk o situácii informoval Vavra Šrobára. Prezident vyjadril pochybnosť, že sa „*prováděním překotné reformy obyvatelstvo*

²⁴⁰ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937, Slovensko, š. 399.

²⁴¹ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937...

²⁴² A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937...

²⁴³ A ÚTGM, f. TGM – Republika, 1918 – 1937...

zbytočne popuzuje“ a upozornil na politickú nevyhnutnosť, „*aby práve Košice pro republiku byli získány, alespoň aby byli uklidněni.*“²⁴⁴ Situácia sa však nezmenila.

Rád premoštrátov sa viackrát usiloval o uznanie vlastníckych práv na budovu školy, nakoľko väčšiu časť finančných prostriedkov vynaložených na výstavbu maďarského gymnázia začiatkom 20. storočia hradili premonštráti.²⁴⁵ O spore sa diskutovalo aj na pôde parlamentu, kde poslanec Lajos Körmendy-Ékes v máji 1922 konštatoval, že gymnázium premonštrátov v Košiciach je majetkom rádu, ktorý budovu školy vystaval z vlastných prostriedkov, zariadil a tiež udržiaval. Gymnázium odňali rádu 11. septembra 1919 brachiálnou mocou a zabavili ho pre účely štátneho reálneho gymnázia.²⁴⁶ Rád premonštrátov sa viackrát usiloval o navrátenie budovy gymnázia, avšak neúspešne. Ich majetkom sa stala až v roku 1939.

Výuka všetkých predmetov na maďarských gymnáziách bola realizovaná v jazyku maďarskom, okrem vyučovania slovenčiny, na hodinách ktorej sa ale používal i maďarský jazyk ako „výpomocný“. Prvými učebnicami slovenského jazyka na maďarských vzdelávacích inštitúciách boli *Rendszeres szlovák nyelvtan*, (Vladimír Richlik), *Szlovák nyelvtan* (János Damborský) a *Gyakorló könyv a szlovák nyelvtanhoz* (Eduard Krajnyák).

Učebnú osnovu maďarčiny v maďarských školách určil výnos ministerstva školstva z apríla 1925.²⁴⁷ Cieľom vyučovania maďarského jazyka bola dôkladná znalosť spisovnej maďarčiny, vývoja tohto jazyka, spoznanie hlavných maďarských nárečí, ale tiež znalosť maďarskej literatúry a v súvislosti s tým aj najvýznamnejších smerov svetovej literatúry.

Počet študentov maďarskej národnosti, ktorí získavali vzdelanie na stredných školách s vyučovacím jazykom slovenským postupne narastal. Medzi nepovinné predmety na slovenských gymnáziách bol zaradený aj maďarský jazyk. Jeho učebné osnovy vydalo ministerstvo školstva v októbri 1930. Boli vypracované tak, aby študenti porozumeli bežnej konverzácii v maďarskom jazyku, nie príliš náročnému maďarskému písanému textu a boli schopní vyjadrovať svoje myšlienky o základných javoch každodenného života.²⁴⁸

²⁴⁴ Archiv Kanceláre prezidenta republiky (A KPR) Praha, f. Kancelár prezidenta republiky (KPR) 1919 – 1947, š. 39, inv. č. 515 (G).

²⁴⁵ Vyučovanie v nových priestoroch školy sa začalo vo februári 1905. Budova bola na tú dobu moderná, disponovala novým zariadením, vodovodom, elektrickým osvetlením, telocvičňou, špecializovanými učebňami a kabinetmi pre pedagógov.

²⁴⁶ K neujasnenej situácii prispeli aj údaje v pozemkovej knihe o vlastníctve pozemkov, na ktorých stáli všetky gymnaziálne budovy.

²⁴⁷ *Věstník ministerstva...* Roč. VII., 1925. Zošit 5, s. 134-138.

²⁴⁸ *Věstník ministerstva...* Roč. XII., 1930. Zošit 10, s. 482-483.

Nezohľadňovali teda potreby študentov maďarskej národnosti rozširovať si znalosť maďarského jazyka.

Pre všetky štátne stredné školy (české, slovenské, nemecké, poľské maďarské, rusínske, ukrajinské, hebrejské) platili rovnaké predpisy, učebné osnovy i výnosy ministerstva školstva a osvet. Školská správa opakovane deklarovala vyspelý demokratický systém Československej republiky. Žiaci a študenti všetkých stupňov a typov škôl, bez rozdielu vyučovacieho jazyka mali byť vychovávaní k priateľskému súžitiu, národnostnej a náboženskej znášanlivosti, k oddanosti k Československej republiky a k úcte k jej demokratickému zriadeniu. Na základe výnosu ministra školstva a národnej osvet z 12. apríla 1933 boli profesori a učitelia povinní sa zdržať akýchkoľvek prejavov, poznámok, výkladov, ktoré by mohli u žiakov vzbudiť zdanie pedagogovej národnostnej, politickej, či náboženskej zaujatosti.²⁴⁹ V podobnom duchu sa niesol aj výnos z 11. septembra 1933 o štátnoobčianskej výchove na školách národných, stredných a odborných všetkých stupňov. Učitelia a profesori boli povinní prísne dbať na to, že podľa ústavy tvorila Československá republika jednotný a nedeliteľný štátny celok s jedinou a nedeliteľnou štátnou suverenitou. V Československej republike nemohli byť *„dvě ani více suverenit, nemůže tudíž býti ani zvláštní suverenity českého, ani suverenity slovenského nebo jiného národa, nýbrž jest jen jednotná nedílna suverenita jednotné nedílné Československé republiky.“*²⁵⁰

Pri príležitosti 10. výročia vzniku Československej republiky sa slovenský katolícky biskupský zbor v októbri 1928 obrátil listom na československú vládu s požiadavkou o vrátenie 21 gymnázií,²⁵¹ ktoré boli po roku 1918 zrušené a niektoré z nich aj vyvlastnené. V prípade niektorých stredných škôl došlo k zmenám v pozemkových knihách, na základe ktorých sa ich majiteľom stal československý štát.²⁵² Biskupi v liste zdôraznili, že zásadné práva katolíkov boli na školách od ich vzniku nepretržite uplatňované do 3. mája 1919, keď školský rok musel byť ukončený a vyučovanie v nasledujúcom školskom roku, ani v ďalších, nebolo povolené. Výnimkou boli dve stredné školy – v Komárne s vyučovacím jazykom maďarským a slovenské v Trnave. Vzdelávanie na strednej škole v Komárne pokračovalo nepretržite, ale škola v Trnave

²⁴⁹ *Věstník ministerstva...* Roč. XV., 1933. Zošit 4, s. 82.

²⁵⁰ *Věstník ministerstva...* Roč. XV. 1933. Zošit 9, s. 254.

²⁵¹ Boli to stredné školy v Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici, Bratislave, Komárne, Košiciach, Leviciach, Levoči, Nitre, Nových Zámkoch, Prešove, Podolínci, Prievidzi, Rožňave, Ružomberku, Sabinove, Skalici, Svätom Jure, Trenčíne, Trnave, Trstenej a Užhorode.

²⁵² Boli to nasledujúce stredné školy: v Banskej Štiavnici, Košiciach, Leviciach, Nitre, Podolínci, Prievidzi, Ružomberku.

bola zrušená. Biskupi ďalej akcentovali, že „čo ako neprajná bola bývalá uhorská vláda voči katolíckemu rázu týchto verejných stredných škôl, predsa ani raz sa neopovážila zneuctiť prastaré, nadobudnuté práva svojich občanov. Stalo sa to len po prevrate.“ Dôvodom pre zrušenie katolíckych stredných škôl boli, podľa názoru slovenských katolíckych biskupov, „profesorské sbory maďarské týchto stredných škôl.“²⁵³

Na základe uvedenej žiadosti katolíckeho biskupského zboru boli prevedené pozemkoknižné opravy a zaistené právo katolíckej cirkvi na budovy škôl. V praxi však „všetko zostalo tak, ako sa to utvorilo po štátnom prevrate“ a ako na to poukázal poslanec Géza Porubszky na zasadnutí poslaneckej snemovne 30. novembra 1936, „voči Maďarom sa to ešte zhoršilo, lebo na veľa miestach Maďarmi obývaných pozbudli niektoré z tých starých 21 gymnázií nielen svoj náboženský, ale i maďarský charakter. Tak sa to stalo v Leviciach, Rožňave a Užhorode, inde však, ako v Košiciach, je budova poštátneného maďarského katolíckeho gymnázia v naprosto zanedbanom stave.“²⁵⁴

Predstavitelia maďarských politických strán počet maďarských stredných škôl hodnotili ako nedostatočný a žiadali obnovu maďarských gymnázií predovšetkým v Rožňave a v Leviciach. Pranierované bolo najmä zrušenie premonštrátskych gymnázií v Košiciach i v Rožňave a katolíckeho v Užhorode, ktoré maďarské obyvateľstvo dlhú dobu vnímalo ako veľkú krivdu. Ako upozornil poslanec Károly Hokky na zasadnutí poslaneckej snemovne 29. novembra 1934 „nikdy nezabudneme na hroznú nespravodlivosť, že ste nám ich vzali. Z gymnázia v Rožňave urobili ste kasárne. K tomu netreba komentáru, to samo dostatočne charakterizuje, ako sa tuná rešpektuje maďarská kultúra.“²⁵⁵

Počet stredných škôl s vyučovacím jazykom maďarským bol pre maďarskú minoritu zvlášť dôležitý aj z toho aspektu, že gymnáziá a učiteľské ústavy v Československej republike boli školami, kde sa vzdelávala a formovala podstatná časť inteligencie. Táto skupina obyvateľstva zohrávala dôležitú úlohu pri utváraní a upevňovaní etnickej identity či už maďarskej, alebo slovenskej.

²⁵³ A ÚTGM, f. TGM – republika, 1918 – 1937, školství, š. 448.

²⁵⁴ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1936.* Těsnopisecké zprávy 53 – 75. IV. volebné obdobie, 4. zasadnutie. Těsnopisecká zpráva o 67. schůzi poslanecké sněmovny Národního zhromáždění republiky Československé. 30. novembra 1936. Vystúpenie poslanca Gézu Porubszkého.

²⁵⁵ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1934.* Těsnopisecké zprávy 313 – 359. III. volebné obdobie, 11. zasadanie. Těsnopisecká zpráva o 350. schůzi poslanecké sněmovny Národního zhromáždění republiky Československé. 29. novembra 1934. Vystúpenie poslanca Károlya Hokkyho.

Už v júni 1921 József Szent-Ivány v liste adresovanom predsedovi vlády a prezidentovi republiky kritizoval nízky počet maďarských gymnázií, ktorých v tom čase bolo šesť. Podľa jeho vyjadrenia 2 000 detí maďarskej národnosti, ktoré mali záujem o stredoškolské vzdelanie, nemalo možnosť získať ho vo svojom materinskom jazyku. Aj keď boli splnené podmienky pre otvorenie súkromných a konfesijných gymnázií, vláda ich účinkovanie nepovolila.²⁵⁶

Maďarská politická reprezentácia poukazovala aj na fakt, že pomer maďarských gymnázií na celkovom počte týchto škôl v Československej republike ďaleko zaostával za podielom Maďarov na počte obyvateľov štátu. Podľa cenzu v roku 1930 predstavoval podiel osôb maďarskej národnosti na celkovom počte obyvateľstva ČSR 4,78%, Slovenska 17,57%.

V školskom roku 1933/1934 bolo celkove na Slovensku v prevádzke 44 gymnázií (gymnáziá, reálne gymnáziá, reformované reálne gymnáziá a reálky). Z uvedeného počtu bolo 36 slovenských, v piatich sa učilo po maďarsky a tri mali vyučovací jazyk nemecký. Vzdelávalo sa v nich spolu 22 882 študentov, pričom slovenskú („československú“) národnosť malo 16 544 (72,30%), nemeckú 1 872 (8,18%) a maďarskú 4 060 (17,74%). Učiteľských ústavov bolo 15, v 14 sa učilo po slovensky, v jednom po maďarsky. V uvedenom type stredných škôl získavalo vzdelanie 2 918 študentov, z toho 2 423 (83,03%) Slovákov, 22 (0,75%) Nemcov a 326 Maďarov (11,17%).²⁵⁷ Národnostnú štruktúru študentov stredných škôl na Slovensku v rokoch 1930/1931 a 1933/1934 uvádzajú údaje v tabuľke č. 16.

Tabuľka č. 16

Národnostné zloženie študentov stredných škôl (gymnáziá a učiteľské ústavy) na Slovensku v školských rokoch 1930/1931 a 1933/1934.²⁵⁸

Národnosť študentov	Školský rok 1930/1931		Školský rok 1933/1934	
	počet	podiel v %	počet	podiel v %
slovenská	14 159	70,19	18 967	73,51
maďarská	3 806	18,86	4 386	17,00
nemecká	1 508	7,47	1 894	7,34
spolu	20 171		25 800	

²⁵⁶ SNA, f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, š. 40.

²⁵⁷ HORVÁTH, Pavel. *Príručka hospodárskej...*, s. 187.

²⁵⁸ HORVÁTH, Pavel. *Príručka hospodárskej...*

Podľa údajov uvedených v tabuľke č. 16 klesol v priebehu štyroch školských rokov podiel študentov maďarskej na celkovom počte žiakov stredných škôl z 18,86% na 17,00%, aj podiel nemeckých študentov bol o 1 % nižší. Podiel Slovákov na stredných školách sa zvýšil zo 70,19% na 73,51%. Uvedený zdroj poskytuje informácie o národnostnej štruktúre študentov všetkých stredných škôl na Slovensku. Počty žiakov na stredných vzdelávacích inštitúciách podľa vyučovacieho jazyka neuvádza. Je ťažké preto vyčíslieť, koľko študentov maďarskej národnosti získavalo vedomosti na školách vo svojom materinskom jazyku a koľko z nich sa vzdelávalo na gymnáziách a učiteľských ústavoch s vyučovacím jazykom slovenským, alebo nemeckým.

V školskom roku 1931/1932 pôsobilo na stredných školách (gymnáziách a učiteľských ústavoch) 1 129 pedagógov, z toho 921 (81,15%) v slovenských, 63 (5,58%) v nemeckých, 138 (12,22%) v maďarských inštitúciách a sedem (0,62%) v ruskom gymnázii. Podľa národnostnej príslušnosti to bolo 671 Čechov (59,43%), 284 (25,15%) Slovákov, 76 (6,73%) Nemcov, 90 (7,97%) Maďarov a osem (0,70%) Rusov.²⁵⁹ Aj v maďarských školách bola etnická príslušnosť pedagógov rôznorodá.

Tabuľka č. 17

Národnosť pedagógov na stredných školách s vyučovacím jazykom maďarským.²⁶⁰

Pracovné zaradenie	Počet pedagógov									
	štátne školy					neštátne školy				
	národnosť					národnosť				
	slov.	česká	maď.	nem.	spolu	slov.	česká	maď.	nem.	spolu
riaditelia, správcovia	4	-	1	-	5	-	-	2	-	2
profesori	23	1	62	4	90	-	-	19	3	22
dočasní profesori	12	-	1	-	13					
suplujúci profesori	4	-	-	-	4	1	-	-	-	1

²⁵⁹ Slovenské školstvo v prítomnosti...,s. 39.

²⁶⁰ Slovenské školstvo v prítomnosti...,s. 38.

zmluvní učitelé	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-
spolu	43	1	65	4	113	1	-	21	3	25

Postup školskej správy pri obsadzovaní riaditeľských postov nezodpovedal proklamovanej ústretovosti československých úradov voči maďarskej menšine – z piatich riaditeľov na existujúcich maďarských stredných školách boli štyria slovenskej národnosti.

Ministerstvo školstva – II. odbor (stredné školy) konštatovalo, že stredné školstvo bolo od vzniku republiky riadené aj v súlade s potrebami etnických menšín. MŠaNO síce nemohlo odškriepiť skutočnosť, že pri „*poměrné početnosti maďarského obyvateľstva 4,78% zůstává počet škol, tříd i žactva poněkud pozadu. Příčinou toho je, že maďarské obyvatelstvo má značnou diasporu mezi slovenským obyvatelstvem ve městech*“²⁶¹

Stredné školy fungovali len v mestách a podstatná časť maďarského obyvateľstva žila na vidieku. Rodičia museli zvládnuť financovanie ubytovania, cestovného, stravného a školného, nehovoriac už o učebných pomôckach. Keďže staré učebnice boli označené ako nevyhovujúce, bolo potrebné zakúpiť nové. Náklady boli príliš vysoké a za jednu novú učebnicu činili 15 – 20 korún. Ďalším problémom bolo platenie školného. V roku 1919 začalo na Slovensku platiť ustanovenie platné v Čechách, na Morave a v Sliezsku, t. j. na štátnych školách v menších mestách činilo 30 korún a vo väčších 40 korún polročne. Vládne nariadenie č. 463/1921 Zb. z. a n. postavilo školné na timokratickom základe, podľa príjmov rodičov. Výška školného sa pohybovala od 100 do 1 200 korún za školský rok. K ďalšej zmene došlo na základe vládneho nariadenia č. 144/1925 Zb. z. a n. od 1. septembra 1925, ktoré stupnicu školného viac diferencovalo. Od platenia školného boli oslobodení žiaci, ktorých rodičia mali ročný príjem v sume najviac 20 000 Kč, ale tiež vtedy, keď príjmy v prvom a druhom stupni plynuli z troch štvrtín zo služobného pomeru, resp. mzdy. Žiak mohol byť výnimočne oslobodený od školného, alebo mu mohlo byť školné znížené o jeden i dva stupne, ak podal žiadosť riaditeľovi ústavu a dokladoval ju relevantnými dôvodmi. V tomto prípade sa bral do úvahy aj prospech a chovanie žiaka. V súlade s nariadením sa školné platilo ročne podľa stupnici uvedenej v tabuľke č. 18.

²⁶¹ NA, f. MŠ, š. 377.

Tabuľka č. 18

Školné na štátnych stredných školách v ČSR od roku 1925.²⁶²

Stupeň	Ročný príjem rodičov v Kč	Školné na jeden školský rok v Kč
0	do 20 000	0
1	20 000 - 40 000	100
2	40 000 – 60 000	200
3	60 000 – 80 000	300
4	80 000 – 100 000	400
5	100 000 – 120 000	500
6	120 000 – 150 000	600
7	150 000 – 170 000	700
8	170 000 – 200 000	800
9	200 000 – 300 000	1200
10	300 000 – 500 000	2000
11	500 000 a viac	3000

Sociálna skladba maďarského obyvateľstva bola rôznorodá, ale podstatnú väčšinu populácie tvorili roľníci, ktorí len s ťažkosťami mohli finančne podporovať štúdium svojich detí na vyššom stupni škôl.

V mestách s výraznou prevahou maďarského obyvateľstva, akými boli napr. Dunajská Streda, Štúrovo, či Moldava nad Bodvou, napriek snahám rodičov neboli otvorené stredné vzdelávanie inštitúcie s vyučovacím jazykom maďarským. V Rožňave a v Leviciach, ktoré mali bohaté tradície stredoškolského vzdelávania v období Uhorska, bola situácia rovnaká. V oblasti Medzibodrožia neexistovala ani jedna maďarská stredná škola. V školskom roku 1936/1937 bolo na Slovensku 56 gymnázií, z nich sedem s vyučovacím jazykom maďarským (12,50%). Na konci školského roka 1936/1937 sa na Slovensku v gymnáziách vzdelávalo 27 692 študentov, z nich 3 370 (12,16%) v školách s vyučovacím jazykom maďarským. Do gymnázií

²⁶² *Sbírka zákonů...* Roč. 1925. Čiastka 56, vydaná 27. júna 1925, s. 676.

s vyučovacím jazykom slovenským chodilo 766 žiakov maďarskej národnosti a 217 do nemeckých škôl.²⁶³

Maďarskí opoziční politici kládli dôraz nielen na rozširovanie siete maďarských stredných škôl, ale nespokojnosť vyjadrovali aj s prideľovaním finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu na školy s vyučovacím jazykom maďarským. V roku 1934 pripadlo zo štátneho rozpočtu gymnáziám 177 948 000 Kč, z toho maďarským bolo pridelených 4 665 000 Kč, čo nezodpovedalo 4,78% podielu Maďarov na počte obyvateľov Československej republiky.

264

Učiteľské ústavy

Vzdelávanie učiteľov ľudových škôl riešil štát vytváraním stredných pedagogických vzdelávacích inštitúcií známych pod zaužívaným pojmom učiteľské ústavy. Tie pred rokom 1918 boli pričlenené k 1. stupňu vzdelávacej sústavy, v ČSR patrili k stredným školám.

V Československej republike sa delili na koedukačné, chlapčenské a dievčenské. Vzdelávanie po štyroch rokoch bezplatného štúdia uzatvárala maturitná skúška, na základe ktorej sa absolventi ústavov stali dočasnými učiteľmi ľudových škôl. Po ukončení 20 mesačnej praktickej služby vo verejnej, alebo súkromnej službe mali právo sa prihlásiť na skúšku učiteľskej spôsobilosti, absolvovanie ktorej bolo jedným z predpokladov na získanie definitívy. Prví absolventi učiteľských ústavov dostali do rúk maturitné vysvedčenie v roku 1924. Učiteľské ústavy spravoval buď štát, alebo cirkvi. Konfesiónálne učiteľské ústavy boli síce do istej miery samostatné, ale ich organizácia spočívala na zásadách spoločných pre celú republiku a štátom boli podporované.

V školskom roku 1920/1921 bolo na Slovensku celkove 16 učiteľských ústavov, z toho 14 slovenských s 15 triedami, jedno rusínske – štyri triedy a jedno maďarské – štyri triedy. Počas celej existencie Československej republiky fungoval jediný štátny maďarský učiteľský ústav v Bratislave – Štátny československý učiteľský ústav – maďarské oddelenie. Okrem toho pôsobili dve cirkevné pedagogické inštitúcie, v Komárne, ktorú spravovala reformovaná cirkev a v Bratislave pod správou rádu Svätej Uršule.

Existenciu jedinej štátnej vzdelávacej inštitúcie s vyučovacím jazykom maďarským zdôvodňoval školský referát tým, že „*prepustením tisícov učiteľov neznajúcich slovensky nastal*

²⁶³ *Zprávy Státního úřadu statistického*. Roč. XIX. (1938). Praha: Státní úřad statistický, 1938, s. 28-29. Uvedené podľa: SIMON, Attila. *Egy rövid esztendő krónikája...*, s. 48.

²⁶⁴ NA, f. MŠ, š. 376.

veľký prebytok maďarských učiteľov, ktorých nieto kde umiestniť. Preto zastavil školský referát účinkovanie maďarských učiteľských ústavov do tých čias, kým rezervy učiteľov maďarských nebudú vyčerpané.“²⁶⁵

Ako však konštatoval poslanec Károly Hokky na zasadnutí poslaneckej snemovne 29. novembra 1934, aj jediný maďarský učiteľský ústav v Bratislave *„môžeme nazývať len z polovice našim, lebo druhá jeho polovica je slovenská, a teda vôbec nie je samostatným ústavom. Profesorského sboru nemá a väčšina profesorov vykonáva v ňom vyučovanie iba ako vedľajšie zamestnanie.“²⁶⁶*

Finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu pre školu boli nízke. János Esterházy na zasadnutí poslaneckej snemovne v decembri 1935 uviedol, že pre učiteľské ústavy bolo v štátnom rozpočte na rok 1936 vyčlenených zaokrúhlene 19 miliónov korún, avšak o obnose *„určenom pre účely jediného maďarského učiteľského ústavu, sa tento rozpočet ani nezmienil...i tu by patrilo Maďarom obnos najmenej 919 820 Kč.“²⁶⁷*

Aj poslanec Endre Korláth na zasadnutí poslaneckej snemovne sa uvedeného dňa kriticky vyjadril k postupu ministerstva školstva k tomuto typu maďarských škôl. Odvolal sa na ministra Jana Krčmára, ktorý údajne konštatoval nedostatok maďarských pedagógov. Napriek tomu v návrhu štátneho rozpočtu nebolo *„postarané o zriadenie aspoň ešte jedného maďarského učiteľského ústavu, ač požiadavky o zriadenie maďarských škôl veľakrát sa odbývajú s tým, že niet maďarských pedagógov.“²⁶⁸*

Údaje o počte študentov na štátnych učiteľských ústavoch v 20. rokoch dokumentuje nasledujúca tabuľka.

²⁶⁵ NA, f. MŠ, š. 376..

²⁶⁶ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1934.* Těsnopisecké zprávy 313 – 359. III. volebné obdobie, 11. zasadanie Těsnopisecká správa o 350. schůzi poslanecké sněmovny Národního zhromáždění republiky Československé. 29. novembra 1934. Vystúpenie poslanca Károly Hokkyho.

²⁶⁷ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1935.* Těsnopisecké zprávy 1 – 24. IV. volebné obdobie, 2. zasadanie. Těsnopisecká zpráva o 16. schůzi poslanecké sněmovny Národního zhromáždění republiky Československé. 5. decembra 1935. Vystúpenie poslanca Jánosa Esterházyho.

²⁶⁸ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1935.* Těsnopisecké zprávy 1 – 24. IV. volebné obdobie, 2. zasadanie Těsnopisecká zpráva o 16. schůzi poslanecké sněmovny Národního zhromáždění republiky Československé. 5. decembra 1935. Vystúpenie poslanca Endre Korlátha. Endre Korláth bol poslancom za Maďarskú stranu práva a neskôr za Zjednotenú krajinskú kresťanskosocialistickú a maďarskú národnú stranu.

Tabuľka č. 19

Počet študentov na učiteľských ústavoch v 20. rokoch.²⁶⁹

Školský rok	Počet študentov			
		v triedach s maď. vyuč. j.	v triedach so slov. vyuč. j.	spolu
1921/1922	počet	100	1 377	1574
	podiel v %	6,35	87,48	100
1923/1924	počet	90	1 582	1790
	podiel v %	5,02	88,37	100
1925/1926	počet	115	1 534	1768
	podiel v %	6,50	86,76	100
1927/1928	počet	169	1 335	1626
	podiel v %	10,39	82,10	100
1929/1930	počet	245	1 435	1835
	podiel v %	13,35	78,20	100

Počet študentov v maďarských triedach sa v druhom desaťročí postupne zvyšoval a jeho podiel vzrástol zo 6,35% v školskom roku 1921/1922 na 13,35% v roku 1929/1930. Aj počas 30. rokov bol zaznamenaný nárast študentov, ktorí sa vzdelávali v maďarskom jazyku, z 266 v školskom roku 1930/1931 na 339 v roku 1936/1937.²⁷⁰ Z celkového počtu 2 907 žiakov to predstavovalo 11,66%.

Až s platnosťou od 12. januára 1938, boli maďarské pobočky na československom štátnom učiteľskom ústave v Bratislave od kmeňovej školy odlúčené a na základe rozhodnutia vlády bol zriadený samostatný štátny maďarský učiteľský ústav v Bratislave.²⁷¹ Ministerstvo školstva súhlasilo tiež so zriadením maďarského reformovaného učiteľského ústavu v Komárne.

²⁶⁹ Spracované podľa: *Statistická príručka Republiky československé*. IV. Praha: Státní úřad statistický, 1932, s. 357. Okrem tried s vyučovacím jazykom maďarským a slovenským boli na Slovensku aj učiteľské ústavy, v ktorých výuka prebiehala v jazyku podkarpatskoruskom – v tej dobe používané označenie v oficiálnych štatistikách.

²⁷⁰ *Zprávy státního úřadu statistického*. XIX. (1938), č. 46 – 47. Praha: Státní úřad statistický, 1938, s. 363. *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1938, s. 249.

²⁷¹ NA, f. MŠ, š. 377.

R. W. Seton Watson hodnotil stav maďarských škôl nasledovne. „*Maďari na Slovensku mali roku 1928 až 756 rozličných čisto maďarských škôl a zriadenie asi 25 ďalších ľudových škôl by pravdepodobne úplne vyhovelo podľa pomeru počtu maďarského obyvateľstva. Ale ...ešte vždy ani zďaleka nie je dostatočne postarané o vychovávanie budúceho pokolenia maďarských učiteľov.*“²⁷²

Odborné vzdelávanie

Významné miesto v školskom systéme Československej republiky mali odborné školy, ktoré pripravovali kvalifikovaných pracovníkov pre rôzny obory priemyselnej i poľnohospodárskej výroby. Aj pri tomto type vzdelávacích inštitúcií boli evidentné podstatné rozdiely v Čechách a na Slovensku, určené hospodárskou úrovňou oboch zemí. Rozvinutá priemyselná výroba v Čechách a na Morave mala tradíciu odborného školstva, ktoré dosahovalo vysokú kvalitu. Nízka úroveň rozvoja priemyslu a ekonomiky bývalého Uhorska, ako aj maďarizačný tlak spôsobili nerozvinutosť tohto typu vzdelávacích inštitúcií na Slovensku. Napriek podstatným zmenám v oblasti odborného školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1938, jeho kvantita, ale predovšetkým kvalita zaostávala za českými odbornými školami. Odborné školy vychovávali špecialistov, úradníkov, technikov, majstrov a kvalifikovaných remeselníkov, bez ktorých nebol možný ďalší vývoj hospodárskej výroby. Štruktúru odborných škôl na Slovensku po roku 1918 tvorili hospodárske, obchodné, priemyselné, odborné školy pre jednotlivé odvetia priemyslu, odborné školy pre ženské povolania a učňovské školy.

V rámci priemyselných odborných škôl existovala na Slovensku len jedna s vyučovacím jazykom maďarským – Vyššia priemyselná škola strojnícka v Košiciach. Nepriaznivý stav zodpovední pracovníci ministerstva školstva zdôvodňovali tým, že vzhľadom „*k počtu obyvateľstva maďarské národnosti sotva by bolo lze naléztí jiný obor než strojnický, kde by byla potřeba maďarských školených sil taková, aby pro tento obor mohla býti zřízena zvláštní průmyslová nebo odborná škola. Vždyť ani kapacita maďarské průmyslové strojnické školy v Košicích není plně využita.*“²⁷³ V školskom roku 1933/1934 sa v škole v Košiciach v štyroch triedach vzdelávalo 77 študentov.²⁷⁴

²⁷² SETON-WATSON, R. W. Československo a slovenský problém. In SETON-WATSON, R. W. *Slovensko kedysi...*, s. 57.

²⁷³ NA, f. MŠ, š. 377.

²⁷⁴ HORVÁTH, Pavel. *Průručka hospodárskej...*, s. 188.

Zvlášť negatívne vnímalo maďarské obyvateľstvo absenciu poľnohospodárskych odborných škôl, pretože podstatná časť príslušníkov maďarskej minority žila na vidieku a tradične sa venovala poľnohospodárstvu. Cenzus v roku 1931 potvrdil, že v poľnohospodárstve (roľníctvo, záhradníctvo a chov zvierat) pracovalo až 64,70% obyvateľov maďarskej národnosti.

Na nedostatok opakovane poukazovali aj predstavitelia maďarských opozičných strán a túto skutočnosť akcentovali aj v dokumente *Kultúrne krivdy maďarskej menšiny v Československu* v roku 1934. V dokumente je uvedené, že kým na začiatku 30. rokov existovalo 12 slovenských poľnohospodárskych škôl, „nemá maďarský poľnohospodár možnosť, aby sa o pôde a svojom odbore v materinskej reči dostatočne vzdelal.“²⁷⁵ Aj publicista R. W. Seton-Watson poukázal na nedostatok maďarských priemysloviek a najmä na absenciu stredných poľnohospodárskych škôl.²⁷⁶

K obchodným školám patrili obchodné akadémie, obchodné školy dvojročné, jednorročné a obchodné školy pokračovacie. V školskom roku 1920/1921 bolo vyučovanie v maďarskom jazyku realizované na piatich štátnych školách, z nich na jednej slovenskej obchodnej akadémii v Bratislave v maďarských pobočkách. Celkove v nich vzdelávanie získavalo 618 žiakov. V priebehu jedného roka došlo v rámci obchodných škôl k závažným zmenám. Samostatné školy s maďarským vyučovacím jazykom prestali fungovať a vzdelávanie v jazyku maďarskom sa uskutočňovalo v pobočkách na štyroch slovenských školách. Počet žiakov radikálne poklesol a v školskom roku 1921/1922 sa v 13 maďarských triedach učilo len 397 študentov.²⁷⁷

Začiatkom 30. rokov na úrovni odborných škôl v jazyku maďarskom sa vyučovanie realizovalo na obchodnej akadémii v Bratislave, v rámci štyroch jednorročných odborných kurzov v Nových Zámkoch, Leviciach a v Košiciach (jeden rímskokatolícky a jeden židovský). Okrem nich sa v jazyku maďarskom učilo na Nižšej hospodárskej škole v Komárne a Odbornej škole pre ženské povolania v Nových Zámkoch. Údaje MŠaNO zo školského roka 1937/1938 uvádzajú už dve obchodné akadémie s vyučovacím jazykom maďarským.

²⁷⁵ NA, f. MŠ, š. 376.

²⁷⁶ SETON-WATSON, R. W. Československo a slovenský problém. In SETON-WATSON, R. W. *Slovensko kedysi...*, s. 57.

²⁷⁷ *Věstník ministerstva...* Roč. IV., 1922, č. 22. Príloha: Výkaz o návštěvě státních škôl obchodních a těch nestátních, které mají státní subvenci, ve šk. roce 1922/23, s. 3.

Nepriaznivú situáciu maďarských obchodných škôl priznávalo aj ministerstvo školstva. Stav zdôvodňovalo tým, že maďarské obyvateľstvo obýva prevažne poľnohospodárske kraje, kde obchod je menej rozvinutý. Kvôli *“roztrouštenosti maďarského obyvateľstva po jižním Slovensku a podkarpatské hranici není větších přirozených středisk, kde by bylo lze zřizovat takové školy.”*²⁷⁸

Žiaci maďarskej národnosti sa mohli vyučiť remeslu na 28 maďarských učňovských školách. Boli to však školy s nízkym počtom tried, obvyčajne s jednou – dvoma, umiestnených najčastejšie v budovách meštianskych a ľudových škôl. V školskom roku 1930/1931 ich navštevovalo 2 803 žiakov.²⁷⁹

²⁷⁸ NA, f. MŠ, š. 377.

²⁷⁹ *Slovenské školstvo v prítomnosti...*, s. 60.

VIII. VYSOKOŠKOLSKÉ ŠTÚDIUM

Pred rokom 1918 vysokoškolské vzdelanie na Slovensku poskytovala Alžbetínska univerzita v Bratislave, založená v roku 1912. V Košiciach zabezpečovala právnické vzdelanie právnická akadémia (štátna). Vyššie vzdelanie bolo možné získať na evanjelickej Právnickej akadémii a evanjelickej Teologickej akadémii v Prešove, Pôdohospodárskej akadémii v Košiciach a Vysokej škole lesníckej a baníckej v Banskej Štiavnici. Na všetkých uvedených inštitúciách prebiehalo vzdelávanie v jazyku maďarskom. Po roku 1918 boli univerzita v Bratislave a právnická akadémia v Košiciach zrušené. Druhá košická akadémia bola transformovaná na štvorročnú strednú poľnohospodársku školu. Vzdelávanie na prešovských akadémiách evanjelická cirkev ukončila. Aj Vysokú školu lesnícku a banícku v Banskej Štiavnici postihli zmeny, keď bola reorganizovaná na štvorročnú strednú lesnícku školu a priemyselnú školu. Na všetkých uvedených školách sa vyučovacím jazykom stala slovenčina.²⁸⁰

Pedagógovia Alžbetinej univerzity krátko po zastavení jej činnosti odišli do Maďarska. Na základe rozhodnutia maďarskej vlády všetky fakulty univerzity, okrem fakulty štátnych a právnych vied, ktorá ostala v Bratislave, dočasne pôsobili v Budapešti. Bolo však zrejmé, že to nie je definitívne riešenie, pretože v hlavnom meste existovala dobre fungujúca Univerzita Petra Pázmanya, na ktorej vzdelávanie prebiehalo už od roku 1777. Vtedy bola univerzita presťahovaná z Trnavy, kde ju v roku 1635 založil ostrihomský arcibiskup Peter Pázmány. Rada Alžbetinej univerzity na čele s jej rektorom Bélom Fenyvessym intenzívne pracovala na tom, aby inštitúcia bola umiestnená v niektorom z maďarských miest. Do úvahy prichádzali Debrecín, Pécs a Győr a všetky prejavili veľký záujem o umiestnenie univerzity. O jej situovanie v Pécsi intervenoval u ministra Józsefa Vassa aj tamojší biskup Gyula Zichy. Z viacerých dôvodov padlo rozhodnutie pre Pécs, ktorý sa na základe zákona prijatým maďarským parlamentom v júni 1921 stal sídlom univerzity v lete 1922.

V akademickom roku 1920/1921 sa v jazyku maďarskom na Slovensku prednášalo na dvoch vysokoškolských inštitúciách – na Fakulte štátnych a verejných práv Alžbetinej univerzity a v Košiciach na štátnej právnickej akadémii. Obidve mali pôvodne účinkovať do 31. júla 1922 tak, aby vzdelávanie mohli ukončiť poslucháči, ktorí začali na školách študovať v akademickom roku 1918/1919. Parlament Československej republiky prijal 11. augusta 1921

²⁸⁰ O otázkach zrušenia vysokoškolského štúdia v maďarskom jazyku píše: POPÉLY, Gyula. *Búcsú a főiskoláktól. A felsőoktatás és a felvidéky magyarság (1918 – 1945). A fiatal magyar értelmiség útkeresése*. Bratislava: Madách-Posonium, 2005, s. 11 – 126.

vládne nariadenie o zriadení právnickej fakulty Komenského univerzity v Bratislave od zimného semestra akademického roka 1921/1922. Legislatívna norma riešila aj právnické vzdelávanie v jazyku maďarskom na území Slovenska. Na základe §4 bola maďarská právnická fakulta v Bratislave k 31. júlu 1921 zrušená.²⁸¹ Študenti fakulty vstupujúci do posledného ročníka mohli dokončiť štúdium buď na právnickej akadémii v Košiciach, kde vzdelávanie malo byť uzavreté koncom akademického roka 1921/1922, alebo na niektorej právnickej fakulte v Československej republike. Pri právnickej akadémii v Košiciach bola začiatkom školského roka 1921/1922 zriadená komisia pre štátne skúšky právnické a štátovedecké. Absolventi obidvoch maďarských škôl mohli byť na právnickej fakulte Komenského univerzity pripustení k štátnym skúškam, alebo *“k přísným zkouškám doktorským podle zkušebního řádu platného dříve na Slovensku, při čemž jest však v každém případě přihlížeti v jednotlivých zkušebních předmětech k právu československému.”*²⁸² Profesori pôsobiaci do tej doby na maďarskej právnickej fakulte v Bratislave a právnickej akadémii v Košiciach mohli byť menovaní na niektorej inej vysokej škole v Československu podľa zákona 79/1919 Zb. z. a n. Profesori na bratislavskej fakulte mohli do 60 dní od účinnosti legislatívnej normy požiadať MŠaNO o „prevzatie“, na základe čoho boli ministerstvom daní do dôchodku s riadnym finančným zabezpečením štátu v súlade so zákonom 269/1920 Zb. z. a n. V prípade, keď nepodali žiadosť, ministerstvo školstva klasifikovalo ich postup ako dobrovoľnú rezignáciu na svoje miesto. Uvedené ustanovenia sa týkali aj profesorov právnickej akadémie v Košiciach s tým, že lehoty boli posunuté o jeden školský rok, ku dňu 31. júla 1922. Pedagógom bratislavskej fakulty i košickej akadémie, od doby ich uzavretia počas jedného roka prináležala kompletná výplata za predpokladu, že zotrvali na území Československej republiky. Postup úradníkov a zriadencov obidvoch maďarských inštitúcií mal byť v podstate rovnaký s tým, že svoje žiadosti podávali na Komenského univerzitu. Na základe vládneho nariadenia č. 276/1921 Zb. z. a n. bolo na Slovensku ukončené vzdelávanie v maďarskom jazyk na vysokých školách k 31. júlu 1921 na právnickej katedre v Bratislave a k 31. júlu 1922 na právnickej akadémii v Košiciach.

Uvedené opatrenia vnímali príslušníci maďarskej minority negatívne. Referát školstva zdôvodňoval opatrenia výsledkami cenzu v roku 1921 a sťažnosti odmietal ako neodôvodnené. Zrušenie maďarskej univerzity údajne nebolo *„žádným těžkým kulturním*

²⁸¹ *Sbírka zákonů...* Roč. 1921. Čiastka 68, vydaná 20. augusta 1921, s. 1205.

²⁸² *Sbírka zákonů...*

proviněním, poněvadž i za dřívějšího režimu ničím nevynikala a nemá také žádné historie.“²⁸³

Právnická akademie v Košiciach nebola referátom školstva považovaná za rovnocennú s univerzitným vzdelaním a preto „její zrušení z důvodů úrovně a významu studií bylo provedeno zásadně, je úplně správné a musí být i uznáno.“²⁸⁴

Medzi maďarským obyvateľstvom vládne nariadenie č. 276/1921 Zb. z a n. vyvolalo ostré reakcie. Nespokojnosť vyjadrovali najmä tí, ktorí boli znením legislatívnej normy bezprostredne postihnutí - študenti bratislavskej fakulty. Vypracovali memorandum, v ktorom poukazovali najmä na dohodu z 25. septembra 1919 uzavretú medzi vtedajším vedením Alžbetinej univerzity, ministerstvom školstva a zmocnencom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. V súlade so znením dohody mala fakulta štátnych a právnych vied pôsobiť v Bratislave ďalšie tri roky – do konca školského roka 1921/1922 tak, aby jej poslucháči dokončili štúdium na Alžbetinej univerzite a dosiahli plnohodnotný diplom.²⁸⁵ Podľa autorov memoranda vládne nariadenie mnohým poslucháčom znemožní ukončenie štúdia. Aj keď v súlade s legislatívnou normou mala právnická akademie v Košiciach pracovať ešte jeden akademický rok a bratislavskí študenti mohli na nej ukončiť vysokoškolské vzdelanie, memorandum poukazovalo na fakt, že v Košiciach neboli podmienky pre prijatie poslucháčov z Bratislavy. Ďalej upozorňovalo, že z vtedajších 150 – 160 študentov fakulty štátnych a právnych vied by mnohí nevedeli uniesť finančné výdavky. Prezident T. G. Masaryk prijal delegáciu poslucháčov maďarskej fakulty štátnych a právnych vied v Prahe 14. septembra 1921 a prevzal predložené memorandum. Prehlásil, že o zatvorení fakulty sa bude informovať u príslušného ministra. V prípade, ak skutočne existuje spomínaná právoplatná dohoda, on sám v rámci svojich možností vyhovie požiadavke študentov práva. Praktické výsledky sa však nedostavili.

Pred chystaným uzavretím právnickej akademie v Košiciach jej študenti 2. júla 1922 v kaviarni Schalk-ház zorganizovali protestné stretnutie, na ktorom sa zúčastnili aj pedagógovia školy na čele s dekanom Hugóm Baintnerom.²⁸⁶ Vo vyhlásení, adresovanom ministrovi školstva žiadali ponechať košickú akadémiu aspoň ďalšie dva roky, aby poslucháči mohli dokončiť svoje štúdium. Právnická akademie však bola definitívne uzavretá k 31. júlu

²⁸³ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4 Mírová konference v Paříži a reparace 1918 – 1938, š. 55.

²⁸⁴ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1938, f. II/4...

²⁸⁵ POPÉLY, Gyula. *Búcsú a főiskoláktól...*, s. 52-53.

²⁸⁶ POPÉLY, Gyula. *Búcsú a főiskoláktól...*, s. 54.

1922, čím sa v Československej republike skončilo vzdelávanie v maďarskom jazyku na úrovni vysokých škôl.

V školskom roku 1921/1922 navštevovalo vysoké školy v Československej republike 1 200 študentov maďarskej národnosti a v akademickom roku 1926/1927 ich počet klesol na 899. Rozdiel bol ovplyvnený zrušením maďarskej právnickej akadémie v Košiciach. Väčšina maďarských študentov navštevovala nemecké vysoké školy v českých krajoch – 584, oproti 315 študujúcim na slovenských resp. českých.

Mnohí príslušníci mladej maďarskej generácie, ktorí žili na Slovensku, navštevovali univerzity v Maďarsku. V školskom roku 1918/1919 ich počet bol nízky, len 47, v nasledujúcom dokonca klesol na 35, ale v ďalšom období narastal – v akademickom roku 1920/1921 na 222 a nastávajúcom na 924.²⁸⁷ Väčšinou navštevovali univerzitu a vysoké školy v Budapešti, ale študovali aj v Debrecíne, Szegede, Miškovci a v Päťkostolí. Podľa vyjadrenia Ministerstva vnútra ČSR väčšina z nich sa stala členmi univerzitných a technických vysokoškolských spolkov, ktorých účelom okrem iného bolo „*prevádzanie maďarskej iredentistickej propagandy prostredníctvom študentov zo Slovenska.*“²⁸⁸ Československé štátne úrady ich tak apriori považovali za prívržencov iredentizmu, ktorí by potencionálne mohli pracovať proti zvrchovanosti Československa.

Minister s plnou mocou pre správu Slovenska v nariadení z júla 1921 stanovil, že príslušné úrady nemajú vystaviť cestovné pasy, resp. udeliť víza študentom, ktorí v nastávajúcom období prejavili záujem začať štúdium v Maďarsku. Študentom, ktorí už navštevovali maďarské univerzity a vysoké školy mohli úrady vydať pas len v tom prípade, keď sa preukázalo, že pokračovanie štúdia príslušného odboru v ČSR nie je možné, resp. keď sa jednalo o vykonanie skúšok na základe prechádzajúceho štúdia v Maďarsku. Vyslanectvo Československej republiky v júni 1923 oznámilo, že československé pasy vydané poslucháčom vysokých škôl v Maďarsku, ktoré študenti predložia tamajšiemu úradu za účelom predĺženia ich platnosti, budú vystavené s termínom platnosti do konca júla 1923.²⁸⁹ Vyslanectvo poukázalo na „*nepriaznivý dojem...že veľká časť študujúcich v Maďarsku sú synovia resp. dcéry čl. štátnych úradníkov a učiteľov na slovenských štátnych školách.*“²⁹⁰ Jednalo sa zrejme

²⁸⁷ ŠA Košice, f. KŽ, š. 221.

²⁸⁸ ŠA Trenčín, pracovisko Archív Bojnice, f. Okresný úrad (OÚ) Prievidza, š. 2, č. 671/23.

²⁸⁹ ŠA Trenčín, pracovisko Archív Bojnice, f. OÚ Prievidza, š. 3. Evidencia československých študentov v Maďarsku – pasy študentov do Maďarska.

²⁹⁰ ŠA Trenčín, pracovisko Bojnice, f. OÚ Prievidza, š. 3...

o pedagógov maďarskej národnosti, ktorí zložili služobnú prísahu a vykonávali pedagogickú činnosť. Záležalo im na vzdelaní svojich detí, na tom, aby mali vysokoškolský diplom, no v Československej republike by boli museli študovať v inom, než materinskom jazyku.

Vysokoškoláci neboli československými úradmi sledovaní len počas pobytu na Slovensku, ale tiež v priebehu štúdia na maďarských vysokých školách. Úsilie získať podrobné informácie o príslušníkoch maďarskej minority študujúcich v Maďarsku dokladá spis Ministerstva zahraničných vecí ČSR, podľa ktorého *„s naší strany zatím lze bezpečně kontrolovat osoby studující v Maďarsku a jejich činnost a chování doma. Vyslanectví obdrželo minulého měsíce zprávu košického županského úřadu s přesným uvedením všech studentů, kteří z košické župy studují v Maďarsku, se správou o jejich pasových a vojenských záležitostech, jakož i o jejich spolehlivosti...Bylo by vhodné, aby vyslanectví obdrželo podobný seznam /se jmény/ z celého Slovenska a z Podk. Rusi a sice dvojmo: pro vojenskou a pasovou evidenci a pro politickou sekci.“*²⁹¹ V spise je zoznam študentov a ich rodičov, ktorý vypracovali okresné úrady Košickej župy. Obsahuje názov a adresu navštevovanej školy v Maďarsku, mená a povolanie rodičov, úrady, ktoré vydali pasy a okrem toho charakteristiku *„mravnej a politickej zachovalosti“*. V nej je uvedené aj hodnotenie postojov k československému štátu a k Maďarsku, ako napr. *„Študent a otec sú spoľahliví...Tak otec aj syn, fanatickí Maďari...Zarytí Maďari, politicky nespoľahliví...Rodina je mravne a politicky bezúhonná.“*²⁹²

Okresní náčelníci na Slovensku boli povinní v rámci svojho obvodu vypracovať zoznam všetkých vysokoškolákov, ale aj stredoškolákov študujúcich v Maďarsku.²⁹³ Mali ich priebežne dopĺňať a pôsobeniu študentov počas pobytu na Slovensku i činnosti ich príbuzných venovať stálu pozornosť.

V správe vyslanectva Československej republiky v Budapešti z januára 1927 je uvedené, že *„študenti tuná nielen študujú, ale zapodieľajú sa pilne tiež s iredentou“* v rámci vysokoškolských spolkov. Podľa vyjadrenia československého vyslanectva *„každý študent*

²⁹¹ ŠA Košice, f. KŽ, š. 221, č. 15943/25 prez.

²⁹² ŠA Košice, f. KŽ...

²⁹³ ŠA Košice, f. KŽ, š. 221. Zoznam mal obsahovať nasledujúce údaje: 1. meno študenta, 2. rok narodenia, 3. ústav, ročník a miesto, kde študuje, 4. meno otca, alebo iného príbuzného za ktorým do okresu prichádza, 5. bydlisko a zamestnanie osoby uvedenej v bode 4, 6. ktorým úradom bol študentovi vydaný cestovný pas a ako dlho je platný, 7. poznámka, v ktorej mal byť uvedený výsledok šetrenia o mravnej a politickej spoľahlivosti študenta, jeho rodičov, resp. príbuzných uvedených v bode 4.

*z odlúčených území, má-li byť prijatý na tunajšie vysoké školy, musí byť členom niektorého z týchto spolkov.*²⁹⁴

Prelom v oblasti štúdia maďarskej mládeže zo Slovenska na vysokých školách v Maďarsku nastal po roku 1928. Ministerstvo školstva a národnej osvety vydalo 14. júla 1928 výnos, v ktorom stanovilo, že nebude nostrifikovať diplomy získané po 1. októbri 1928 na maďarských vysokých školách a uznávať štúdiá vykonané na týchto školách po uvedenom dni.²⁹⁵ Konzekventne, vysokoškolské diplomy, ktoré získali študenti zo Slovenska, resp. z Čiech v Maďarsku neboli uznané. Rovnaký stav však existoval aj na maďarskej strane, ktorá neuznávala diplomy získané na vysokých školách v Československu.

Ministerstvo školstva a národnej osvety postupovalo v súlade so zámerom zamedziť nárast počtu študentov maďarskej národnosti zo Slovenska na maďarských univerzitách.²⁹⁶ Striktnejší prístup sa uplatňoval aj v otázke uznania diplomov získaných pred 1. októbrom 1928. Realizované štúdiá a dosiahnuté diplomy pred 1. októbrom 1928 bolo možné uznať, resp. nostrifikovať len v prípade, *„bude-li preukázaná ich úplná rovnocennosť a keď nebude proti uznaniu, resp. nostrifikácii iných námietok.”*²⁹⁷ Iná situácia bola pri nostrifikovaní maďarských diplomov získaných pred 31. decembrom 1918. Ministerstvo školstva a národnej osvety výnosom z 18. marca 1931, v súlade so zákonom č. 276/1920 Zb. z. a n. stanovilo, že žiadosti kandidátov na nostrifikovanie maďarských diplomov *„treba riešiť individuálne, pri čom sa má hľadiť na chovanie žiadateľov po stránke štátnej lojality, ako aj na existenčné pomery.”*²⁹⁸

Keď R. W. Seton Watson hodnotil situáciu vysokoškolského vzdelávania v maďarskom jazyku v Československu uznal, že *„Maďari na Slovensku sotva môžu mať prijateľný nárok na osobitnú univerzitu, ale pre hlavné študijné predmety mali by mať osobitnú maďarskú fakultu v Bratislave s katedrami a lektorátmi, na ktorých by učili Maďari. Toto je tým súrnejšie, odkedy sa stalo potrebným nariadenie, že diplomy, zadovážené na maďarských univerzitách, sa v Československu neuznávajú. Slovom, veľmi záleží na tom, aby mladšie pokolenie maďarské*

²⁹⁴ ŠA Košice, f. KŽ, š. 221. Jednotlivé študentské organizácie, spolky boli združené do zemskeho študentského zväzu MEFHOZS.

²⁹⁵ *Věstník ministerstva...* Roč. X., 1928. Zošit 8, s. 317.

²⁹⁶ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1939, f. VIII/1 Zastupiteľský úrad v Budapešti 1918 – 1940, š. 18.

²⁹⁷ *Věstník ministerstva...* Roč. X., 1928. Zošit 8, s. 317.

²⁹⁸ SNA, f. Referát MŠaNO, š. 2, inv. č. 130.

*malo možnosť primeraného školovania vo svojom jazyku a aby bolo možno vychovávať dostatočný počet učiteľov a kňazov.*²⁹⁹

Stav, ktorý existoval v Československej republike v prvom decéniu jej existencie v oblasti vzdelávania mladých ľudí maďarskej národnosti na vysokých školách sa v 30. rokoch v zásade nezmenil a zostali tak bez možnosti získať vysokoškolské vzdelanie vo svojom materinskom jazyku. Absolventi stredných škôl s vyučovacím jazykom maďarským mali dve voľby. Buď pokračovať v štúdiu na vysokej škole v ČSR v jazyku českom, nemeckom, či slovenskom, alebo študovať vo svojom materinskom jazyku za hranicami Československa, v Maďarsku. V druhom prípade bez možnosti uznania vysokoškolského diplomu v Československej republike.

Napriek negatívnym dôsledkom, sa časť mladej maďarskej generácie rozhodla získať vysokoškolské vzdelanie na univerzitách a vysokých školách v Maďarsku. Československé štátne orgány pristupovali k nim naďalej podozrievavo, najmä z aspektu ich pravdepodobného členstva vo vysokoškolských iredentistických spolkoch. Ministerstvo vnútra často upozorňovalo všetkých županov, riaditeľov policajných riaditeľstiev v Bratislave a Košiciach na túto možnosť a inštruovalo uvedené úrady, aby štúdium povoľovali len v nevyhnutných prípadoch. Okresné úrady boli povinné viesť presnú evidenciu študentov svojho obvodu vzdelávajúcich sa v Maďarsku. Zoznamy mali obsahovať ich mená, vek, školy, na ktorých získavali vzdelanie, mená a bydliská rodičov a tiež informáciu o tom, kto vystavil študentovi pas.³⁰⁰ Bezpečnostné orgány venovali pozornosť aj organizačnej štruktúre spolkov zriadených na tamojších vysokých školách, pretože ich účelom, podľa názoru vedúcich činiteľov, bolo šíriť myšlienky iredenty prostredníctvom maďarských študentov zo Slovenska na území Československej republiky. Československé vyslanectvo v Budapešti ich aj z toho dôvodu sledovalo.³⁰¹

Vysokoškolskou maďarskou organizáciou, ktorá bola na československej strane vnímaná obzvlášť negatívne bola *Magyar Egyetemi és Főiskolai hallgatók Országos Szövetsége* – MEFHOZ (Krajinský zväz maďarských univerzitných a vysokoškolských poslucháčov). MEFHOZ bol klasifikovaný ako organizácia s výslovne nepriateľským iredentistickým programom. Podľa informácií československého veľvyslanectva v Budapešti primárnu úlohu

²⁹⁹ Seton-Watson, R. W. Československo a slovenský problém. In SETON-WATSON, R. W. *Slovensko kedysi...,s.* 57.

³⁰⁰ ŠA Košice, pracovisko Archív Rožňava, f. OÚ Rožňava, š. 27., prez.

³⁰¹ ŠA Košice, f. KŽ, š. 221.

v spolkovom hnutí na vysokých školách v Maďarsku zohrával bývalý ministerský predseda Pál Teleky, ktorý ako zahraničný predseda MEFHOS-u riadil aktivity organizácií v zahraničí. Z tohto titulu mu bolo zverené aj organizovanie maďarských vysokoškolákov žijúcich mimo územia Maďarska a v tej dobe študujúcich v maďarských mestách, najmä v Budapešti.³⁰²

Po prijatí uvedeného výnosu MŠaNO o nemožnosti nostrifikovania diplomov z maďarských vysokých škôl sa zvýšil počet poslucháčov maďarskej národnosti na vysokých školách v Československu. Na začiatku roka 1930 sa na vysokých školách v ČSR vzdelávalo 1 127 študentov maďarskej národnosti. Z uvedeného počtu v Prahe získavalo vysokoškolské vzdelanie 494, na školách v Brne 213 a na Slovensku 420 maďarských poslucháčov. Pritom 488 študovalo na univerzitách, na technických smeroch 435 a 204 na vysokých školách iného zamerania.³⁰³

Štátne orgány venovali mimoriadnu pozornosť dokonca aj prenášaní učebníc pri príchode študentov z Maďarska na Slovensko počas prázdnin. Ministerstvo vnútra výnosom zo dňa 7. marca 1931 síce povolilo, aby si študenti mohli priniesť aj učebnice, ale výlučne len na zvláštne potvrdenie vystavené vyslanectvom Československej republiky v Budapešti, ktoré muselo obsahovať presný zoznam kníh. Okresní náčelníci boli povinní oboznámiť o veci podriadené orgány a upozorniť pohraničné stanice, aby venovali zvýšenú pozornosť kontrole prenášaných kníh a to, ako pri „*ich prinášaní, tak aj ich vývoze z ČSR a zrovnávali počet a názvy učebníc s posúdeniami čs. vyslanectva v Budapešti.*“³⁰⁴ Štátne úrady nenechali nič na náhode, o čom svedčí aj písomný materiál z júna 1931, kedy Prezídium Krajinského úradu v Bratislave rozposlalo okresným náčelníkom a policajným komisariátom list s prílohou *Potvrdenie prevozu kníh*, ktoré vydávalo československé vyslanectvo v Budapešti jednotlivým študentom. Úrady tak mali mať presný obraz o postupe pri povoľovaní študijného materiálu, ktorý mohol byť dovezený z Maďarska do Československa.³⁰⁵

Predstavitelia maďarských politických subjektov, najmä Krajinskej kresťanskosocialistickej strany a Maďarskej národnej strany, pri rôznych príležitostiach poukazovali na skutočnosť, že mladí ľudia maďarskej národnosti nemajú v Československej republike možnosť získať vysokoškolské vzdelanie vo svojom materinskom jazyku. Využívali k tomu aj zasadnutie Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia ČSR. Na zasadnutí 5.

³⁰² Bližšie: OLEJNÍK, Milan. *Politické a spoločenské aktivity...*, s. 56-62.

³⁰³ LÁSZLÓ, Béla. *Maďarské národnostné školstvo...*, s. 200.

³⁰⁴ ŠA Košice, pracovisko Archív Rožňava, f. OÚ Rožňava, š. 18, č. 306, prez.

³⁰⁵ ŠA Košice, pracovisko Archív Rožňava, f. OÚ Rožňava, š. 18, č. 652, prez.

decembra 1935 poslanci prejednávali vládny návrh štátneho rozpočtu Československej republiky na rok 1936. V diskusii vystúpil aj János Esterházy a okrem iného sa v súvislosti s otázkami štátneho rozpočtu zaoberal aj vysokými školami. Uviedol, že v oblasti vysokých škôl je „situácia Maďarov priamo katastrofálna, lebo kým zo 137 mil. Kč venovaných vysokým školám patrilo by Maďarom podľa početného pomeru 6,5 mil. Kč, v skutočnosti nemajú Maďari ani jedinej katedry a ani nie je tu vôľa zriadiť maďarskú katedru. Už táto jediná krivda by stačila, aby kultúrni činitelia republiky pozdvihli svoj protest proti tomu.“³⁰⁶

Ministerstvo školstva v roku 1935 argumentovalo, že zabezpečiť univerzitné vzdelanie pre necelých 700 000 (691 923) obyvateľov maďarskej národnosti nie je z ekonomického a finančného hľadiska reálne.³⁰⁷ Operovalo tiež nedostatkom maďarských pedagógov. Poukazovalo na skutočnosť, že na Univerzite Komenského v Bratislave fungovala maďarská katedra a že na teologickej evanjelickej fakulte v Bratislave mohli poslucháči značnú časť svojich štúdií i skúšok vykonať aj v jazyku maďarskom. Podľa tvrdenia ministerstva na iných vysokých školách boli povolené skúšky s maďarským tlmočníkom.³⁰⁸

Vo vzdelávaní maďarských učiteľov dôležitú úlohu zohrávali katedry maďarského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte Komenského univerzity v Bratislave a Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Vedúcim oboch katedier bol od roku 1930 prof. Pavol Bujňák, ktorý mal slovenskú národnosť, podobne ako i ďalší členovia katedry. P. Bujňák pôsobil vo funkcii len krátku dobu, do roku 1933, keď náhle zomrel. Miesto vedúceho katedry v Prahe bolo obsadené Vladimírom Skaličkom. Na katedre v Bratislave ostal post vedúceho neobsadený. Bolo však potrebné riešiť nielen obsadenie vedúceho katedry, ale učiteľský kolektív doplniť aj kvalifikovanými pedagógmi. K dispozícii boli viacerí kandidáti, ktorí boli doporučení aj z maďarskej strany. Žiaden z nich podľa vyjadrenia kompetentných miest nemal vedeckú kvalifikáciu potrebnú k menovaniu profesora na vysokej škole. Situácia katedry našla široký priestor na stránkach maďarskej opozičnej tlače a získala politický podtón. Písali o nej ústredný tlačový orgán maďarských opozičných strán *Prágay Magyar Hírlap*, bratislavské *Magyar Ujság, Napló* vychádzajúce v Ostrave. V podstate všetky uvádzali, že obsadenie, resp.

³⁰⁶ Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1935. IV. volebné obdobie, 2. zasadanie. Těsnopisecké zprávy 1 – 24. Těsnopisecká zpráva o 16. schůzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. 5. decembra 1935. Vystúpenie poslanca Jánoša Esterházyho.

³⁰⁷ NA, f. MŠ, š. 376.

³⁰⁸ NA, f. MŠ...

neobsadenie maďarskej katedry nie je ani tak otázkou pedagogickou, či vedeckou, ale skôr politickou.

V roku 1934 sa novými členmi katedry stali Jozef Bakoš (maďarské – uhorské dejiny), František Jankovič (maďarská literárna história), Daniel Rapant (maďarské kultúrne dejiny) a Vojtech Cvengroš (cvičenia).³⁰⁹ Ani jeden z nich však nemal maďarskú národnosť.

Vysokoškoláci maďarskej národnosti študujúci v Prahe ešte v roku 1921 ustanovili, z iniciatívy redaktora časopisu *Prágai Magyar Hírlap*, prípravný výbor maďarského študentského združenia. Neskôr bol pomenovaný ako *Magyar akademikus keresztény köré Prágában* – MAKK (Kresťanský kruh maďarských akademikov v Prahe). Podľa stanov bolo účelom spolku pestovanie kresťanského ducha, šírenie maďarskej kultúry a hmotná podpora maďarských vysokoškolákov, prípadne aj stredoškolákov. MAKK mal pobočky aj v Bratislave a v Brne a podporovaný bol aj maďarským študentským zväzom v Budapešti. Od svojho vzniku bol československými úradmi vnímaný ako spolok, ktorý poskytoval priestor pre iredentu. Jeho pôsobenie, ale tiež činnosť maďarských vysokoškolákov bola štátnymi orgánmi dôsledne sledovaná. V januári 1933 Ministerstvo vnútra v Prahe tlmočilo správu pražského policajného riaditeľstva Predsedníctvu ministerskej rady, že medzi maďarskými študentmi strácajú maďarské opozičné strany vplyv a v dôsledku toho „*se zajíma v poslední době z pochopitelných důvodů i maďarské vyslanectví ...stále intensivněji o poměry vládnoucí mezi maďarskou mládeží.*“³¹⁰ Vplyv údajne získavali myšlienky sociálnej demokracie. Policajné riaditeľstvo však zjednodušene konštatovalo, že tým by došlo medzi staršou a mladšou maďarskou generáciou k ideovej roztržke a dokonca „*dalším důsledkem tohoto nového internacionalistického a socialistického smýšlení mládeže by byl konec iredentistického hnutí na Slovensku.*“³¹¹

MAKK však v radoch maďarských politikov požíval vážnosť a podporu. Keď 13. júna 1931 spolok organizoval spoločenský večierok zúčastnil sa ho aj maďarský vyslanec Szilárd Masirevich, maďarskí poslanci Géza Szüllő, József Törköly, Károly Hokky a i.³¹² V roku 1934 mal približne 400 členov.

Údaje o počte študentov maďarskej národnosti na vysokých školách v Československu uvádza nasledujúca tabuľka.

³⁰⁹ POPÉLY, Gyula. *Búcsú a főiskoláktól...*, s. 68-69.

³¹⁰ NA, f. Prezídium ministerskej rady (PMR), š. 575, č. 6145.

³¹¹ NA, f. PMR...

³¹² A Ú TGM, f. TGM – Republika 1918 – 1937, menšiny, š. 393.

Tabuľka č. 20

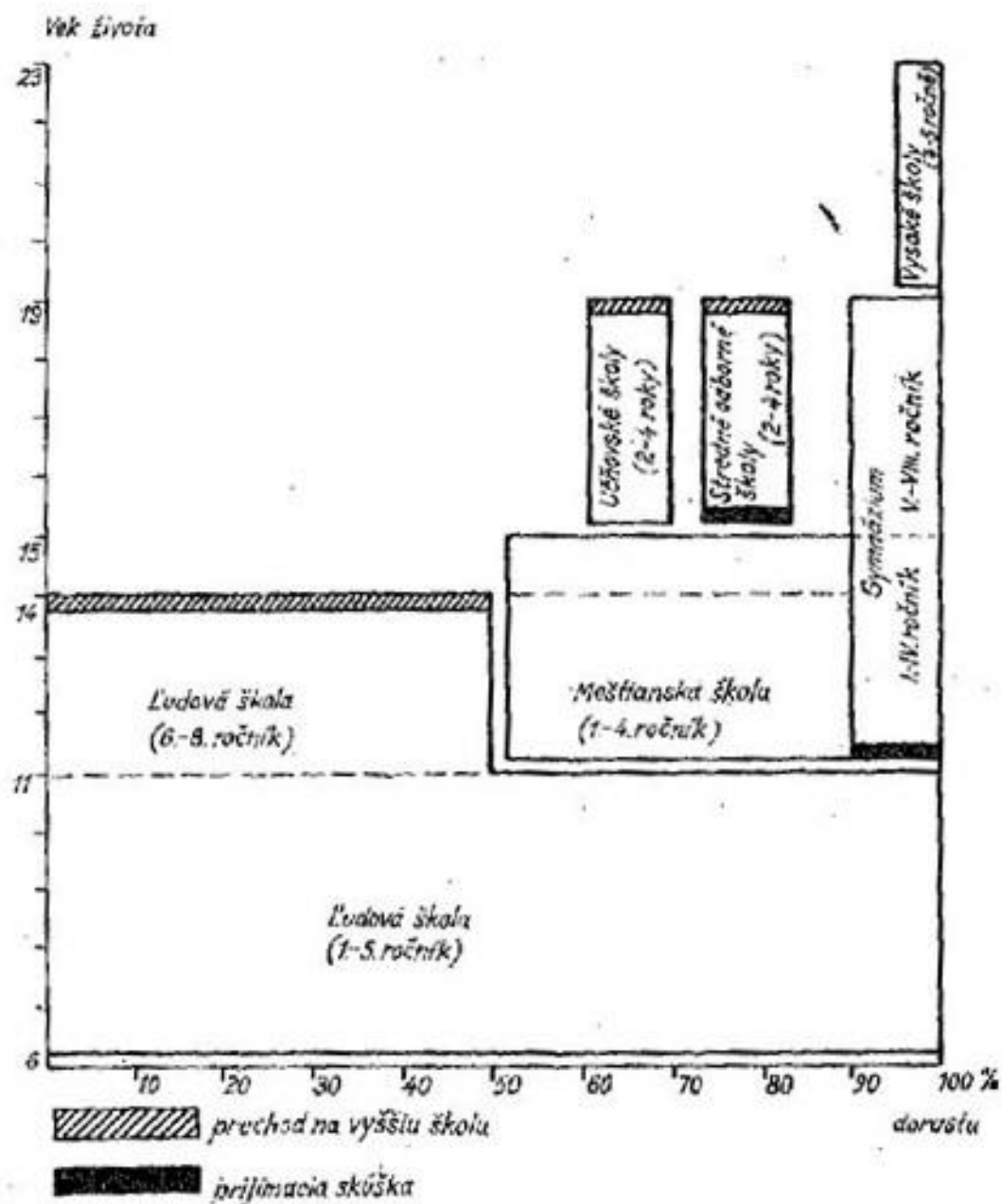
Študenti maďarskej národnosti na vysokých školách v Československu.³¹³

Akademický rok	Študenti		
	spolu	maďarskej národnosti	
		počet	podiel v %
1921/1922	28 570	1 200	4,20
1923/1924	26 226	833	3,17
1925/1926	27 725	779	2,80
1927/1928	28 899	982	3,39
1929/1930	31 164	1 127	3,61
1932/1933	33 332	1 157	3,47
1934/1935	31 640	953	3,01
1937/1938	27 878	878	3,14

Údaje dokumentujú, že podiel vysokoškolákov maďarskej národnosti nedosahoval zastúpenie príslušníkov maďarskej menšiny na celkovom počte obyvateľstva.

³¹³ Spracované podľa: *Statistická príručka Republiky československé*. IV. Praha: Státní úřad statistický, 1932, s. 351. *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1935, s. 218-219. *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé*. XIX. (1938), č. 57 - 58. Praha: Státní úřad statistický, 1938, s. 442-443. *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1937, s. 236-237.

Školský systém v Československej republike

IX. UČEBNICE

V Československej republike sa vo vyučovacom procese štátnych a obecných ľudových, meštianskych i stredných škôl mohli používať iba tie učebnice, ktoré schválilo MŠaNO, ako najvyšší správny úrad vo veciach školstva a osvety. Názvy odsúhlasených učebníc boli uverejňované v tlačovom orgáne ministerstva, vo *Věstníku ministerstva školství a národní osvěty*. Učebnice pre cirkevné vzdelávacie inštitúcie schvaľoval príslušný cirkevný úrad. Cirkevné školy podporované štátom však mohli na hodinách vyučovacieho jazyka, zemepisu, dejepisu, občianskej náuky a výchovy i počtov používať len učebnice schválené ministerstvom školstva. MŠaNO malo okrem toho právo zakázať používanie učebníc na školách ktoréhokoľvek druhu, vrátane cirkevných. Používanie zakázaných učebníc okresné úrady klasifikovali ako priestupok a okrem zabavenia učebníc trestali osoby, ktoré porušili nariadenie väzením do dvoch mesiacov a pokutou do 3 000 Kč. Výber zo schválených učebníc pre jednotlivé štátne a obecné školy prislúchal školským inšpektorom po návrhu učiteľských zborov. Na cirkevných školách prislúchal výber učebníc v medziach zákona cirkevným školským vrchnostiam.

Medzi prvé maďarské učebnice pre ľudové školy schválené ministerstvom školstva patrila *Czehszlovák Köztársaság honismertetése* (Vlastiveda československej republiky) napísaná Klimom Szaniszlom. Věstník MŠaNO uvádzal, že kniha sa akceptuje „všeobecne za učebnicu na ľudových školách s maďarskou vyučovacou rečou.“³¹⁴ Mená prekladateľov vestník nezverejnil, uviedol len ich iniciály.

Zmena obsahového zamerania vzdelávania sa týkala aj učebníc. Podľa A. Štefánka bolo nevyhnutné, aby sa učebná látka na maďarských školách prispôsobila novým pomerom, pretože, „maďarské učebnice a spôsob tradovania bol dosiaľ čisto maďarsko-štátny. Zmena sa hlavne týka výučby dejepisu, ďalej maďarského jazyka a literatúry, výučby československej vlastivedy, histórie československej, literatúry....tak, aby sa vyučovalo v duchu nového štátu.“³¹⁵

Ministerstvo školstva a národnej osvety výnosom z 18. decembra 1919³¹⁶ ustanovilo, že učebnice, ktoré nevyhovujú novým štátnym pomerom, resp. neboli vydané v Československej republike, musia byť začiatkom školského roka 1920/1921 zo stredných škôl

³¹⁴ *Věstník ministerstva...* Roč. II., 1920, č. 20, s. 426.

³¹⁵ SNA, f. Anton Štefánek, š. 12.

³¹⁶ *Věstník ministerstva...* Roč. II., 1920, č. 2, s. 2.

vyraďené. Kapacita vydavateľstiev a tlačiarň však nepostačovala potrebám vzdelávacieho procesu a preto ministerstvo výnosom zo dňa 31. augusta 1920 predĺžilo termín odstránenia základných učebných pomôcok do začiatku školského roka 1921/1922. Zodpovední pracovníci ministerstva školstva si boli vedomí nedostatku učebníc vyhovujúcich novej štátnej ideológii na stredných školách s vyučovacím jazykom maďarským. V prípade striktného dodržania výnosov sa vyučovací proces na maďarských školách mohol ocitnúť bez akýchkoľvek učebníc. V dôsledku tejto skutočnosti ministerstvo nariadilo riaditeľstvám všetkých stredných škôl, aby vyzvali profesorov a učiteľov ku koncipovaniu učebníc pre maďarské stredné školy, najmä pre jazyk „československý“, ale tiež pre jazyky maďarský (dejiny literatúry), nemecký i francúzsky a pre vyučovanie dejepisu a zemepisu.³¹⁷

Na výzvu zareagovali viacerí maďarskí pedagógovia všetkých stupňov škôl. Medzi prvými boli napísané dve čítanky pre ľudové školy, učebnica zemepisu a mluvnica. Pred zadáním do tlače museli prejsť hodnotením tomuto účelu vytvorenej schvaľovacej komisii. József Szent-Ivány v memorande z 23. júna 1921 uviedol, že komisia len veľmi pomaly pristúpila k cenzurovaniu kníh.³¹⁸ Poukázal na nízku úroveň už dvoch vydaných konkrétnych učebníc pre maďarské školy – čítanku, autorom ktorej bol člen spomínanej komisie a učebnicu Československej vlastivedy a dejín (*Czehszlovák honismeret és történelem*). V niektorých prípadoch bolo nariadené jednotlivé strany v starých knihách vytrhať, ako napr. v učebnici svetových dejín pre meštianske školy v časti vzťahujúcej sa k histórii Uhorska.³¹⁹

MŠaNO vydalo 3. júla 1928 pokyny o obsahu a úprave učebníc používaných na školách v Československej republike. Predovšetkým obsah čítaniek, učebníc literatúry, dejepisu, zemepisu a občianskej náuky musel byť v súlade so štátnou ideológiou. Prostredníctvom učebníc malo byť žiakom všetkých škôl vštepované vedomie československej štátnej príslušnosti a vlastenecké cítenie. Školské knihy nemali budiť nevraživosť voči tým štátom alebo národom, s ktorými „jsme sice za světové války byli v poměru nepřátelském, ale s nimiž dnes žijeme v míru a v kulturní a hospodářské vzájemnosti.“³²⁰

Dôležitú úlohu medzi spoločenskovednými predmetmi zohrával dejepis. Počas dvadsaťročnej existencie Československej republiky sa vo vzdelávacom procese všetkých stupňov škôl používali učebnice dejepisu predovšetkým českých, v menšej miere slovenských

³¹⁷ ŠA Košice, f. ČRG v Rožňave, š. 5.

³¹⁸ SNA, f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, š. 40.

³¹⁹ SNA, f. Ministerstvo s plnou mocou...

³²⁰ *Věstník ministerstva...* Roč. X., 1928, zošit 8, s. 301.

autorov. Na školách s vyučovacím jazykom maďarským platila prax, že učebnice dejepisu boli preložené do maďarčiny, resp. ich obsah bol aspoň sčasti „pomadařčený“, ³²¹ doplnený o pasáže určené pre maďarské triedy. V podstate sa jednalo o poznatky, informácie z dejín maďarského národa a o snahu využiť priestor na vytváranie kladného obrazu o Československej republike.

Ilustratívnym príkladom môže byť veľmi citlivá kapitola v histórii maďarského národa – Trianonská zmluva. Ani slovenské učebnice neobchádzali túto historickú udalosť, do popredia však kládli príbeh úspechu Československa v roku 1918 s dôrazom na pozitívne dôsledky pre Čechov a Slovákov. Učebnice dejepisu pre triedy s vyučovacím jazykom maďarským vo všeobecnosti venovali širší priestor Trianonskej zmluve, ako aj ďalším mierovým dohodám uzavretým po 1. svetovej vojne, s dôrazom na medzinárodné vymedzenie hraníc medzi ČSR a Maďarskom. V učebnici z roku 1923 text, ktorý učebnice dejepisu pre vzdelávacie inštitúcie s vyučovacím jazykom slovenským neobsahovali, už hodnotil postavenie príslušníkov maďarskej menšiny v novej republike, občianske slobody zaručené ústavou, jazykové práva, systém vzdelávacích inštitúcií s vyučovacím jazykom maďarským od ľudových, cez meštianske až po školy stredné. Vzťah maďarského obyvateľstva k Československu bol prezentovaný v pozitívnom duchu a akcentoval, že Maďari majú byť republike lojálni, keďže využívajú všetky práva a slobody, ktoré im štát garantuje. Malo byť ich samozrejmosťou podieľať sa na zachovaní štátu, na odvádzaní daní a na obrane vlasti. Text pozitívne hodnotil snahu príslušníkov maďarskej menšiny prispôbiť sa zmeneným podmienkam, v dôsledku ktorej „*po dohode s ostatnými národmi Československa spoločnou prácou usilujú o rozkvet vlasti. Je tomu tak preto, lebo Maďari majú radi túto zem, ku ktorej ich viaže ich minulosť, súčasnosť i budúcnosť.*“³²²

V učebniciach určených pre maďarské triedy boli vložené pasáže s cieľom konsolidovať národnostnú otázku v ČSR, či postavenie príslušníkov maďarskej republiky. Na druhej strane žiaci v triedach s vyučovacím jazykom slovenským neboli oboznámení o postavení maďarskej menšiny a v konečnom dôsledku boli im tak zamlčané relevantné informácie o objektívnom

³²¹ VAJDA, Barnabás. Trianonská problematika a (česko-)slovenské učebnice dejepisu. In MICHELA, Miroslav – VÖRÖS, László a kol. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 185.

³²² KOREŇ, József – JEŽO, Márton. *Történelem és alkotmánytan a magyar tannyelvű népiskolák felsőbb osztályai számára*. Prešov: STEHR-féle könyvkereskedés és könyvkiadóvállalt, 1923, s. 84. Citované podľa: VAJDA, Barnabás. Trianonská problematika a (česko-)slovenské učebnice dejepisu. In MICHELA, Miroslav – VÖRÖS, László a kol. *Rozpad Uhorska...*s. 186.

stave spoločensko-politickej situácii v republike. Historik Barnabás Vajda konštatuje, že kým sa najvyššie školské orgány snažili maďarských žiakov prostredníctvom učebníc dejepisu integrovať, u Slovákov, ale i Čechov mali viesť k budovaniu národného povedomia a to aj za cenu zamlčania niektorých informácií.³²³

Pre učebnice dejepisu na školách v medzivojnovnej Československej republike bolo príznačné, že obraz Maďarov a Nemcov prezentovali väčšinou negatívne. Ako uvádza historik Attila Simon, snažili „sa vryť do hláv žiakov takú neexistujúcu „československú minulosť“, v ktorej sa Maďari objavovali len ako barbarští nepriatelia vyššie postavených Slovanov a v ktorej na vrchole historického vývoja stál demokratický československý štát v čele s idealizovaným prezidentom, T. G. Masarykom.“³²⁴

Prevažne negatívny obraz Maďarov v učebniciach dejepisu bol odrazom snahy prezentovať „československý“ národ v pozitívnom svetle. Podobne nepriaznivý postoj, ako bol aplikovaný voči Maďarom, bol predostieraný aj v hodnotení existencie Rakúsko-Uhorska, ktoré bolo pred vznikom Československej republiky vlasťou Čechov i Slovákov. Historička Slávka Otčenášová uvádza, že potreba „obhájiť vznik nového štátu viedla ku kritike monarchie ako záhara národov a zároveň vytvorila priestor pre pozitívnu prezentáciu československého odboja počas prvej svetovej vojny.“³²⁵

Bizarné bolo používanie školských máp na hodinách zemepisu a dejepisu. Nové mapy, v ktorých by bola zakreslená Československá republika v prvých rokoch po vzniku nového štátu neboli vytlačené. Staré ponúkali žiakom pohľad na rozsiahlu Rakúsko-uhorskú monarchiu. Podľa výnosu školského referátu v Bratislave sa mohli na všetkých školách bez rozdielu vyučovacieho jazyka používať staré mapy len za predpokladu, keď v nich boli v zobrazení bývalého uhorského kráľovstva výrazným spôsobom vyznačené hranice Československej republiky.³²⁶ Keď v septembri 1921 boli vytlačené nové mapy, používanie starých bolo zakázané. Na školách ľudových, meštianskych a stredných sa mohli podľa výnosu ministerstva školstva používať len tie mapy a ďalšie pomôcky, ktoré boli zverejnené vo Věstníku MŠaNO.³²⁷

³²³ VAJDA, Barnabás. *Trianon a budovanie národného štátu*. In <http://madari.sk/publikacie/trianonska-problematika-a-cesko-slovenske-ucebnice-dejepisu-1-cast>.

³²⁴ SIMON, Attila. *Egy rövid esztendő krónikája...*, s. 47. (Preklad S. G.).

³²⁵ OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918 – 1989)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 63.

³²⁶ *Věstník ministerstva...* Roč. III., 1920 – 1921, č. 20, s. 524.

³²⁷ *Věstník ministerstva...* Roč. VII., 1925. Zošit 12, vydaný 15. decembra 1925, s. 378.

V apríli 1930 Ministerstvo školstva a národnej osvety riešilo prípad „podvrhnutého“ atlasu, do ktorého bola vlepená mapa bývalého Uhorska. Slovensko bolo v mape zakreslené ako časť uhorského územia pred rokom 1918. Školský referát uložil školským inšpektorom, aby vhodným spôsobom zabezpečili kontrolu všetkých atlasov na ľudových a meštianskych školách s vyučovacím jazykom maďarským. V prípade pozitívneho výsledku boli povinní atlas odobrať, zistiť u ktorého kníhkupca bol kúpený a s priloženou správou ho zaslať na školský referát do Bratislavy.³²⁸

Zmeny, ktoré nastali po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku nástupníckych štátov, mali svoj odraz napr. aj v používaní a interpretovaní pojmov *maďarský* a *uhorský* vo vzdelávacom procese v Československej republike. Výnos ministerstva školstva č. 164 z novembra 1919 upravoval používanie uvedených pojmov na školách všetkých stupňov bez rozdielu vyučovacieho jazyka. Výnos zjednodušene uvádzal, že v pred rokom 1918 sa slovo Maďar chápalo etnicky, slovo Uhor politicky a zmenou politických pomerov zanikli dôvody používať pojmy *Uhor*, *uhorský*. Minister Gustav Habrman preto nariadil, aby sa v celej školskej agende, v úradných knihách, učebniciach, v celom vyučovacom procese používalo slovo Maďar, maďarský v zmysle etnickom. Termíny *Uhor*, *uhorský* mali „význam historický do převratu a jako část místního jména, např. Uherská Skalice. Nové státy na území bývalých Uher jmenují se svými oficiálními názvy. Není tedy již užívati výrazu uherská krajina, uherský národ, uherská řeč, uherské hory, řeky, nýbrž řeč, narodnost maďarská, maďarský národ, slovenské řeky, rumunské řeky a pod.“³²⁹

³²⁸ SNA, f. Referát MŠaNO, š. 2, inv. č. 130.

³²⁹ *Věstník ministerstva...* Roč. I., 1919, č. 19, s. 410.

X. VZDELÁVANIE V JAZYKU MAĎARSKOM A POSTOJ MAĎARSKÝCH OPOZIČNÝCH STRÁN

Maďarské opozičné politické subjekty, najmä Krajinská kresťanskosocialistická strana a Maďarská národná strana obhajovali práva maďarskej minority na vzdelávanie v materinskom jazyku. Politickí reprezentanti maďarskej menšiny počas rokov 1918 – 1938 kontinuálne nastoľovali v parlamente a v tlači problémy maďarských škôl. Kritizovali nedostatočné možnosti žiakov maďarskej národnosti vzdelávať sa v svojom materinskom jazyku, poukazovali na nízky počet maďarských škôl a pedagógov, na nedostatok učebných priestorov, obmedzené financie, ktoré vláda zo štátneho rozpočtu vyčleňovala na maďarské školstvo a pranierovali obsahové zameranie niektorých častí učebných osnov, najmä predmetov občianskej náuky a výchovy i dejepisu.

Skupina opozičných poslancov na čele s Lajosom Körmendy-Ékesom v interpelácii prednesenej v parlamente 16. júna 1920 obvinila Ministerstvo školstva a národnej osvety z rušenia maďarských škôl, ako aj diskriminácie maďarských učiteľov. Lajos Körmendy-Ékes zdôraznil, že maďarské, ale aj nemecké obyvateľstvo na Slovensku „*trpí přes zaručené práva článkem 7. mírové smlouvy, zvláště na poli kulturním, nejbezohlednějším útiskem.*“ Ako príklad uviedol, že „*násilné potlačování maďarských škôl jde tak daleko, že v okolí Turně, abaujtorenské stolice, která jest sídlem okresu s čistě maďarským obyvatelstvem v čistě maďarské krajině, vyučování na obecných školách od 13. ledna 1919 úplně přestalo. Budova školní byla přeměněna v kasárna.*“³³⁰

V rámci diskusie k programovému vyhláseniu vlády Vlastimila Tusara v poslaneckej snemovni 8. júna 1920 vystúpil aj poslanec maďarskej národnosti Lajos Surányi, ktorý v Národnom zhromaždení ČSR zastupoval Československú sociálnodemokratickú stranu. V príhovore hovoril o politike československej vlády v oblasti školstva a kritizoval jej postup pri rušení vzdelávacích inštitúcií s vyučovacím jazykom maďarským. Podľa Lajosa Surányiho v tomto smere urobili štátne úrady najväčšiu chybu, pretože „*sa vyučujú po maďarsky hovoriace deti, vyjmúc niekoľkých predmetov, len po slovensky a po česky. My neprotestujeme proti vyučovaniu slovenského jazyka. Ba považujeme to za správne, ale vyučovanie má sa diať*

³³⁰ Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. 1920. 1. volební období, 1. zasedání. *Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*. Zasadanie Národného zhromaždenia československého 16. júna 1920. Interpelácia poslanca Körmendy-Ékes Lajosa, Jánosa Toblera a ďalších kolegov na ministra školstva a národnej osvety v záležitosti neprístojnosti košického školského inšpektora.

*v materinskej reči všetkých...Hlásajť demokraciu, ale nesnažiť sa ju aj uskutočniť, vedie k šíreniu reakcie.*³³¹

Ďalším aspektom školskej politiky československej vlády, ktorý sa stal predmetom kritiky na pôde Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia ČSR, bolo nerovnomerné rozvrhnutie štátneho rozpočtu na školy v historických krajinách a na Slovensku i nedostatočné finančné prostriedky určené pre školy etnických menšín. Už bolo uvedené, že v zmysle 2. odstavca 9. článku Saintgermainskej zmluvy (§132) československá vláda vyslovila zásadu prideľovať primeraný podiel financií vynaložených na školstvo národnostných menšín zo štátneho rozpočtu a iných verejných rozpočtov. Zákon, ani vykonávacie predpisy, ktoré by regulovali financovanie minoritného školstva neboli prijaté, čo umožňovalo československej vláde bez ťažkostí obchádzať v ústave zakotvený princíp. Situáciu opakovane pranierovali predstavitelia maďarských opozičných strán. Kritizovali hlavne štátne rozpočty, ktoré neprihliadali na potreby Slovenska a nota bene národnostných menšín. Podľa Lipóta Gregorovitsa, poslanca Krajinskej kresťanskosocialistickej strany, štátny rozpočet pre rok 1927 preliminovoval na úhradu školských a kultúrnych účelov celkove 782 382 452 Kč, z toho obnosu na školské a kultúrne potreby maďarskej menšiny podľa početného pomeru malo pripadnúť 43 578 702 Kč, avšak v skutočnosti na tieto účely nebola určená ani polovica.³³² Prakticky nebolo diskusie k štátnemu rozpočtu v Poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia ČSR, v rámci ktorej by poslanci maďarských opozičných strán nepoukazovali na skutočnosť, že kým dane platiaca maďarská menšina nedisponuje ani jednou univerzitou, resp. vysokou školou, ako ani primeraným obnosom zo štátneho rozpočtu na tieto účely, zatiaľ ruskí emigranti mali v Prahe svoju právnickú fakultu, ktorej náklady boli hrazené aj zo štátneho rozpočtu.³³³

Maďarskí politici svoju nespokojnosť s postupom československých úradov adresovali aj Spoločnosti národov v Ženeve. Petícia s názvom *Situácia menšín na Slovensku a Podkarpatskej Rusi* bola datovaná aprílom 1923 v Lučenci a sprievodný list z novembra 1923 ozrejmoval, že sa má chápať ako sťažnosti niektorých predstaviteľov maďarských a nemeckých

³³¹ Těšnopisecké zprávy 4. schůze poslanecké sněmovny, 8. júna 1920, s. 83. Citované podľa: PURGAT, Juraj. *Od Trianonu po Košice. K maďarskej otázke v Československu*. Bratislava: EPOCHA, 1970, s. 41.

³³² *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1926*. Těšnopisecké zprávy 42 – 62. II. volebné obdobie, 3. zasadanie. Těšnopisecká správa 52. schůze Poslanecké sněmovny Národního zhromáždění Republiky Československé. 24. novembra 1926. Vystúpenie poslanca Lipóta Gregorovitsa.

³³³ *Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1932*. Těšnopisecké zprávy 173 – 203. III. volebné obdobie, 6. zasadanie. Těšnopisecká zpráva 179. schůze Poslanecké sněmovny Národního zhromáždění Republiky Československé. 28. apríla 1932. Vystúpenie poslanca Károlya Hokkyho.

opozičných politických subjektov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.³³⁴ Signovali ju traja poslanci Národného zhromaždenia ČSR – Jenő Lelley, József Szent-Ivány, László Körmendy-Ékes a šiesti opoziční politici – Andor Nitsch, Oskar Petrogalli, Endre Korláth, Ágoston Petrásék, Béla Szilassy a László Szallay. V petícii, okrem iného, napr. konflikty Medzi Slovákmi a Maďarmi v rokoch 1918 – 1923, realizovanie jazykového zákona v praxi, členenie volebných i súdnych okresov, nové delenie územia do žúp, bola kritika zameraná aj na otázky vzdelávacích inštitúcií s vyučovacím jazykom maďarským. Poukázali na radikálny pokles maďarských škôl na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy, predovšetkým na nedostatočnú sieť stredných škôl, ako aj na skutočnosť, že maďarské obyvateľstvo nemalo v Československej republike možnosť vzdelania vo svojom materinskom jazyku na vysokých školách.

Československá vláda v pripomienkach uviedla, že zníženie počtu maďarských vzdelávacích inštitúcií bolo podmienené tým, že na Slovensku v roku 1918 v podstate neexistovali školy s vyučovacím jazykom slovenským a bolo preto potrebné vytvoriť podmienky pre vzdelávanie detí slovenskej národnosti v ich materinskom jazyku. Tak dochádzalo k zmene vyučovacieho jazyka z maďarského na slovenský a konzekventne k rapídному poklesu maďarských škôl. V otázke vysokoškolského vzdelávania v jazyku maďarskom vláda argumentovala tým, že v ČSR mala v tej dobe jedna univerzita pripadnúť na tri milióny obyvateľov. To znamenalo, že v republike mali byť tri „československé“ univerzity (Praha, Brno, Bratislava) a jedna nemecká (Praha). Na základe uvedeného kľúča príslušníci maďarskej minority s počtom približne 650 000 osôb nemali nárok na samostatnú univerzitu.

Sťažnosti maďarských politikov a odpoveď československej vlády posudzoval *Výbor troch*.³³⁵ Venoval pozornosť aj otázke maďarskej univerzity a na základe argumentov československej strany konštatoval, že založenie maďarskej univerzity je v existujúcich podmienkach málo pravdepodobné. V prípade, že by maďarská minorita dospela k rozhodnutiu založiť školu na vlastné náklady, výbor odporučil vláde ČSR, aby ju povolila a tiež aby pre tieto účely poskytla určitý finančný obnos.³³⁶

Intenzita kritiky zo strany maďarských politikov narastala najmä vtedy, keď štátna školská správa prinášala do vzdelávacieho procesu zmeny, ktoré podľa predstaviteľov

³³⁴ FERENČUHOVÁ, Bohumila. Vzťahy a konflikty medzi Slovákmi a Maďarmi na Slovensku na medzinárodnej scéne: komparácia pohľadu Spoločnosti národov a Rady Európy. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti na Slovensku...*, s. 112.

³³⁵ *Výbor troch* bol zložený so zástupcov Uruguaja, Talianska a Švédska.

³³⁶ FERENČUHOVÁ, Bohumila. Vzťahy a konflikty..., s. 114.

maďarskej minority mali mať pre maďarské obyvateľstvo negatívne dôsledky. Tak to bolo aj pri pripravovaných školských osnovách v roku 1933, keď ministrom školstva bol Ivan Dérer. Prezídium Krajinského úradu v Bratislave rozposlalo v apríli 1933 okresným náčelníkom a správcom policajných komisariátov prípis, v ktorom upozorňovalo na aktivity Krajinskej kresťanskosocialistickej strany a Maďarskej národnej strany. V materiáli informovalo o aktivitách maďarských politikov, ktorí počas verejných zhromaždení kritizovali osnovy učebných predmetov pripravovaných Ministerstvom školstva a národnej osvety. Terčom kritiky bol predovšetkým minister školstva Ivan Dérer. Podľa Prezídia krajinského úradu v Bratislave, celá akcia mala byť „*podporou protištátnych revizionistických snáh menšinových strán*.“³³⁷ Krajinský prezident uložil príslušným úradom, aby nedovoľovali rečníkom verbálne útočiť na ministra a urážať ho. Ak by predseda ignorovali napomenutia zástupcu úradu, zhromaždenie malo byť okamžite rozpustené a na rečníkov, v prípade použitia „závadných výrokov“ podané trestné oznámenie.

Školské úrady nezaznamenali v druhom decéniu výraznejšie klesajúci záujem maďarských rodičov o vzdelávanie svojich detí v materinskom jazyku. Ľudové, meštianske i stredné školy boli preplnené. V polovici 30. rokov, po 15 rokoch života príslušníkov maďarskej minority v Československej republike však bolo možné pozorovať jav, ktorí mnohých súdobých maďarských politikov, významných verejných činiteľov i cirkevných hodnostárov znepokojoval. Bola to rozhodnutie mnohých maďarských rodičov posilať svoje deti do slovenských škôl.³³⁸ Maďarskí politickí, cirkevní dejatelia si uvedomovali význam vzdelávania mladej generácie v materinskom jazyku. V škole s iným, než materinským vyučovacím jazykom sa spolu s vedomosťami odovzdávala žiakom aj iná kultúra, literatúra i dejiny. Pre menšinu žijúcu v majoritnej spoločnosti to mohlo viesť k postupnej asimilácii.

Kritika pomerov maďarskými opozičnými politickými stranami pretrvávala a v roku 1934 vypracovali súbor žiadostí nazvaný *Kultúrne krivdy maďarskej menšiny v Československej republike*. Jeho podstatná časť sa vzťahovala na problémy v oblasti vzdelávania maďarskej menšiny v materinskom jazyku – od ľudových škôl, cez meštianky, gymnáziá, odborné a učňovské školy až po školy vysoké. Elaborát obsahoval viaceré, podľa autorov dôležité požiadavky. Primárnym cieľom školskej politiky československých vlád bolo odnárodňovanie maďarskej mládeže. V súlade s uvedeným zámerom ministerstvo školstva znížovalo počet

³³⁷ ŠA Košice, pracovisko Archív Rožňava, f. OÚ Rožňava, š. 20, č. 417, prez.

³³⁸ POPÉLY, Gyula. *Magyar oktatásügy a Felvidéken 1918 – 1938...*, s. 105.

existujúcich vzdelávacích inštitúcií s maďarským vyučovacím jazykom a zriaďovalo slovenské školy. Pranierovaná bola aj na činnosť Slovenskej ligy, ktorá v oblastiach obývaných maďarskou menšinou postavila 170 slovenských menšinových škôl. Uvedený postup klasifikovali ako veľkú krivdu, ktorá je páchaná na maďarskej menšine. Reakcia MŠaNO bola krajne negatívna. Ministerstvo označilo memorandum za vyslovene propagačné a preto *„nemá valného smyslu s ním polemizovati. Materiál soustřediti doporučuje se nejvýš pro ten účel, že by memorandum bylo použito na mezinárodním fóru.“*³³⁹

Na druhej strane Slovenská liga poukazovala na nízky počet slovenských škôl v južnom pohraničí, kde na mnohých miestach *„školské učebne sú núdzove umiestnené v bývalých sýpkach a maštaliach.“*³⁴⁰ Slovenské školopovinné deti pochádzajúce zo sociálne slabého prostredia zápasili s veľkými ťažkosťami, nemali *„školských potrieb, kníh, písaniek, ba často ani odevu.“*³⁴¹

Podľa predstaviteľov Slovenskej ligy pri výbere obcí, v ktorých mali byť postavené menšinové školy s vyučovacím jazykom slovenským, postupovali na základe žiadostí rodičov. Vzniku škôl sa domáhali pôvodní slovenskí obyvatelia v národnostne zmiešaných krajoch južného Slovenska, ako aj slovenskí kolonisti prichádzajúci na toto územie v rámci pozemkovej reformy. Viacerí predstavitelia maďarskej politickej reprezentácie vnímali činnosť Školskej matice Slovenskej ligy negatívne a obviňovali jej popredných činiteľov z toho, že sa snažia o poslovenčenie maďarských detí.³⁴² Ostro bol kritizovaný príchod slovenských a českých kolonistov, ktorí boli uprednostňovaní pred maďarskými žiadateľmi o pôdu. Kolonisti žiadali, aby ich deti získavali vzdelanie v slovenskom, či českom jazyka. Na zasadnutí poslaneckej snemovni 27. februára 1936 predseda Krajinskej kresťanskosocialistickej strany János Esterházy prehlásil, že menšinové školy predstavujú pre deti maďarskej národnosti nebezpečenstvo odnárodnenia, pretože ich lákajú do svojich tried poskytovaním rôznych výhod. V sťažnostiach v roku 1934 je uvedené, že hlavnou snahou školskej odnárodnovacej politiky je to, aby sa počet jestvujúcich škôl s maďarským vyučovacím jazykom redukoval a na miesto nich boli zriaďované školy s vyučovacím jazykom slovenským. V tomto smere podľa ich názoru negatívnu prácu vyvíjala Slovenská liga, ktorej *„krikľavou činnosťou na Maďarmi obývaných krajoch je to, že postavila 170 slovenských menšinových škôl, je to tak veľká urážka*

³³⁹ NA, f. MŠ, š. 376. Maďarské opozičné strany – kultúrne krivdy maďarské menšiny v Československu.

³⁴⁰ ŠA Košice, pracovisko Archív Rožňava, f. OÚ Rožňava, robotnícke hnutie, š. 34, č. 1015, prez.

³⁴¹ ŠA Košice, pracovisko Archív Rožňava, f. OÚ Rožňava...

³⁴² LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy...*, s. 154.

*a krivda spáchaná proti maďarstvu, ktorá samostatne postačí keď ju pripomenieme ako tendenciu odnárodňovaciu.*³⁴³

Ďalším v reťazci sťažností bolo memorandum, ktoré Zjednotená kresťanskosocialistická a maďarská národná strana 8. septembra 1936 odovzdali predsedovi vlády Milanovi Hodžovi. Memorandum obsahovalo požiadavky hlavne v oblasti používania maďarského jazyka v rôznych úradoch a štátnych inštitúciách od centrálnych, cez regionálne až po miestne. Maďarskí politickí predstavitelia považovali za potrebné poukázať aj na nedostatky v oblasti vzdelávania a požadovali nápravu. Žiadali, aby úradné časopisy, vestníky ministerstiev, teda tiež Věstník MŠaNO boli vydávané aj v maďarskom jazyku. Poukázali na nízky počet škôl s vyučovacím jazykom maďarským. V memorande ďalej uviedli, že sa na ich pôde nedodržiava jazykový zákon, avšak nedopatrenia v tomto smere nešpecifikovali. Uviedli ďalej, že ani na jednej z existujúcich maďarských stredných škôl nepôsobí vo funkcii riaditeľa osoba maďarskej národnosti. Keďže profesorov maďarskej národnosti, ktorí zodpovedali požadovanej kvalifikácii bol k dispozícii dostatok, žiadali urýchlenú nápravu. Vyzvali ministra školstva, aby referátu školstva nariadil dodržiavanie jazykového zákona. Konkrétne sa domáhali, aby bratislavský referát školstva a príslušné školské inšpektoráty v písomnej korešpondencii s maďarskými školami, v súlade s jazykovým zákonom, používali maďarský jazyk. Na školách s vyučovacím jazykom maďarským sa názvy miest a obcí na území Československej republiky uvádzali v oficiálnom pomenovaní v slovenčine, resp. v češtine. Maďarskí zákonodarcovia sa domáhali nápravy v tom smere, aby sa deti na maďarských školách učili aj označenie dedín a miest v ich materinskom jazyku, teda pomenovanie, ktoré existovalo v nedávnej minulosti a preto sa konkrétne dovoľávali, *„aby ministerstvo školství povolovalo jen takové učebnice, ve kterých každé místní pojmenování uvedeno jest i maďarsky.*³⁴⁴ Memorandum obsahovalo tiež požiadavku vyhlásenia štipendií a iných študentských súťaží aj v jazyku maďarskom, pretože *„v důsledku dosavadního stavu naší národní mládeže není umožněno v dostatečném počtu soutěžit.*³⁴⁵ Maďarskí politici sa v memorande dovoľávali, aby študenti maďarskej národnosti mohli na Univerzite Komenského v Bratislave absolvovať skúšky v jazyku maďarskom. Skúšať ich mali pedagógovia ovládajúci maďarský jazyk, v prvom rade takí, ktorí sa hlásili k maďarskej

³⁴³ NA, f. MŠ, š. 376. Maďarské opozičné strany – kultúrne krivdy maďarské menšiny v Československu.

³⁴⁴ NA, f. MŠ, š. 376. Memorandum zákonodarcov zastupujúcich Maďarov ohľadne požiadaviek a krívd vo veci užívania menšinového jazyka.

³⁴⁵ NA, f. MŠ, š. 376. Memorandum...

národnosti. V záverečnej časti memoranda viažucej sa k oblasti vzdelávania bola akcentovaná požiadavka maďarskej univerzity.

Odbory ministerstva školstva analyzovali uvedené sťažnosti i požiadavky a vypracovali oficiálne stanoviská v prvej polovici októbra 1936. Problémom boli nejasnosti pri uvádzaní jazykového zákona č. 122/1920 Zb. z. a n. do praxe. Prevádzacie nariadenie k uvedenej legislatívnej norme vydala československá vláda 3. februára 1926. To však zvlášť nešpecifikovalo zásady a postup v oblasti školstva. Osobitné nariadenie k realizovaniu jazykového zákona vo sfére vzdelávania etnických menšín nebolo prijaté. Odbor I/2 ministerstva školstva upozornil, že jazykový zákon *„nebyl dosud pro odbor školní správy proveden. Nutno tudíž požadavek memoranda v tom směru posuzovati jen podle zákona.“*³⁴⁶ Konzekventne správy a riaditeľstvá štátnych škôl na Slovensku a Podkarpatskej Rusi neboli stranami v zmysle §2 jazykového zákona, ale orgánmi republiky (štátnej správy školskej), ktorých úradným jazykom bol jazyk „československý“. Odbor potvrdil, že vo Věstníku MŠaNO sa uverejňujú konkurzy na obsadzovanie učiteľských miest na školách s ktorýmkoľvek vyučovacím jazykom len česky, resp. slovensky, ale zároveň nenamietal, aby príslušný text bol publikovaný v niektorom časopise v jazyku menšiny. Názvy miest a obcí na Slovensku a Podkarpatskej Rusi vychádzali zo zákona č.266/1920 Zb. z. a n. a určoval ich *Statistický lexikon obcí v republice Československé* (diel III. a IV.). Na základe lexikónu boli uvádzané aj príslušné názvy miest a obcí v učebniciach Československej republiky. Keď v lexikóne nebolo *„dovoleno užívati bývalého maďarského jména, není možno tohto jména užívati ani v knihách učebních, určených pro maďarské školy. Není tedy možno návrhu, aby všechna města uvedena byla v maďarčine, vyhověti.“*³⁴⁷ K požiadavke obsadzovania riaditeľských postov odbor II/3 uviedol, že v tej dobe nebolo ani jedno miesto na maďarských stredných školách voľné, ale pri konkurzoch sa brali a vždy budú brať do úvahy aj uchádzači maďarskej národnosti. Negatívne bolo aj stanovisko k štipendiám. Konkurzy na príslušných školách sa vyhlasovali v jazyku tej ktorej školy a nebolo možné v tomto smere urobiť žiadne výnimky. Obsahom memoranda sa zaoberalo aj Prezídium MŠaNO. Na základe podkladov jednotlivých odborov ministerstva zaujalo oficiálne stanovisko. Konštatovalo, že maďarské memorandum je v mnohých miestach príliš všeobecné, bez doloženia konkrétnych prípadov.³⁴⁸ Tak tomu bolo

³⁴⁶ NA, f. MŠ, š. 376. Memorandum...

³⁴⁷ NA, f. MŠ, š. 376. Memorandum...

³⁴⁸ NA, f. MŠ, š. 376. Memorandum...

pri tvrdení o nedostatočnom počte škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Prezídium MŠaNO uviedlo, že k uvedenej otázke tak nemôže zaujať stanovisko. Poznamenalo však, že *„státní školská správa věnuje plnou pozornost potřebám školským a dbá toho, aby všude tam, kde jsou dány příslušné předpoklady, byly potřebné školy zřízeny. Že by někde na maďarských školách byl porušován jazykový zákon, není ministerstvu školství a národní osvěty vůbec známo.“*³⁴⁹

Prezídium prevzalo závery odborov ministerstva v otázke obsadzovania riaditeľských miest na maďarských stredných školách, používania úradných názvov obcí i štipendií a internátnych zliav. Pri poslednom uvedenom argumentovalo tým, že vybavovanie agendy *„jest již vžito a poskytuje studujícím všech jazyků a národností dostatečné publicity. Nebylo proto také v tom směru námitek ani stížností z důvodu nedostatečného jazykového porozumění a neinformovanosti.“*³⁵⁰ Oficiálne stanovisko ministerstva obsahovalo odpoveď aj na požiadavky memoranda v oblasti vysokoškolského štúdia poslucháčov maďarskej národnosti, konkrétne na Univerzite Komenského v Bratislave. Keďže sa na univerzite podľa zákona č. 375/1919 Zb. z. a n. (legislatívna norma o zriadení univerzity) prednášky a skúšky uskutočňovali v jazyku „československom“, nebolo možné, aby študenti maďarskej národnosti vykonávali skúšky v maďarčine. Ministerstvo poznamenalo, že pri filozofickej fakulte je zriadená maďarská katedra. Tá však bola, podľa prezídia *„při nedostatku vhodných kandidátů pro její obsazení zatím – jak nejlépe lze – suplována.“*³⁵¹ Ministerstvo v tej dobe s profesorským zborom právnickej fakulty prejednávalo, či by k zvládnutiu právnickej terminológie v jazyku maďarskom nebolo možné zabezpečiť lektorát pri tamojšej fakulte. Prezídium MŠaNO v otázke publikovania Věstníka MŠaNO v jazyku maďarskom argumentovalo aj finančnými nákladmi. Podľa predbežného prepočtu úradníkov by maďarský preklad pri 1 000 výtlačkoch stál 65 až 75 Kč za jeden kus a prezídium tak vyslovilo pochybnosť, či by sa pri uvedenej cene našiel dostatočný počet odberateľov.

Rok 1938 sa v Československej republike niesol v znamení narastajúceho napätia, ktoré bolo ovplyvňované aj zo zahraničia. Zámerom Nemecka, vedeného Adolfom Hitlerom, bolo dosiahnuť pričlenenie sudetských oblastí obývaných príslušníkmi nemeckej minority k ríši. V napätej situácii predovšetkým Nemci, ale aj Maďari a Slováci vyvíjali nátlak na pražskú vládu

³⁴⁹ NA, f. MŠ, š. 376. Memorandum...

³⁵⁰ NA, f. MŠ, š. 376. Memorandum...

³⁵¹ NA, f. MŠ, š. 376. Memorandum...

a snažili sa dosiahnuť splnenie požiadaviek, s ktorými sa na československé štátne orgány obracali v minulosti. Zahraničnopolitická situácia i vnútropolitické pomery sa začiatkom roka 1938 dostali do stavu keď bolo zrejmé, že vláda bude musieť iniciatívne pristúpiť k riešeniu národnostnej otázky v republike. Od marca 1938 začal vládny kabinet na čele s predsedom Milanom Hodžom pripravovať národnostný štatút.

4. februára 1938 sa v Bratislave zišli členovia parlamentného klubu Zjednotenej krajinskej kresťanskosocialistickej a maďarskej národnej strany a prejednávali viaceré aktuálne zahraničné a vnútropolitické otázky. Stretnutie otvoril G. Szüllő, ktorý označil vtedajšiu situáciu Maďarov v Československu, v zmysle dosiahnutia požiadaviek, za priaznivú. Prítomní poslanci venovali pozornosť tiež predloženému *Memorandu*, ktoré skoncipovali Géza Szüllő, Andor Jaross a János Esterházy. V jeho úvode autori zdôraznili, že memorandum koncipovali z presvedčenia jednak o plnení svojej povinnosti voči svojmu národu, ale na druhej strane tiež ako občania štátu, keď *„ústavných činiteľov informujeme a pripomíname im zodpovednosť, ktorou sú maďarskej menšine v Československu zaviazaní, keď chcú vzhľadom na ústavnú listinu a mierové zmluvy, v tomto štáte maďarskému ľudu poskytnúť pokojný domov.“*³⁵² Upozornili, že požiadavky uvedené v *Memorande* nie je možné stotožňovať s programom Zjednotenej krajinskej kresťanskosocialistickej a maďarskej národnej strany a preto zámerom *„nie je to, aby sme docielili u vlády plného uznania a uskutočnenia nášho programu, chceme len poukázať na okolnosti, že čo má urobiť pre maďarskú menšinu, keď chce pokračovať v pacifizme a pracovať na dohode národov v dunajskej kotline.“*³⁵³

Memorandum bolo rozdelené do troch základných častí, prvá bola zameraná na štátnu a občiansku oblasť a realizáciu jazykového zákona v praxi, druhá obsahovala školské i kultúrne postuláty a tretia bola venovaná hospodárskej sfére. V úvode druhej časti bola koncipovaná zásadná požiadavka, aby sa Maďari žijúci v Československej republike mohli starať *„o školenie svojich dietok, o vzdelanie svojej mládeže a rozšírenie svojej národnej kultúry cestou svojich orgánov sami, to je, aby dostali kultúrnu autonómiu.“*³⁵⁴ V rámci realizácie autonómie bolo podľa maďarských politikov nevyhnutné zriadiť jednu krajskú maďarskú školskú radu a v každom okrese, kde maďarská minorita dosahovala 20% vytvoriť okresnú maďarskú školskú radu. Obidve rady mali riešiť všetky maďarské školské záležitosti. V kompetencii krajinskej

³⁵² NA, f. PMR, š. 575, č. 1687/38.

³⁵³ NA, f. PMR...

³⁵⁴ NA, f. PMR...

školskej rady mala byť maďarská vysoká škola, stredné vzdelávacie inštitúcie a školské inšpektoráty. V pôsobnosti okresnej školskej rady meštianske, ľudové školy a detské opatrovne v okrese. Ľudové školy s maďarským vyučovacím jazykom nachádzajúce sa v okrese, v ktorom maďarská menšina nedosahovala 20%, mali patriť tiež do kompetencie okresnej školskej rady. Členovia maďarských školských rád a členovia všetkých orgánov patriacich do tohto rámca mali byť výlučne príslušníci maďarskej minority. Voliť ich mali výhradne maďarské zastupiteľstvá, teda krajinskú školskú radu členovia krajinského zastupiteľstva a okresnú školskú radu maďarskí členovia okresného zastupiteľstva. V každej obci, kde žilo aspoň 200 príslušníkov maďarskej národnosti mala byť postavená maďarská opatrovňa a vo viacerých obciach zriadené maďarské ľudové a meštianske školy. Maďarskí politici požadovali zriadenie maďarských gymnázií v Leviciach, Rožňave, Užhorode a v Mukačeve. Paralelky v Nových zámkoch, Lučenci, Rimavskej Sobote a Berehove mali byť pretvorené na samostatné maďarské gymnáziá. Okrem už vtedy existujúcich učiteľských ústavov (učiteľský ústav rehole Uršuliniek, štátny maďarský ústav v Bratislave a kalvínsky učiteľský ústav v Komárne) mal vzniknúť ešte jeden maďarský učiteľský ústav. Maďarské obchodné akadémié v Bratislave a v Mukačeve mali byť osamostatnené a okrem nich zriadené ďalšie dve maďarské obchodné akadémié. Priemyselná škola strojnícka v Košiciach sa mala rozšíriť o odbor stavebnícky, elektrotechnický, chemický a textilný. Hospodárske školy v Komárne a Rimavskej Sobote mali byť transformované na stredné vzdelávacie inštitúcie a pre každých šesť maďarských obcí vytvorená hospodárska odborná škola. Zriadené mali byť ďalej maďarské školy pre ženské povolania a pre každých desať obcí sociálne zdravotné kurzy. Na pražskej i bratislavskej univerzite sa mali obnoviť maďarské katedry s kvalifikovanými odborníkmi maďarskej národnosti. Deti maďarskej národnosti nachádzajúce sa v detskom domove v Rimavskej Sobote mali byť vychovávané v maďarskom jazyku a duchu. Školy zriadené Slovenskou ligou, ktoré sa nachádzali v čisto maďarských krajoch a podľa signatárov memoranda slúžili odnárodňovacím snahám sa mali zrušiť. Dejepis a zemepis sa nemali vyučovať „v nepriateľskom duchu Maďarstvu“³⁵⁵ a pomenovania miest sa mali žiaci učiť aj v maďarskom jazyku.³⁵⁶ Géza Szüllő, János Esterházy a Andor Jaross odovzdali *Memorandum* predsedovi vlády Milanovi Hodžovi.

³⁵⁵ NA, f. PMR...

³⁵⁶ NA, f. PMR...

Dôležité rokovanie Krajinského výboru Zjednotenej krajinskej kresťanskosocialistickej a maďarskej národnej strany sa konalo v sídle jej sekretariátu v Bratislave na Ventúrskej ulici 17. mája 1938. Predmetom rokovaní bola vnútropolitická situácia v Československu a v tomto smere postoj maďarskej strany. Krajinský výbor venoval veľkú pozornosť očakávaným rokovaniam s vládnyim kabinetom a prijal smernice, v rámci ktorých mali maďarskí politici počas jednaní postupovať. Východiskovým a základným postulátom mal byť obsah *Memoranda* z februára 1938, čo uvádzal prvý bod pokynov. „*Strana trvá na svojom memorande, ktoré svojho času Dr. Szüllő, Esterházy a Jaross odovzdali p. ministerskému predsedovi Dr. Hodžovi.*“³⁵⁷ V oblasti vzdelávania smernice uvádzali potrebu školskej autonómie, nostrifikovania maďarských diplomov získaných na univerzitách v Debrecíne i v Pécsi a maďarskej katedry na Univerzite Komenského v Bratislave.³⁵⁸

V roku 1938, v situácii narastajúceho vnútropolitického napätia bolo vládou iniciované vypracovanie novej legislatívnej normy upravujúcej národnostné práva etnických menšín v ČSR. V komentári k novým zákonom pod názvom *Nová národnostní politika Československé republiky*, je v úvode uvedené, že Československá republika vedená „*snahou, uspokojiť všetky národnostní skupiny svých zemí, sesílití spolupráci všech nár. složek na demokratických základech státu a přispěti tím k upevnění vnitřního i vnějšího míru ... přikročuje k přebudování a doplnění své národnostní politiky.*“³⁵⁹ Československá vláda chcela pristúpiť „*k radikální úpravě národnostních práv, jejichž výrazem je soubor národnostích zákonů (národnostní status, nový zákon jazykový a zákon o národnostní autonomii).*“³⁶⁰ Uvedené legislatívne normy, ako i ďalšie zákony boli pripravené a vláda prezentovala ochotu rokovať o ich obsahu s predstaviteľmi etnických menšín. Návrhy zákonov v oblasti školstva podľa jej tvrdenia zaručovali rovnoprávnosť minorít v ich právach na školy ľudové a meštianske, zdôrazňovali zriaďovanie stredných a odborných škôl a priznávali aj nárok na vysoké školy. Národnostiam malo byť poskytnuté to, o čo sa usilovali predstavitelia maďarských politických subjektov – školská samospráva. Najdôležitejším prínosom pripravených legislatívnych noriem mala byť „*autonomní sféra svěřovaná plně národnostním menšinám.*“³⁶¹ Ponúkaná ústretovosť zo strany československej vlády však prišla neskoro.

³⁵⁷ NA, f. MŠ, š. 377. Sjedenotená krajinská krest. sociálna a maďarská národná strana – informácia.

³⁵⁸ NA, f. MŠ...

³⁵⁹ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1939, f. VII/1 ZÚ v Budapešti 1918 - 1940, š. 19.

³⁶⁰ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1939, f. VII/1 ZÚ...

³⁶¹ A MZV ČR, sekcia MZV 1918 – 1939, f. VII/1 ZÚ...

ZÁVER

Školy boli a sú primárnymi inštitúciami, ktoré utvárajú ideovú základňu štátu. Československé štátne orgány po roku 1918 podporovali výstavbu škôl so slovenským vyučovacím jazykom, ktoré sa mali stať primárnou bázou pre formovanie slovenského národného povedomia. Paralelne so zavádzaním slovenčiny ako vyučovacieho jazyka na jednotlivých stupňoch a typoch vzdelávacích inštitúcií bol redukovaný počet maďarských škôl.

Obyvatelia maďarskej národnosti sa museli po roku 1918 prispôbiť novej situácii v Československej republike aj v oblasti vzdelávania. Na nový stav reagovali študenti, ich rodičia, pedagógovia, príslušníci maďarskej komunity i maďarské politické subjekty. Vyvíjali veľké úsilie za ponechanie maďarčiny ako vyučovacieho jazyka v školách južného Slovenska a počet maďarských vzdelávacích inštitúcií v rokoch 1918 – 1938 nepovažovali za dostatočný. Domáhali sa utvorenia najmä ústavu pre vzdelávanie maďarských pedagógov.

Vzhľadom na agrárny charakter južného Slovenska absentovali roľnícke školy, nepostačovali ani priemyselné. Počas rokov 1918 – 1938 nebolo možné študovať na najvyššom stupni vzdelávacej sústavy, na vysokých školách v maďarskom jazyku. Vlády Československej republiky tento fakt odôvodňovali nízkym počtom príslušníkov maďarskej minority, ktorý nepostačoval na otvorenie samostatnej maďarskej univerzity. Uvedené skutočnosti vytvárali priestor pre mnohé nedorozumenia medzi československými školskými úradmi, vládou a maďarskou komunitou ako celkom.

Československá vláda sa na medzinárodnej úrovni zaviazala, že etnickým minoritám v republike zabezpečí jedno z ich základných práv a to právo na vzdelanie v materinskom jazyku. Je nepopierateľné, že možnosti pre získavanie vedomostí v maďarskom jazyku maďarské obyvateľstvo na Slovensku malo zabezpečené. Či boli dostatočné, či vláda a Ministerstvo školstva a národnej osvety rešpektovali potreby minority ako na úrovni ľudových škôl, tak aj meštianskych, stredných a odborných je inou otázkou. Obidve strany, maďarská na jednej a československé štátne orgány na druhej, mali v uvedenej oblasti zásadne odlišné názory.

V rámci zabezpečenia vzdelávania mladej generácie slovenskej národnosti v jej materinskom jazyku bolo od roku 1918 potrebné zavádzať do vyučovacieho procesu na všetkých stupňoch školského systému slovenský vyučovací jazyk. Postup školských úradov bol však radikálny a v mnohých prípadoch diskriminačný.

Školská správa kládla veľký dôraz na to, aby maďarské vzdelávacie inštitúcie neprispievali k posilňovaniu maďarského vlastenectva, ktoré bolo zamerané proti záujmom československého štátu. Pre predstaviteľov ČSR bolo predovšetkým neprijateľné, aby sa v prostredí maďarského obyvateľstva šírila iredenta a presvedčenie, že existujúce pomery sú len dočasné.

V Československu sa systém vzdelávania stal demokratickejší, obsah a formy vyučovania modernejšie, znížila sa negramotnosť a stredné i vyššie vzdelanie sa stali dostupnejšie pre širší okruh mladých ľudí. Modernizovala sa školská infraštruktúra, vybudovali sa nové a moderné školské budovy, telocvične, boli založené školské knižnice, vzniklo školské rádio a i. To všetko však nevyvážilo pocit krivdy v radoch maďarského obyvateľstva, ktoré sa ťažko vyrovnávalo s postupom a opatreniami školských úradov československého štátu.

V roku 1938 príslušné orgány Československej republiky pripravovali nové legislatívne normy o národnostných právach etnických menšín, vrátane školských. Na ich základe mala byť maďarskej menšine poskytnutá školská samospráva. Návrhy zákonov však v tej dobe vzhľadom na vývoj situácie koncom roka 1938 už neboli prevedené do praxe.

SUMMARY

Schools were and are the primary institutions, which create an ideological base of state. Czechoslovak government institutions after year 1918 supported a build-up of schools with Slovak teaching language, which were intended to become a base for formation of Slovak national awareness.

Parallel with implementation of Slovak language as a teaching medium on individual types of educational institutions, a number of Hungarian schools was reduced. After year 1918, members of the Hungarian community were obliged to adjust to a new situation in the Czechoslovak Republic also in the sphere of education. However, students, their parents, pedagogues and members of Hungarian community in general reacted to change of conditions negatively. They perceived a number of schools with Hungarian teaching language as insufficient and made a great effort to preserve Hungarian schools in the region of Southern Slovakia. Because the Southern Slovakia was predominantly agricultural region, Hungarian public demanded also adequate number of schools preparing student for knowledge of cultivation of land. Severely criticized was absence of institution educating Hungarian teachers. Representatives of Hungarian community demanded also establishment of university with Hungarian language as a teaching medium, which was during period of years 1918 – 1938 lacking. The Czechoslovak government was justifying absence of Hungarian university for reason of insufficient number of Hungarian students. However, situation of Hungarian schools in Slovakia was a reason for a number of conflicts between Hungarian community and Czechoslovak government.

Czechoslovak authorities on international level guaranteed to minorities right of education in their languages. It is true that possibilities that minorities had right to be educated in their mother tongues. However, it is questionable if this right was sufficiently upheld by the Ministry of Schools and National Enlightenment on all degrees of schools. Both sides – Czechoslovak government on one side and Hungarian community on the other side, had diametrically different opinions. Czechoslovak authorities in Slovakia aimed to secure education of young generation in Slovak language, but realization of this goal was carried on frequently in a radical fashion to the detriment of education in Hungarian language.

The school administration was placing a great emphasis on prevention of Hungarian schools to become enforcers of Hungarian patriotism, which would be hostile to the

Czechoslovak state. Especially unacceptable was allow to insemination of irredenta and conviction that existing geopolitical status quo is only temporary.

In Czechoslovakia an educational system was more democratic than in pre-war Hungary, content and form of teaching more modern, literacy increased and middle and higher level of education became accessible for a larger number of young people. The school infrastructure was modernized, new school buildings were constructed and technological innovation such as radio were implemented. All these improvements, however, did not liquidated a feeling of injustice in Hungarian population, which only with difficulties adjusted itself with measures applied by Czechoslovak authorities.

In year 1938 political representatives of Czechoslovak Republic initiated reform of rights of ethnic minorities, including rights in sphere of education. As a result of reform a education autonomy was to be awarded to minorities. Due to political development leading to geopolitical changes at the end of 1938 this reform did not materialized.

Preklad: Milan Olejník

ÖSSZEFOGLALÁS

Az iskolák elsődleges szerepet töltöttek és töltenek be ma is az állam ideológiai alapjainak megteremtésében. A csehszlovák államszervek 1918 után támogatták a szlovák tanítási nyelvű iskolák létrehozását, melyek fontos szerepet játszottak a szlovák nemzeti tudat formálásában. A szlovák mint tanítási nyelv bevezetése az oktatás különböző szintjein és különféle intézménytípusaiban egyúttal a magyar iskolák számának csökkenését is jelentette. A Csehszlovák Köztársaság magyar nemzetiségű lakosságának az oktatás területén is alkalmazkodnia kellett az 1918 után kialakult helyzethez. Az új állam létrejöttére a diákok, a szülők és a pedagógusok, a magyar kisebbségi közösség tagjai, valamint a magyar politikai pártok is reagáltak. Nagy erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy a magyar maradjon a tanítási nyelv Dél-Szlovákia iskoláiban, a két világháború között működő magyar oktatási intézmények számát pedig nem tartották elegendőnek. Főként egy magyar tanárképző intézmény létrehozását sürgették.

Dél-Szlovákia agrár jellegére való tekintettel különösen a mezőgazdasági iskolák hiánya volt szembeötlő, de az ipari szakközépiskolák alacsony száma is problémát jelentett. 1918 és 1938 között nem volt lehetőség magyar nyelvű felsőoktatási tanulmányok folytatására. A Csehszlovák Köztársaság kormányai ezt a magyar kisebbség alacsony létszámával indokolták, amely szerintük nem volt elegendő egy önálló magyar egyetem létrehozásához. Mindez számtalan félreértést teremtett a csehszlovák iskolahivatalok, a kormány és a magyar közösség között.

A csehszlovák kormány nemzetközi szinten kötelezettséget vállalt, hogy a köztársaság etnikai kisebbségei számára biztosítja az anyanyelvű oktatáshoz való jogot, mely az egyik alapvető kisebbségi jog volt. Kétségtelen, hogy Szlovákiában a magyar nyelven való tudásszerzés lehetősége biztosítva volt a magyar lakosság számára. Más kérdés, hogy ez kielégítő volt-e számukra, illetve, hogy a kormány, valamint az Iskolaügyi és *Nemzetművelődési Minisztérium* tiszteletben tartotta-e a kisebbség szükségleteit úgy a népiskolák, mint a polgári, a közép- vagy a szakiskolák tekintetében. A két fél, vagyis a magyar közösség, illetve a csehszlovák államszervek ezzel kapcsolatos véleménye egymással ellentétes volt.

A fiatal szlovák generáció anyanyelven történő képzésének biztosítása keretében 1918-tól kezdve az iskolarendszer minden szintjén szükségessé vált a szlovák tanítási nyelv

bevezetése. Az iskolai hatóságok eljárása azonban radikális, sok esetben diszkriminatív jellegű volt.

Az oktatásigazgatás nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a magyar oktatási intézmények ne járuljanak hozzá a csehszlovák államérdekek ellen irányuló magyar hazafias érzés erősítéséhez. A Csehszlovák Köztársaság képviselői számára elfogadhatatlan volt az irredentizmus terjedése a magyar lakosság körében, valamint az a közvélekedés miszerint a fennálló viszonyok csak átmenetiek.

Csehszlovákiában az oktatási rendszer demokratikusabbá, az oktatás tartalmi és formai szempontból pedig modernebbé vált. Csökkent az analfabetizmus, a fiatalok egyre szélesebb körében vált elérhetővé a közép- és felsőoktatásban való képzés. Modernizálódott az iskolai infrastruktúra, új és modern iskolák, tornatermek, iskolai könyvtárak, iskolarádiók stb. létesültek. Mindez azonban nem ellensúlyozta a magyar lakosság sérelmeit, amely nehezen tért napirendre a csehszlovák állam iskolai hatóságainak intézkedései felett.

1938-ban a Csehszlovák Köztársaság illetékes szervei új törvényjavaslatokat készítettek az etnikai kisebbségek nemzetiségi jogairól, ezen belül az oktatási jogokról is. Ezek alapján a magyar kisebbség saját iskolai önkormányzatot létesíthetett volna. A tervezet azonban, tekintettel az 1938 végi politikai fejleményekre, nem került gyakorlatba.

Preklad: Veronika Szeghy-Gayer

PRAMENE A LITERATÚRA

Pramene

Archívy

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha
Archiv Ústavu Tomáše Garrigua Masaryka, Praha
Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, Praha
Národní archiv ČR, Praha
Slovenský národný archív, Bratislava
Štátny archív Košice
Štátny archív Košice, pracovisko Archív Rožňava
Štátny archív Trenčín, pracovisko Archív Bojnice

Publikované pramene a dokumenty

Československá statistika – svazek 98. Sčítání lidu v republice československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Praha: Státní úřad statistický, 1934.
N.S.R.Č. Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé Poslanecká sněmovna, 1920, 1937.
N.S.R.Č. Poslanecká sněmovna. Těsnopisecké zprávy, 1926, 1932, 1934, 1935, 1936.
PŠENÁK, Jozef. Pramene k dejinám československého školstva. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979.
Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1918 – 1938.
Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1919 – 1938.
Sčítanie ľudu v republike československej zo dňa 15. februára 1921. Díl II. Praha: Štátny úrad štatistický, 1925.
Sčítání lidu v republice československé ze dne 15 února 1921. III. díl. Praha: Státní úřad statistický, 1927.
Sčítání lidu v republice československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Praha: Státní úřad statistický, 1935.
Sčítání lidu v republice československé ze dne 1. prosince 1930. III. díl. Praha: Státní úřad statistický, 1937.
Statistická příručka Republiky československé. II. Praha: Státní úřad statistický, 1925.
Statistická příručka Republiky československé. III. Praha: Státní úřad statistický, 1928.
Statistická příručka Republiky československé. IV. Praha: Státní úřad statistický, 1932.
Statistická ročenka Republiky československé. Praha: Státní úřad statistický, 1935.
Statistická ročenka Republiky československé. Praha: Státní úřad statistický, 1936.
Statistická ročenka Republiky československé. Praha: Státní úřad statistický, 1937,
Statistická ročenka Republiky československé. Praha: Státní úřad statistický, 1938.
Statistický lexikon obcí v republice československej. III. Slovensko. Praha: Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, 1927.
Zprávy Státního úřadu statistického. Roč. XIX. (1938), č. 4 – 7, 46 – 47, č. 57 – 58. Praha: Státní úřad statistický.

Literatúra

ALAJOS, Csicsay. *Iskolatörténet*. Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002. ISBN 80—8062-143-8.

BARTLOVÁ, Alena. *Andrej Hlinka*. Bratislava: Obzor, 1991. ISBN 80-2150-204-5.

BENIAČ, Ján. Stredné školy v Košiciach a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti. In ŠTANCL, J. G. (ed.) *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918-1928*.

Košice: Výbor pre oslavy 10. výročia Československej republiky, 1928, s. 145-152.

ĎURKOVSKÁ, Mária. Sčítanie obyvateľstva v roku 1930 a demografické faktory postavenia maďarskej menšiny na Slovensku. In SIMON, Attila a kol. *Változó világban. V premenlivom svete. A magyar kisebbség a harmincas évek Csehszlovákiájában. Maďarská menšina v Československu v tridsiatych rokoch*. Komárno: Univerzita Jánosa Selyeho. Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2015, s. 8-26. ISBN 978-80-8122-168-2.

FARKAS, Štefan. K niektorým otázkam maďarského školstva v ČSR v rokoch 1918 -1938. In *Jednotná škola*. Roč. XXI., 1969, č. 5, s.448-462.

FERENČUHOVÁ, Bohumila. Vzťahy a konflikty medzi Slovákmi a Maďarmi na Slovensku na medzinárodnej scéne: komparácia pohľadu Spoločnosti národov a Rady Európy. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov: UNIVERSUM, 2005, s. 110-126. ISBN 80-89046-28-2.

GABZDILOVÁ, Soňa. Vzdelávanie maďarskej minority v materinskom jazyku. In GABZDILOVÁ, Soňa a kol. *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority na Slovensku v rokoch 1918 – 1929*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, s. 124-147. ISBN 978-80-89524-03-7.

GABZDILOVÁ, Soňa. Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918 – 1938). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2014. ISBN 978-80-8152-142-3. In http://www.upjs.sk/public/media/5596/Skolsky_system_na_Slovensku_Gabzdilova.pdf.

HALÁSZ, Iván. Tzv. lojálni Slováci v dualistickom Uhorsku („dobrí Slováci“, úradní Tóti, uhorskí vlastenci, maďaróni a tí druhí...) In ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László (eds.). *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. Regionális és nemzeti identitásform a 18. – 20. századi magyar és a szlovák történelemben*. Prešov: UNIVERSUM, 2007, s. 91-103. ISBN 978-80-89046-43-0.

HOLEC, Roman. Úvahy k fenoménu maďarizácie pred rokom 1918. In BYSTRICKÝ, Valerián – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jan a kolektív. *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848 – 1992*. Bratislava: VEDA, 2012, s. 80-135. ISBN 978-80-224-1223-0

HORVÁTH, Pavel. *Príručka hospodárskej štatistiky Slovenska*. Bratislava: Ústredné združenie slovenského priemyslu v Bratislave, 1935.

HREHOR, Henrich. Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove v rokoch 1919 – 1939. In ČAS. *Človek a spoločnosť*. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. Roč. 16, 2013, č. 3. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/>. ISSN 1335-3608.

CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Levoče 2*, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975.

JUNEK, Marek. Přebírání školství na Slovensku do československé správy v letech 1918 – 1922. In *Česko-slovenská historická ročenka* 2010. Brno – Bratislava: Academicus, 2010, s. 97-104. ISBN 978-80-87192-19-1.

KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava: VEDA, 2004, s. 417-444. ISBN 80-224-0795-X.

KÁZMEROVÁ, Ľubica. Anton Štefánek a slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch (1918 – 1923). In *Historický časopis*. Roč. 59, 2011, č. 4, s. 687-704. ISSN 0018-2575.

KORMOŠOVÁ, Ružena a kol. *Gymnázium v Spišskej Novej Vsi. Dávne a nedávne*. Spišská Nová Ves: Gymnázium Školská 7, 2006. ISBN 978-80-969586-5-8.

LÁSZLÓ, Béla. Maďarské národnostné školstvo. In FAZEKAS, József – HUNČÍK, Péter (eds.) *Maďari na Slovensku (1989 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008, s. 199-242. ISBN 978-80-89249-16-9.

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin: Matica slovenská, 2000. ISBN 80-7090-575-1.

MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch. In *Historický časopis*. Roč. 29, 1981, č. 4, s. 482-503, ISSN 0018-2575.

MATULA, Pavol. Českí stredoškolskí profesori na Slovensku v rokoch 1918 – 1919. In ŠVORC, Peter – HARBULOVÁ, Ľubica (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnictva FF PU v Prešove, Österreichisches Ost-und Südosteuropa-Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave,

1999, s. 346-352. Prešov – Bratislava – Wien: UNIVERSUM, 1999, s. 346-352. ISBN 80-967753-2-4

MICHELA, Miroslav. K otázke historickej kultúry Maďarov na Slovensku. In ŠUTAJOVÁ, Jana – ĎURKOVSKÁ, Mária (eds.). *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika II)*. Prešov: UNIVERSUM, 2008, 191-197. ISBN 978-80-89046-53-9.

MOSNÝ, Peter. Postavenie národnostných menšín v právnom poriadku predmníchovského Československa. In PALÚŠ, Igor (ed.) *Acta iuridica Cassoviensia 15*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 15-29. ISBN 80-85174-74-X.

MÓZSI, Ferencz. Niektoré osobitosti škôl s maďarským vyučovacím jazykom. In CSANDA, Sándor (ed.). *V spoločnej vlasti. Štúdie o politickom, spoločenskom, kultúrnom a hospodárskom živote občanov maďarskej národnosti v Československu*. Bratislava: Pravda, 1975, s. 199-227.

NEUHÖFER, Rudolf. *Střední školství v prvních deseti letech Československé republiky po stránce organizační*. Praha: Státní nakladatelství, 1928.

OLEJNÍK, Milan. Vzťahy slovenskej a maďarskej komunity na Slovensku v období prvej ČSR a po roku 1989 – rozdiely a podobnosti. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov: UNIVERSUM, 2005, s. 132-143. ISBN 80-89046-28-2.

OLEJNÍK, Milan. *Politické a spoločenské aktivity maďarskej minority v prizme štátnych orgánov a dobovej slovenskej tlače (1918 – 1929)*. Košice. Vydavateľ neuvedený, 2011. ISBN 978-80-89524-04-4.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Formování kolektivní paměti prvních generací československých občanů. In KOSTRBOVÁ, Lucie – MALÍNSKÁ, Jana at al. *1918. Model komplexního transformačního procesu?* Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010, s. 243-254. ISBN 978-80-86495-57-6.

OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918 – 1989)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. ISBN 978-80-7097-844-3.

POPÉLY, Gyula. Magyar oktatásügy a Felvidéken 1918 – 1938. In *Társadalomtudományi Szemle*. Roč. 9, 2007, č. 3, s. 99-112. ISSN 1335-4361.

POPÉLY, Gyula. Ellenszélben. *A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918-1925)*. Bratislava: Kalligram, 1995. ISBN 80714490997.

POPÉLY, Gyula. *Búcsú a főiskoláktól. A felsőoktatás és a felvidéki magyarság (1918 – 1945). A fiatal magyar értelmiség útkeresése*. Bratislava: Madách-Posonium, 2005. ISBN 8070893958.

POTEMRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901 – 1918*. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1990.

PURGAT, Juraj. *Od Trianonu po Košice. K maďarskej otázke v Československu*. Bratislava: Epona, 1970.

SETON-WATSON, R. W. Československo a slovenský problém. In SETON-WATSON, R. W. *Slovensko kedysi a teraz*. Praha: Orbis, 1931.

SIMON, Attila. *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Šamorín: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008. ISBN 978-80-89249-19-4.

SIMON, Attila. Desaťročie hľadania cesty a budovania komunity. In GABZDILOVÁ, Soňa a kol. *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority na Slovensku v rokoch 1918 – 1929*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, s. 5-20. ISBN 978-80-89524-03-7.

SIMON, Attila. *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Šamorín: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010. ISBN 978-80-89249-42-8.

Slovenské školstvo v prítomnosti. Praha: Štátné nakladateľstvo, 1932.

STODOLA, Emil. *O menšinách a o samospráve*. Praha – Prešov: Nákladom vlastným, 1938.

SURÁNYI, Géza – VÁRADY, Aladár. *Maďarská minulosť a prítomnosť so zvláštnym zreteľom na pomery maďarskej menšiny v Československej republike*. Bratislava: „Čechoslovakia“, spoločnosť pre vydavateľstvo a modernú reklamu s. r. o., 1928.

ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. I. zväzok. Praha 1928, s. 431-432.

ŠTEFÁNEK, Anton. Školstvo v predválečnom Uhorsku a na dnešnom Slovensku. In. SETON-WATSON, Robert William. *Slovensko kedysi a teraz*. Praha: Orbis, 1931, s. 112-134.

ŠTEFÁNEK, Anton. Školstvo na Slovensku v prvom desaťročí slobody. In KOLESÁR, Miloš (ed.) *Zlatá kniha Slovenska*. Bratislava: 1929, s. 189-193.

ŠUTAJ, Štefan. Etnicita – napätia a konflikty v slovenskej spoločnosti. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov. UNIVERSUM, 2005, s. 5-8. ISBN 80-89046-28-2.

TAJTÁK, Ladislav (ed.). *Dejiny Rožňavy 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1978.

Úvod do právnej organizácie národného školstva v republike Československej. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1935.

VAJDA, Barnabás. Trianonská problematika a (česko-)slovenské učebnice dejepisu. In MICHELA, Miroslav – VÖRÖS, László a kol. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 185-204. ISBN 978-80-89396-24-5.

VAJDA, Barnabás. *Trianon a budovanie národného štátu*. In <http://madari.sk/publikacie/trianonska-problematika-a-cesko-slovenske-ucebnice-dejepisu-1-cast>.

VASILOVÁ, Darina. Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín. In ŠVOR, Peter – HARBULOVÁ, Ľubica (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Katedra všeobecných dejín a Katedra slovenských dejín a archívnictva FF PU v Prešove, Österreichisches Ost-und Südosteuropa-Institut in Wien, Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV v Bratislave, 1999, s. 330-338. ISBN 80-967753-2-4.

ZELENÁK, Peter. Krajinská kresťansko-socialistická strana. In LIPTÁK, Ľubomír. *Politické strany na Slovensku 1860 - 1989*. Bratislava: ARCHA, 1992, s. 150-157. ISBN 80-7115-029-4.

MENNÝ REGISTER

Adamiša Gustav 26

Apponyi Albert 8, 9

Bainter Hugo 113

Bakoš Jozef 120

Botto Július 26

Bujňák Pavol 119

Csicsay Alajos 72, 144

Cvengroš Vojtech 120

Damborsky János 98

Dérer Ivan 52, 82, 131

Esterházy János 13, 72, 106, 119, 132, 136, 137, 138

Fábry Pavol 28

Fenyvessy Béla 111

Füßy Kálman 51

Grecko Ľudovít 27

Gregorovits Lipót 129

Habrman Gustav 42, 88, 127

Halász Iván 22, 145

Hlinka Andrej 35, 144

Hodža Milan 6, 825, 133, 136, 137, 138

Hokky Károly 100, 106, 120

Jabloniczky János 51

Jankovič František 120

Jaross Andor 13, 82, 83, 136, 137, 138

Jesenský Ján 26

Jelínek Karel 26

Kalmár Elek 26

Korláth Endre 51, 106, 130

Körmendy-Ékes Lajos 29, 51, 98, 128, 130

Krajnyák Eduard 98

Krčmář Jan 2, 106
Lelley Jenő 13, 51, 129
Mačenka František 23, 41
Markovič Ivan 78
Masaryk Tomáš Garrigue 19, 21, 27, 37, 38, 39, 95, 96, 97, 113, 126, 147
Masirevich Szilárd 120
Matějček František 26
Müller Václav 17
Nagy Gyula 128
Nitsch Andor 130
Otčenášová Slávka 126
Pacelt Vincent 26, 27
Palchovich Viktor 128
Pázmany Peter 111
Petrásek Ágoston 130
Petrogalli Oskar 130
Popély Gyula 43, 147
Porubszky Géza 100
Richlik Vladimír 98
Rapant Daniel 120
Ruman Ján 48
Simon Attila 126, 144, 147, 148
Seton-Watson Robert William 51, 109, 147, 148
Skalička Vladimír 119
Szallay László 130
Szaniszló Klimó 123
Szent-Ivány József 14, 27, 51, 100, 124, 129
Szilassy Béla 130
Szüllő Géza 13, 120, 136, 137, 138
Surányi Lajos 51, 128
Šimečka Ján 32, 33, 34
Šrobár Vavro 17, 24, 27, 30, 35, 36, 45, 48, 49, 62, 96, 97, 148

Štefánek Anton 23, 24, 25, 26, 30, 32, 35, 37, 48, 53, 97, 145, 148

Štefánik Milan Rastislav 39

Teleky Pál 118

Terézia Mária 6

Tobler János 128

Törköly József 120

Tusar Vlastimil 128

Vass József 111

Vlčko Jaroslav 16

Zichy Gyula 111

Zoch Samuel 48

MOŽNOSTI A OBMEDZENIA

Vzdelávanie v jazyku maďarskom na Slovensku 1918 – 1938.

© Soňa Gabzdilová

ISBN 978-80-972693-3-3